

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TÜRK SOSYOLOJİSİNDE DOĞU-BATI ÇATIŞMASI: KEMAL TAHİR VE
BAYKAN SEZER ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AYŞE MANAV BAYKAL

DANIŞMAN
DOÇ. DR. İBRAHİM MAZMAN

TEMMUZ/2020

KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TÜRK SOSYOLOJİSİNDE DOĞU-BATI ÇATIŞMASI: KEMAL TAHİR VE
BAYKAN SEZER ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AYŞE MANAV BAYKAL

DANIŞMAN
DOÇ. DR. İBRAHİM MAZMAN

TEMMUZ/2020

KIRIKKALE

KİŞİSEL KABUL

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Sosyolojisinde Doğu-Batı Çatışması: Kemal Tahir ve Baykan Sezer Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

28/07/2020

Ayşe MANAV BAYKAL

ÖNSÖZ

Araştırma konumun belirlenmesinde çok değerli bilgi ve tecrübeleri ile bu çalışmanın her aşamasında yardımını eksik etmeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. İbrahim MAZMAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek veren ve her zaman yol gösteren Sosyoloji Bölümü'nün değerli Öğretim üyelerine ve çalışmamın her aşamasında fedakarlıkta bulunan ve eğitimim için her zaman destek olan sevgili aileme ve çalışmalarım boyunca bana destek veren, beni motive eden eşim Mehmet Çağrı Baykal'a teşekkür ederim.

Ayşe MANAV BAYKAL

Kırıkkale-2020

ÖZET

Ayşe, Manav Baykal “Türk Sosyolojisinde Doğu-Batı Çatışması: Kemal Tahir ve Baykan Sezer Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2020.

Bu çalışmada, Türkiye’deki yerli sosyoloji çalışmalarına ve bu çalışmaların en önemli tezi olan Doğu-Batı Çatışması tezi üzerinde durulmuştur. Sosyoloji ülkemize Batı’dan aktarım ile girmiş bir bilimdir. Fakat ülkemizdeki sosyoloji çalışmaları 19. yüzyılda ortaya çıkan bir bilimin sonucu değildir. Sosyolojinin tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Bu nedenle tüm toplumlar kendi varoluş süreçlerinden itibaren aslında sosyoloji yapmaya başlamışlardır. Türk sosyoloji tarihi de Türk toplumunun tarihi kadar eskidir.

Bu araştırmada ilk olarak Batı sosyoloji tarihinden başlanılmıştır. Ardından Türkiye’de sosyoloji çalışmalarının başladığı 19. yüzyıl ele alınmıştır ve sosyolojinin Türkiye’ye gelmesinde etkili olan isimlere yer verilmiştir. Devamında sosyoloji çalışmalarının başladığı 1900’lü yıllardan 2000’li yıllara kadar olan dönemlere ve Türkiye’de sosyolojinin bu dönemlerde geçirmiş olduğu dönüşümlere yer verilmiştir. İkinci olarak yerli düşünce yapısı ve yerli sosyoloji çalışmalarıyla Türk sosyolojisine ışık tutan Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in hayatlarına ve yerli sosyoloji anlayışlarına yer verilmiştir. Araştırmanın son kısmında Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in yerli sosyoloji çalışmalarının en önemli tezi olan Doğu-Batı Çatışması tezi ele alınarak bu tezin üzerinde yapılmış olan birçok çalışma incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, bilimsel bir bilgi disiplini olan sosyolojinin Türkiye’deki gelişim seyrini ana hatlarıyla ortaya koymak, Türkiye’de yerli sosyolojinin nasıl bir seyir izlediğini görmektir. Bunun için de, Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in yerli sosyoloji çalışmaları irdelenmiş ve aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyolojisi, Yerli Sosyoloji, Kemal Tahir, Baykan Sezer, Doğu-Batı Çatışması

ABSTRACT

Ayşe Manav Baykal, “East-West Conflict In Turkish Sociology: Example Of Kemal Tahir And BaykanSezer”, Master of Science Thesis, Kırıkkale; 2020.

In this study, indigenous sociology studies in Turkey and the most important thesis of these studies, the East-West conflict thesis was focused on. Sociology is a science that has entered our country through transfer from the west. But sociology studies in our country are not the result of a science that emerged in the 19th century. The history of sociology is as old as human history. For this reason, all societies have actually started to do sociology since their existence. Hence, Turkish sociology history is as old as the history of Turkish society.

In this research, we will, first, start with the history of Western sociology. Then, we will handle with the 19th century that sociological studies in Turkey started and names that were influential in the entrance of sociology to Turkey. Subsequently, the period from the 1900s that sociological studies in Turkey began to the 2000s, and the transformations that Turkish sociology has undergone during these periods are included. Second, the lives of Kemal Tahir and BaykanSezer, who shed light on Turkish sociology through their studies of indigenous thought structure and domestic sociology, and their understanding of indigenous sociology are included. In the last part of the study, the most important thesis of the native sociology studies of Kemal Tahir and BaykanSezer, the East-West Conflict thesis and many studies on this thesis have been examined.

The aim of this study is to outline the course of development in Turkey of sociology, which is a scientific knowledge discipline, and to see the course of indigenous sociology in Turkey. For this reason, indigenous sociology studies of Kemal Tahir and BaykanSezer were examined and tried to be elucidated.

Keywords: Turkish Sociology, Indigenous Sociology, Kemal Tahir, BaykanSezer, East-West Conflict

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	ii
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİ BİLİMİNİN DOĞUŞU VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM DÖNEMLERİ

1.1. Sosyoloji Biliminin Doğuşu.....	5
1.1.1. Batı'da Sosyoloji Biliminin Kuruluşundaki Tarihsel Arka Plan.....	5
1.1.2. Batı'da Sosyoloji Biliminin Doğuşunu Etkileyen İki Faktör Fransız Devrimi ve Endüstrileşme.....	14
1.1.3. Batı'da Sosyolojinin Doğmasına ve Gelişmesine Öncü Olan Sosyologlar.....	17
1.1.3.1. Saint Simon.....	18
1.1.3.2. AugusteComte.....	19
1.1.3.3. Karl Marx.....	21
1.1.3.4. Emile Durkheim.....	23
1.1.3.5. MaxWeber.....	24
1.2. Türk Sosyolojisinin Tarihsel Arka Planı.....	25

1.2.1. Osmanlı'nın Batılılaşması ve Yeni Siyaset Arayışı.....	29
1.2.2. 19.yüzyıl Türkiye'de Sosyolojinin İlk Adımları.....	34
1.2.3. Ziya Gökalp.....	36
1.2.4. Prens Sabahattin.....	41
1.3. Türk Sosyolojisinde Dönemler ve Sosyoloji Çalışmaları.....	43
1.3.1. 1900'lü ve 1910'lu Yıllar Türkiye'de Sosyoloji.....	44
1.3.2. 1920'li ve 1930'lu Yıllar Türkiye'de Sosyoloji.....	46
1.3.3. 1940'lı ve 1950'li Yıllar Türkiye'de Sosyoloji.....	47
1.3.4. 1960'lı ve 1970'li Yıllar Türkiye'de Sosyoloji.....	49
1.3.5. 1980'li ve 1990'lı Yıllar Türkiye'de Sosyoloji.....	51
1.3.6. 2000'li ve 2010'lu Yıllar Türkiye'de Sosyoloji.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR VE BAYKAN SEZER'İN HAYATI ENTELEKTÜEL KİMLİĞİ VE METEDOLOJİSİ

2.1. Kemal Tahir'in Hayatı.....	55
2.1.1. Kemal Tahir'in Entelektüel Kimliği ve Metodolojisi.....	59
2.1.2. Kemal Tahir'in Sosyoloji Anlayışı ve Yerli Sosyoloji Çalışmaları.....	66
2.1.3. Kemal Tahir'de Yerli Sosyolojinin Tanımı, Oluşumu ve Gelişimi.....	68
2.1.4. Kemal Tahir'in Eserlerinde Yerlilik Vurgusu.....	70
2.2. Baykan Sezer'in Hayatı.....	72
2.2.1. Baykan Sezer'in Entelektüel Kimliği ve Metodolojisi.....	74
2.2.2. Baykan Sezer'de Yerli Sosyolojinin Tanımı Oluşumu ve Gelişimi.....	79

2.2.3. Baykan Sezer'in Eserlerinde Yerlilik Vurgusu.....	80
2.3. Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in Yerli Sosyoloji Çalışmalarındaki Etkileşimleri.....	85
2.4. Türkiye'de Sosyoloji Çalışmalarında Yerli Düşüncenin Eksikliği.....	87
2.5. Yerli Sosyoloji Çalışmalarında Sosyoloji Tarih İlişkisinin Önemi.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU-BATI ÇATIŞMASI TEORİSİ VE KÖKENLERİ

3.1. Doğu-Batı Çatışması'nın Kökenleri.....	90
3.1.1. Doğu-Batı Ayrımı.....	95
3.1.2. Doğu- Batı Çatışması'nın Dönemsel Görünümleri.....	96
3.1.2.1. Uygarlık Temelli Çatışma ve Asya Tipi Üretim Tarzı.....	99
3.1.2.2. Din Temelli Çatışma.....	104
3.1.2.3. İktisadi Ölçütler Temelli Çatışma.....	106
3.2. Doğu-Batı Çatışması'nın Önemli İki İsmi Kemal Tahir ve Baykan Sezer.....	107
3.2.1. Kemal Tahir'in Doğu-Batı Çatışması Teorisine Katkıları.....	107
3.2.2. Baykan Sezer'in Doğu Batı Çatışması Teorisine Katkıları.....	108
3.3. Doğu-Batı Çatışması Teorisinin Türk Sosyolojisine Katkıları ve Türk Sosyolojisinin Yerli Tezi Üzerine Birkaç Değerlendirme.....	112
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	119

GİRİŞ

Bu çalışmanın ana gayesi Türk sosyolojisini tarihsel bir akış içinde inceleyip Türkiye’de sosyoloji çalışmaları açısından neler yapıldığını görebilmektir. Yerli sosyoloji olarak tanımlanan sosyoloji anlayışını anlamak ve bu anlayışın en önemli teorisi olan Doğu-Batı Çatışması teorisini açıklamaya çalışmaktır. Türk sosyologlarına örnek teşkil eden iki yerli ismi ve bu isimlerin yerli bir sosyolojinin yapılabileceği görüşlerinden yola çıkarak ulaştıkları tezi nasıl oluşturduklarını, bu noktaya nasıl geldiklerini, hangi yollardan geçip buldukları bu noktaya ulaştıklarını Türk sosyolojisi için bir arka plan çizerek tarihsel dönem içinde bir bütün olarak gösterebilmeyi amaçlamaktadır.

Bu teze yönelmemizi sağlayan şey bilimde özgün olmak bizi nereye taşır, Batının sosyolojisini (çözümlerini) Türk toplumuna ve Türk toplumunun sorunlarına uygulamak mümkün müdür, imkansız mıdır, sosyoloji biliminin ilk yıllarından itibaren Türkiye de yerli bir sosyoloji yapmak mümkün müydü? soruları olmuştur.

Sosyoloji bilimi Türkiye’ye Batı’dan ithal edilmiş bir bilimdir. Batı’dan aktarılan sosyoloji bilimi Türkiye’ye geldiğinde Batı’nın sorunları ve bu sorunlara ürettiği çözümlerle birlikte gelmiş olması Türkiye’de özgün bir sosyoloji üretiminin önündeki en büyük sorun olmuştur. Bu da sosyoloji bilimin asıl amacının Türkiye’de çok uzun yıllar belirlenemeyip Türkiye’nin sorunlarına tam olarak eğilebilmeyi engellemiştir. Batı’nın sorunları ve çözümleri doğrultusunda Türk toplumunun sorunlarına çözüm aranmaya çalışılmıştır. İlk dönem düşünürlerimizi Türkiye’nin sorunlarına çözüm bulamamakla suçlamayıp o dönemin şartlarında ithal edilmiş bir bilimin çözümleriyle hareket edilmesinin Türkiye’nin Türk toplumunun gerçek çözümlere ulaşmasında geç kalmasına neden olduğunu görüyoruz.

İlk dönem düşünürlerimizde Türkiye’yi içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarabiliriz düşüncesi hakim olmuştur. Bu da sosyolojinin ilk dönemde Türkiye’nin ve Türk toplumunun sorunlarını araştırmaktan yana bir eğilim göstermeyip sorunlara Batı’nın çözümleri ile yaklaşmaktan yana bir yol izlemeye götürmüştür. Hazır bir çözümü kullanmanın Türkiye’nin sorunlarını çözmeye daha etkili olacağını düşünmüşlerdir. Türkiye’nin sorunlarının dıştan bir çözüm ile çözülebileceğine

inanılmış ve sosyolojinin asıl amacı asıl bilgisi belirtilmede sosyolojinin uygulama alanına geçilmiştir. Bu da Türk sosyolojisinin oluşmasının önüne geçmiştir.¹

Bu çalışmanın gidiş seyrini belirlerken Baykan Sezer'den ve onun metodolojisinden esinlenerek doğru bir tarihsel arka plan oluşturabilmek adına konumuzun temeli olan sosyoloji biliminin doğuşundan itibaren konuya değinmeye gayret edilmiştir. Sosyolojinin geçmişinin insanlık tarihi kadar eski olduğu düşüncesine katılmakla birlikte bizde Baykan Sezer'in yolundan gidip sosyolojinin bilim olarak kabul edildiği dönemden ve Batı'da sosyolojinin doğuşunun tarihsel arka planından başlayarak çalışmaya giriş yapılmıştır.

Birinci bölümde sosyoloji biliminin hangi ortamda nasıl doğmuş olduğuna, Batı'da sosyoloji biliminin kuruluşundaki tarihsel arka plana, Batı'nın o günkü durumuna, Fransız Devrimi'nin, Endüstrileşme hareketlerinin ve Aydınlanma'nın Batı'da sosyolojinin doğmasındaki ve gelişmesindeki etkisine ve 19. yüzyılda sosyolojinin bilimler arasındaki yerini almasında katkısı olan sosyologlardan Saint Simon, AugusteComte, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in kısa bir biyografisine ve sosyolojiye sundukları katkılarına yer verilmiştir.

Birinci bölümün devamında Türk sosyolojisinin tarihsel arka planına giderek Osmanlı'nın 19. yüzyılda içinde bulunduğu duruma, Osmanlı'nın Batıcılaşma girişimlerine, Batıcılaşma girişimlerinde etkili olan siyaset anlayışına, 19. yüzyılda Türkiye'de sosyoloji bilimi için atılan ilk adımlara, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in sosyoloji çalışmalarına yer verilmiştir.

Birinci bölümde ele aldığımız diğer bir başlık Türk sosyolojisinde dönemler ve sosyoloji çalışmaları olmuştur. Bu kısımda 1900'lü yıllardan başlanarak sosyoloji biliminin 2010'lu yıllara kadar geçirmiş olduğu süreci 10 yıllık dönemler halinde göstererek değişimleri, etkileşimleri ve Türk toplumundaki gelişim seyri ele alınmıştır.

Birinci bölümü bu şekilde oluşturmamızdaki en önemli etken Baykan Sezer'in düşünce anlayışı olmuştur. Sezer bir konuyu incelerken ele aldığımız konunun arka planının verilmesi gerektiğini belirtir. Yerli sosyolojinin tarihsel arka

¹ Baykan Sezer, *Batı Dünyası Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s.5.

planına bakabilmemiz için Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarına Türk sosyolojinin doğuşuna ve Türkiye'de geçirmiş olduğu serüvene bakmamız gerektiğini düşündük bunu yaparken de Batı sosyolojisine değinmeden tam anlamıyla bir tarihsel arka plan çizemeyeceğimize karar verdik sosyoloji biliminin birikimlerle ilerleyen bir bilim olması tarihsel arka planının ilk insanlara, ilk toplumlara kadar uzanması bu çalışmadaki en büyük zorluğumuz oldu.

İkinci bölümde Türkiye'de yerli sosyoloji çalışmalarıyla isimleri birlikte anılan bu çalışmada ele aldığımız teoriyi oluşturan Kemal Tahir ve Baykan Sezer'e yer verilmiştir. Bir teoriyi anlamak için o teorinin oluşmasındaki tarihsel sürecin önemi kadar o teoriyi oluşturan kişi ve kişilerin hayatı, entelektüel kişiliği, metodolojisi de teorinin tam anlamıyla anlaşılmasında etkilidir. Bu düşünceden hareketle Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in yaşam öyküsüne içinde buldukları döneme, etkilendiği isimlere, metodolojisini oluştururken yaşamış olduğu değişimlere ve yerli ve milli olarak ele aldıkları sosyoloji çalışmalarına yer verilmiştir. Burada bize yol gösteren ise düşünürlerimizin yazıları olmuştur.

İki düşünürümüzde sosyolojiyi sadece bir iş olarak görmeyip sosyolojiye ilgi alanı olarak yaklaşmışlardır. Bir düşünceyi oluşturmanın en iyi yolu onun merak edilip ilgi duyularak yapılmasıdır. Kemal Tahir ve Baykan Sezer'de hiçbir zaman sosyoloji yapmak için sosyoloji yapmamışlardır. Kemal Tahir kendini hep yazar ve romancı olarak görmüş ve bu şekilde tanıtmıştır. Tahir'in gerçek bir romancı olmak için vermiş olduğu çabası onu aynı zamanda sosyoloji yapmaya yönlendirmiştir. Kemal Tahir ve Baykan Sezer kendilerini geliştirerek devam eden düşünürlerdir. Hiçbir zaman bir kalıba girmemişler ve her zaman bulunduğu çizgiden devam etmişlerdir. Yerli anlayışı oluşturma çabaları da bir kalıba ve bir düşünceye dahil olmaya karşı bir gösterge olarak görülmüştür.

Bölümün devamında Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in yerli sosyoloji çalışmalarındaki etkileşimlerine, Türkiye'de sosyoloji çalışmalarında yerli düşüncelerin eksikliğinin nedenlerine, Türkiye'de yerli çalışmaları etkileyen en önemli sorun olan Batıcılaşmaya ve Türk sosyolojisinin ve Türk sosyoloji çalışmalarının önündeki sorunlara değinilmiştir.

Bu çalışmanın çıkış noktası Türk sosyoloji tarihinin aslında köklerinin ne kadar eskilere dayandığını göstermeye bir parça da olsa katkıda bulunabilmektir. Türk sosyolojisinin kendi köklerinin aslında bugünün sorunlarına zm bulabilmek için ne kadar sağlam temelleri olduğunu, yerli bir sosyoloji yapabilmenin gerçekliğine ve bu yerli sosyolojinin de Türkiye'nin ve Türk toplumunun sorunlarına daha doğru zmler sunabileceğini gösterebilmektir. Bu alışmada Türk sosyolojisinin yer yer çok ileri tarihlerine gidip bugüne nasıl ışık tuttuğunu görme çabasıdır.

Çalışmanın nc ve son bölümünde ise yerli sosyoloji çalışmalarının en önemli teorisi olan Doğu-Batı atışması teorisine ve teorinin tarihsel kökenine teorinin oluşmasını sağlayan Doğu-Batı ayırımına bu iki yön isminin tarihsel süreç içinde farklı bir kavrama nasıl dönüştüğüne ve Doğu ile Batı'nın farklılıklarına, teoremizin oluşmasındaki tarihsel dönemlere ve Doğu-Batı atışması'nın her dönem aldığı görünümlerin farklılaşmasına değinilmiştir. Doğu-Batı atışması'nda o dönem etkili olan temel meseleye yönelmeye çalışılmıştır. Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in teoriye katkılarına ve bu teorinin Türk toplumuna ve Türk sosyolojisine katkısına değinilmiştir. Bu çalışmayı bu kadar ileri bir tarihten başlayarak ele almamızdaki asıl gayemiz sosyoloji bilimimizin birikimli bir bilim olması ve tarihine inmeden bir teoriyi tam olarak anlamının mümkün olmadığını düşünmemizdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİ BİLİMİNİN DOĞUŞU VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM DÖNEMLERİ

1.1. Sosyoloji Biliminin Doğuşu

1.1.1. Batı'da Sosyoloji Biliminin Kuruluşundaki Tarihsel Arka Plan

Sosyoloji bir bilim olarak Batı'da ortaya çıkmıştır ve bilimler arasında yerini 19. yüzyılda almıştır. Bu bilgi sosyoloji tarihi kitaplarında karşılaştığımız ilk bilgidir. Sosyoloji yapmanın tarihinin aslında insanlık tarihi kadar eski olduğu görüşü ise yaygın bir görüştür. Sosyoloji bilimler arasındaki yerini yeni almış olmasına karşın aslında sosyoloji yapmaya çok eski tarihlerde başlanmış olduğu düşüncesi doğru bir düşüncedir. Doğan Ergun'un ifadeleri sosyoloji yapmanın tarihinin çok eski dönemlere uzandığı görüşünü açıklayan güzel bir örnektir.

Her toplumun, toplum yapısı ve yaşama sorunlarıyla karşılaştığını anlamak, bu sorunların toplumdaki topluma, devirden devire değişen özellikler ve çözüm yolları taşıdığını görmeye başlamak için insanlar, bir Aristoteles'i bir Auguste Comte'u, bir Karl Marx'ı beklemediler. Tarihte, on sekizinci yüzyıldan önce, genel olarak toplumsal örgütlenme-toplumsal düzen ilkelerini belirlemek ve özel olarak her toplumsal bunalım döneminde, bunalıma bir çözüm yolu bulmak için insanlar düşünmüşlerdir.²

18. yüzyıla yani sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkmasına kadar ki süreçte insanlar ve düşünürler tüm toplumsal konular ve bunalımlar için düşünmüşlerdir ama 18. yüzyıldan yani sosyolojinin bir bilim olarak anılmasından önce toplum ve insan konuları ya metafizik ya felsefe ya da din ile açıklanmış bu da o dönemdeki düşünürlerin sosyoloji yapan bir sosyolog olarak değil de toplum felsefesi yapan toplum filozofu olarak anılmalarına neden olmuştur.³

İlk Çağ'dan bugüne toplumsal sorunlar hep var olmuştur. İnsanlar toplum ve çevre konusu üzerinde her zaman düşünmüştür. Bunun nedeninin ise “Doğa veya daha geniş bir deyişle çevre ile mücadele amacıyla insanoğlu hemcinsleriyle birlikte yaşama zorunluluğu, onu bir olgu üzerinde çok eski çağlardan beri düşünmeğe

² Doğan Ergun, *100 Soruda Sosyoloji Elkitabı*, 10. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2010 s.23.

³ a.g.e. s.24.

zorlaması”⁴ olarak görülmüştür. İlk Çağ’lardan itibaren bu düşünce din, metafizik ya da felsefe ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bugün sosyolojinin doğuşu olarak 18. ve 19. yüzyılın ele alınmasının nedeni de asıl olarak bu olmuştur. Konumuzun daha iyi anlaşılması açısından İlk Çağ’dan bugüne kadar olan sosyolojik düşüncelere ve o dönemde sosyoloji bilimine katkıları olan düşünürlere kısa bir şekilde yer vereceğiz.

Her bilim kendi tarihsel birikimleriyle ilerler. Sosyoloji bilimi de birikimli bir bilimdir. İlk çağlardan bu güne sosyoloji bilimine birçok düşünür tarafından katkılar sunulmuştur. İlk Çağ’da Platon (M.Ö. 429-374) ve Aristoteles (M.Ö.384-322), Orta Çağ’da Batı’da Aziz Augustinus (354-430) ve Aquinali Thomas (1225-1274) Orta Çağ’da Doğu’da İbni Haldun (1332-1406) ve İbni Rüşd (1126-1198) yine Orta Çağ’da Anadolu’da Yunus Emre (Ölümü:1321), Yazıcızade Ali (t.y) ve Şeyh Bedrettin (ölümü:1420) Yeni Çağ’da Hobbes (1588-1679), Montesquieu (1689-1755), Jean J. Rousseau (1712-1778), J. Lucke (1632-1704) ve Spinoza (1632-1677) gibi önemli isimler buldukları çağda toplum sorunlarını dile getiren sosyoloji biliminin önemli temsilcileri olmuşlardır ve çalışmalarlarıyla sosyoloji bilimine birçok katkıda bulunmuşlardır.⁵

İlk Çağ’da karşımıza iki düşünce insanı çıkmaktadır. Bunlar Platon ve Aristoteles’tir. Platon “soyut uslanmalara dayanarak Eski Yunan sitelerinin evrimini görmeye çalışır başka bir deyişle, siteleri oldukları gibi ya da yaşadıkları gerçek içinde incelemeyi, olmaları gerektiği gibi düşünür ve düzenlemeler önerir.”⁶ Platon kişinin yaşamış olduğu devlet ile aynı karaktere büründüğünü savunmuştur.⁷

Platon’a göre toplum bireylerin kendi istek ve iradeleriyle bir araya gelmesi sonucu oluşmamıştır. Toplum bir sistem olarak kurulmuştur bu sistem bir bütünü oluşturur. Bu oluşan şey de ilahi bir düzeni oluşturur. Platon, bu düzeni açıklarken en üstte yöneticilerin daha sonra askerlerin, tüccarların, çiftçilerin ve kölelerin bulunduğunu söylemiştir. Platon, sosyal düzeni bir vücuda benzetmiştir. Baş olarak yöneticileri görmüştür. Askerleri toplumun kalbi olarak düşünmüştür. Toplumun gövdesini oluşturan kısmı ise tüccarlar, işçiler ve çiftçiler olarak düşünmüştür. Kol

⁴ Barlas Tolan, *Sosyoloji*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2005, s.1.

⁵ Doğan Ergun, a.g.e. s.24-40.

⁶ a.g.e. s.24.

⁷ Yaşar Aktaş, *Bir Bakışta Toplum Bilim*, İstanbul, Paradigma Akademi Yayınevi, 2013, s.23.

ve ayak olarak da köleleri ele almıştır.⁸ Platon, kendi çağı ve sonraki çağlarda fikirleriyle sosyolojiye önemli katkılar sunmuştur.

Bu çağa katkısı olan diğer isim Aristoteles olmuştur. Aristoteles'in fikirlerine ve çalışmalarına baktığımızda toplumu çok iyi gözlemlediğini görüyoruz. Toplumsal olgu ve olaylardan gözlemi neticesinde toplumsal yasaları çıkarmaya çalışmıştır. İnsanı siyasal bir hayvan olarak adlandırmıştır “ancak insan toplumuyla hayvanlar arasında bir derece farkı vardır. İnsan toplumunun amacı, sadece yaşamak değil, iyi yaşamaktır. Toplum ya da sitenin de bu iyi yaşama isteğine göre örgütlenmesi gerektiğini”⁹ belirtmiştir.

Aristoteles'in diğer bir düşüncesi toplumsal gerçeğin kurucu dört öğeden oluşmasıdır. Aristoteles'e göre bu kurucu öğeler devlet, gruplar, ahlak ve adettir. Ona göre bu dört öğe toplumun ve bireylerin arasındaki toplumsal denetimi sağlayan yapılar arasındadır. Aristoteles'e göre eşitsizlik toplumdaki dengesizliğin ve düzensizliğin temel nedenidir.¹⁰

Orta Çağ'a gelindiğinde bu çağda daha çok Hristiyan skolastik düşüncenin toplumsal felsefe üzerinde etkili olduğunu görüyoruz. Orta Çağ'da yasaların ilahi bir kaynaktan geldiği düşünülmüştür ve bu çağda toplumun anlamı değişmiştir artık toplum siyasal içeriğiyle bireylerin iradesinin üstünde bir arada yaşamdan ziyade toplum artık yaratıcı tarafından çizilmiş olan kaderin yazgının bir parçası haline gelmiştir.¹¹ Ergun, çağın Hristiyan skolastiğinin amacının “iman dediğimiz dinsel inançla, insan aklını ya da insanın aklıyla edindiği bilgiyi uzlaştırmak”¹² olduğunu dile getirmiştir. Burada skolastik düşüncenin temellendirilmesi ve sınırlandırılması din ile yapılmıştır. Bu çağda Batı'da düşünürler özgür bir biçimde insan ve toplumla ilgili konulara değinememişlerdir. Çağın din adamları ve düşünürleri özel mülkiyeti istememişlerdir bunun nedeni toprağın ürünlerinin eşit olarak tüm insanlığa verildiği ilkesinin benimsenmiş olmasıdır.¹³

⁸ Eyyüp Sanay, *Sosyoloji*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s.10.

⁹ Doğan Ergun, a.g.e. s.25-26.

¹⁰ a.g.e. s.26.

¹¹ Ahu Tunçel, “Sosyolojinin Tarihsel Arkapları”, *Sosyoloji de Kuram Yöntem Güncel Yaklaşımlar*, Ed: Baran Dural, İstanbul, Paradigma Akademi Yayınları, 2014, s. 34.

¹² a.g.e. s.27.

¹³ a.g.e. s.27.

Orta Çağ'da Batı'da düşünceleriyle öne çıkan isim Aziz Augustinus olmuştur. Aziz Augustinus'ın İlk Çağ'ın toplumsal felsefesinin Orta Çağ'a aktarılmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmüştür. O, kilisenin devletten üstün olduğunu savunmuştur. Görüşlerini *De Civitate Dei* adlı kitabında dile getirmiştir. O, kitabında “doğal hukuk, doğal özgürlük ve bunların sonucu olarak liberalizm, siyasal iktidar, adalet konularını incelemiştir. Fakat bütün bu konuları, uzlaştırmak istediği Platonculuk ve Hristiyan ilkeleri bütünü içinde”¹⁴ çözmek istemiştir.

Bu dönemin Batı'daki diğer ismi Aquinalı Thomas olmuştur. Thomas'ın görüşlerinde genel olarak Aristoteles'in etkisi görülmüştür. İnsanın doğuştan itibaren sosyal bir varlık olduğunu bu nedenle toplumun oluşmasının da doğal bir zorunluluk olarak oluştuğunu savunmuştur.¹⁵ Thomas “hem yasa çoğunluğun iradesidir düşüncesini ilkeleştirmiş hem de en ünlü temsilcisi olacak kadar Hristiyan skolastiğini savunmuştur.”¹⁶ Thomas ve diğer Batılı düşünürler Orta Çağ'da felsefe ve sosyolojik düşünceyi birkaç katkı dışında çok ileriye taşıyamamışlardır.

Orta Çağ'da Doğu da toplumsal felsefe açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Batı'da olduğu gibi Doğu'da da felsefi düşüncenin üstünde din temelli bir etki görülmüştür. Bu çağda Doğu'da İslam felsefesi ön plana çıkmıştır. Burada karşımıza çıkan isim İbni Rüş olmuştur. İbni Rüş'ü önemli kılan özelliği İlk Çağ toplumsal felsefecisi Aristoteles ile İslam düşüncesini yakınlaştırması, uzlaştırması olarak görülmüştür. O, bulunduğu dönemde yankılar uyandırmayı başarmıştır cahil yöneticileri eleştirerek toplumun yönetilmesinde bilgili yöneticilerin gerekliliğini savunmuştur.¹⁷

Orta Çağ'ın diğer önemli düşünürü İbni Haldun'dur. İbni Haldun, düşüncesiyle dönemine ve sonraki dönemlere ışık tutan bir düşünürdür. Onun, düşüncesinde toplumsal yaşantı, doğal ve canlı bir yapıdadır. Ona göre toplumlar ve toplumsal yaşantı doğar, büyür ve ölür. İbni Haldun'un önemli bir düşüncesi de bütün toplumların ilk olarak bedevilik aşamasından sonrasında kabile halinde yaşama aşamasına ve son olarak da şehir ve site aşamasına geçtiği düşüncesi olmuştur.¹⁸

¹⁴ Doğan Ergun, a.g.e. s.28.

¹⁵ Eyyüp Sanay, a.g.e. s. 12.

¹⁶ Doğan Ergun, a.g.e. s.28.

¹⁷ a.g.e. s.29-30

¹⁸ a.g.e. s.30-31

Haldun'un üzerinde durduğu diğer bir kavram "Asabiyet" kavramı olmuştur. O, bu kavramı toplumların gelişimini açıklamak için kullanmıştır. Asabiyet kavramını bir ait olma kavramı olarak niteler bu ait olma bilincinin de kabile üyelerinin aralarındaki güçlü birlikteliğe, dayanışmaya, kan bağına ve ortak davranmaya bağlı olduğunu savunur.¹⁹

Haldun'un üzerinde durduğu konulardan biri de toplumsal yaşamın zorunluluğudur. Haldun'a göre kişinin besinini kendisinin tek başına elde etmesi çok güçtür. Bunun için ayrı ayrı birçok iş bölümüne gerek vardır ve tek bir kişi kendi besinini sağlamak için bu iş bölümünün hepsini kendi karşılayamaz bunun için kendi gibi kişilerle güçlerini birleştirmelidir. Böyle yapılırsa hem kişi kendinin hem de diğer kişilerin besinlerini elde edebilir. Bu görüşleriyle Haldun ekonomiyi toplumsal yaşamın temel dayanağı olarak görmüştür.²⁰

Haldun'un önemli diğer bir düşüncesi de tarihle sosyolojiyi birleştirmesi tarihi sosyolojik açıdan ele almak istemesi olmuştur. Ona göre "insanın tek başına üretim yapamamasının sonucu olan toplumsal durumu, tarihin asıl konusu olmalıdır ya da tarihin konusu, maddi manevi kültürüyle birlikte toplumsal yaşantıdır; tarih toplumsal yaşantılar üzerinde durmalıdır."²¹ Haldun'un düşünceleri dönemdeki Batı düşünürlerinden ayrılmıştır.

Onun düşüncesinde toplumsal yaşantıyı etkileyen, toplumlar arasındaki farkların oluşmasını sağlayan şey iklim ve coğrafyasal çevredir. Haldun, sadece coğrafyasal koşulların değil ekonomik şartlarında toplumları etkilediğini düşünmüştür. Bugün alt yapı-üst yapı olarak belirlenen tanımları ve arasındaki ilişkileri İbni Haldun Orta Çağ'da dile getirmiştir. Onu ayrı kılan özelliği Orta Çağ'ın düşünce ortamında yaptığı sınıflandırma olmuştur. O, toplumları üretim biçimlerine bakarak sınıflandırma yapmıştır.²² Orta Çağ'da Anadolu'da düşünceleriyle sosyolojiye ışık tutan düşünürler olmuştur. Bunlar: Yunus Emre, Yazıcızade Ali, Şeyh Bedrettin görüşleriyle sosyolojiye katkı sunmuşlardır.

Yeni Çağ'a geldiğimizde toplumsal felsefeye katkıları olan düşünürler Montesquieu, Hobbes ve Spinoza olmuştur. Montesquieu, dönemdeki diğer

¹⁹ Yaşar Aktaş, a.g.e. s.30.

²⁰ a.g.e. s.30-31.

²¹ Doğan Ergun, a.g.e. s.31.

²² a.g.e. s.31.

düşünürlerden ayrıldığı nokta gözlemciliğe yer vermesi ve karşılaştırmalı incelemeler yoluyla düşüncesini şekillendirmesi olmuştur. Montesquieu'a göre olması gerekeni söylemekten daha ziyade olanı söylemek daha doğru bir eylemdir. Montesquieu, tarihi anlaşılır hale getirmek istemiştir. Onun üzerinde durduğu diğer konu hükümet biçimleri olmuştur. Montesquieu'un *Yasaların Ruhu* adlı eserinde toplumsal kurumlar ve yasalar üzerinde yoğunlaşmıştır. O, bunların toprağın özelliğiyle, dinlerle, ticaretle, insanların yaşama biçimleriyle, iklimle olan ilişkisini belirlemeye çalışmıştır.²³

Hobbes, insanlar arasında sürekli bir savaşın söz konusu olduğunu ve insanlar bu savaşın kendi yaşamlarını zorlaştırdığını anladığı zaman bir sözleşmeye yapıp bir güç çevresinde bütünleşmeyi istemiş olduklarını vurgulamıştır. Hobbes, devlet yaratmanın altındaki nedenin de bu olduğunu düşünmüştür. Hobbes, devlet otoritesinin gerekliliği vurgulamıştır ve bu otoritenin insanların bir arada yaşamasının gerekliliği olduğunu savunmuştur.²⁴

Yeni Çağ'ın diğer toplumsal felsefe düşünürü Spinoza'dır. Spinoza'nın düşüncesinde insan aklı var olan bir güçtür bir insanın aklı ile yönetilirse daha özgür olacağını savunmuştur. Spinoza, özgürlüklere önem vermiştir. Özellikle bilinç ve siyasal özgürlüğün olması gerektiğini savunmuştur. Bu çağdaki düşünürler toplumsal felsefeyi toplumsal fiziğe çevirmişlerdir.²⁵ Bu dönemden sonra toplumsal fiziğin sosyolojiye dönüşeceği döneme girilmiştir.

Bu kadar ileri bir tarihten başlamamızın nedeni Ziyaeddin F. Fındıkoğlu *İçtimaiyat* adlı yazısında sosyoloji biliminin tarihsel arka planının diğer bilimlerden daha çok önem arz ettiğini belirtmesi ve bizim de bu yolla tezimizde ulaşmak istediğimiz yeri daha iyi kavrayacağımızı düşünmemizdir. Fındıkoğlu, düşüncesini açıklarken bazı bilimlerin doğuş ve gelişme koşullarınınno bilim için bağımsızlıklarını kazandıklarını vakitten sonra artık ihtiyaç duymamalarına bundan dolayı bu bilim dallarında çalışma yürütecekler için tarihçesine değinilmeksizin istedikleri amaca ulaşabildiklerine değinmiştir. Bu düşüncesini örneklendirdiği bilim fizik bilimi olmuştur. Ancak diğer bilimlerde çalışacakların o bilimlerin sahip oldukları tarihsel gelişmelerinin o bilimler için büyük bir önem arz ettiğine değinmiştir. Sosyal

²³ a.g.e. s.39-40.

²⁴ a.g.e. s.38.

²⁵ a.g.e. s.39.

bilimler içerisinde yer alan bilimlerin tarihsel sürecinin bu bilimlerde çalışacaklar için büyük önem taşıdığını düşünmüştür. Sosyoloji bilimini de bu şekilde değerlendirmiş ve sosyoloji biliminde çalışmak isteyenler içinde bu bilimin tarihinin önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁶

Sosyoloji bir bilim olarak 19. yüzyılda Batı'da ortaya çıkmış bir bilimdir. Sosyoloji bilimi genel olarak toplum sorunlarını ele alan bir yapıdır. Sosyolojinin bir bilim olarak Batı'da ortaya çıktığı tarih 19. yüzyıl olmuştur. 19. yüzyıldaki bir diğer önemli gelişme Batı'nın dünya egemenliğini ele geçirmesi olmuştur. Sezer'in "Dünya tarihinde egemenlik konusu ilk kez ortaya çıkmadığı halde niçin ancak son dönemde, XIX. yüzyılda, insanoğlu toplum ile ilgili bilgi ve deneylerin bir bilim içinde sistemleştirmeye girişmiştir?"²⁷ sorusu ile sosyoloji için önemli yanıtları da beraberinde getirmiştir. Sosyolojinin ortaya çıkmasında 19. yüzyılın önemli özellikler gösterdiğini düşünen Sezer, her bir olayın, kendinden önce gerçekleşen olayların ölçüsünü, deneylerini içinde taşıdığını²⁸ ve sosyoloji biliminin doğuşunda 19. yüzyılın diğer yüzyılların birikimiyle güçlendiğine vurgu yapmıştır.

Sosyoloji biliminin tarihi 18. ve 19. yüzyıl ile sınırlandırılmayacak kadar eski tarihlere dayanmaktadır. Sosyoloji diğer bilim dallarından bir yönüyle daha ayrılmaktadır. Sosyolojinin ayrıldığı noktayı Baykan Sezer sosyolojinin kendisinin de sosyolojik bir olay olmasına, ve sosyolojinin de sosyoloji bilimi içindeki konularından birini oluşturması²⁹ olarak belirtmiştir. Sezer, sosyoloji biliminin neden 19. yüzyılda ve Batı'da Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıktığı sorusunu açıklamaya çalışmıştır. Bunun nedenini 19. yüzyıl da Batı'nın dünya egemenliğini elde etmiş olmasına ve Batı'nın kendi iç sorunları nedeniyle çöküş yaşamaya başlayacaklarını düşünmelerine bağlamıştır.³⁰

Dünya egemenliği çağlar boyu değişiklik göstermiştir. Doğu'nun da Batı'nın da dünya egemenliğini ele geçirdikleri dönemler olmuştur. 19. yüzyılda dünya egemenliğini Batı'nın ele geçirdiği bir dönem olarak ele alınır. Bu dönem Batı'nın dünya egemenliğini ilk defa ele geçişi olmamıştır. Roma İmparatorluğu döneminde

²⁶ Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, *İçtimaiyat*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1947, s.27.

²⁷ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, a.g.e. s.34.

²⁸ a.g.e. s.44.

²⁹ a.g.e. s. 31.

³⁰ a.g.e. s.33.

de Batı'nın dünya egemenliğini ele geçirdiği bilinmektedir. Batı, Roma İmparatorluğu'nun ayrılması ve Batı'nın egemenliğinin Doğu'ya geçtiği Orta Çağ'dan 19. yüzyıla kadar dünya egemenliğini elde etmeye çalışmıştır. Batı'nın dünya egemeni olması 19. yüzyılda gerçekleşmiş bir durum değildir. Temellerinin 16. yüzyıla kadar gittiği bilinmektedir. 19. yüzyıl ise Batı'nın yükselişi ve dünya egemeni olduğu Batı'da ve Batı'nın dışındakiler tarafından kabul edildiği yüzyıldır. O halde Batı'nın dünya egemeni sayılması ve sosyoloji biliminin doğuşu aynı yüzyılda gerçekleşmiştir denilebilir.

Sosyoloji biliminin nasıl oluştuğu ve sosyoloji bilimine neden ihtiyaç duyulduğu sorusu da her dönem üzerinde düşünülmüş bir soru olmuştur. Ali Öztürk'ün ifadesiyle sosyoloji bilimi “temelde üç büyük argümanın zorladığı süreçlere çözüm arayışının sistematik algısıyla modülize edilebilir: a-Batı tarihi (süreçler ve dönemler) b-olgusal gerçeklik (Sanayileşme ve Fransız Devrimi) c- söylem faktörü (bilimsel bilinç ve çözüm).”³¹

Batı'da görülen tüm büyük sıçramalar hep büyük bir sorunun ardından o soruna çözüm bulmak için olmuştur sosyolojinin de büyük bir buhranın sonucunda ortaya çıkması bunu kanıtlamıştır. Bu düşünceye en güzel örnek Batı'da çağların değişmesi hep büyük bir olayın sonucunda gerçekleşmiştir. Batı için bir çağı kapatıp diğer çağı açtıran her olay büyük yankıları olan olaylar olmuştur. 18. yüzyıl sonlarında Batı için bir çağı kapatıp başka bir çağın açılmasını sağlayan büyük bir olayda Fransız Devrimi olmuştur. Bu olayın sonucunda da Fransız Devrimi'nin oluşturduğu sorunların giderilmesi için çözümler aranmıştır ve bu arayışta sosyoloji biliminin doğmasındaki en büyük etken olmuştur.

Yukarıda değindiğimiz üzere Batı tarihi çok uzun yıllara dayanan bir tarihtir. Batı kendi tarihini Antik Yunan'a kadar götürmüştür. Bugün Batı tarihini incelediğimizde tüm kaynakların Batı tarihini Antik Yunan'dan başlattığını görüyoruz. İlk Çağ Batı için dünya egemenliği Roma İmparatorluğu ile elinde bulundurduğu bir çağdır. Orta Çağ ise dünya egemenliğinin Doğu'ya geçtiği Batı için karanlık sayılan bir çağ olmuştur. Fransız Devrimi ve Sanayileşme ile Batı için

³¹ Ali Öztürk, *Kriz Sosyolojisi: Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, İstanbul, Doğu kitabevi, 2011, s.53.

karanlık çağ bitmiş ve yeni bir çağ başlamış sayılmıştır. Bu yeni çağ ile birlikte Batı elde etmiş olduğu dünya egemenliğini korumak istemiştir.

Sezer'in sosyoloji biliminin doğuşunun 19. yüzyılda olmasının ve bunun Batı'nın dünya egemenliğinde olduğu başka bir yüzyılda değil de neden bu yüzyılda gerçekleştirdiği sorusu önemli bir soru olmuştur. Bu soruya Sezer'in cevabı ise "Dünya egemenliği artık bir sosyoloji biliminin ortaya çıkmasına izin verecek boyutlara ulaşmıştır ve bunun sonucunda da sosyoloji doğmuştur."³² sözleri ile olmuştur. Sosyoloji biliminin çıkmasına izin verecek bir boyuta ulaşması cümlesi çok çarpıcı bir tanımdır. O halde diyebilir miyiz ki bir bilimin oluşmasında o dönemin yapısı, egemen güç, egemen gücün tercihleri, egemenliği elinde bulduranın yönelimi etkili olan faktörler olmuştur.

19. yüzyılın bir diğer özelliği de bu yüzyıl Batı'nın egemenliğinin tüm dünya tarafından kabul edildiği bir yüzyıl olması olmuştur. Batılı bir bilim olan sosyolojinin de bu kadar ilerlemesinin asıl nedeni Batı'nın 19. yüzyılda dünya egemenliğine sahip olmasıdır. Batı, artık Batı dışındaki ülkelerce egemenliğini kanıtlamıştır. Batı, Orta Çağ'da Doğu'nun dünya egemenliğini ele geçirmesiyle girdiği karanlık dönemden çıkmıştır. Bu dönemde Doğu'yu dahi egemenliği altına almayı başarmıştır. Bu yüzden 19. yüzyıl tüm dünya devletleri için büyük değişimlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılın en büyük katkısı da sosyolojinin doğması olarak görülmüştür.

Sosyolojinin 19. yüzyılda doğmasının birçok nedeni vardır. Bunların başında Batı'nın dünya egemenliğini alması gelmektedir. Diğer bir neden ise Batı'nın bu egemenliği kaybetmek istememesi ve bunun için çözümler araması olmuştur. Sosyolojinin bu dönemdeki önemi ise Batı'nın elde etmiş olduğu dünya egemenliği ile diğer Batı dışı ülkelerle bir ilişki içine girmesidir. Burada Batı'nın yapmak istediği şey ise diğer ülkelerle girmiş olduğu ilişkilerde yerini korumak ve "bu ilişkileri Batı'nın kendi girişimleriyle kendi çıkarlarına uygun bir biçimde yoktan düzenlemek istemesi olmuştur. Bu yüzden Batı konuya bilinçli ve elden geldiğince de bilimsel bir biçimde eğilmek zorunda"³³ kalmıştır.

Sosyoloji biliminin doğuşunda etkili olan bir diğer neden ise Sezer'e göre Batı'nın genişlemesi olmuştur. Batı hem dünya egemenliğinden dolayı yayılmaya

³² Baykan Sezer, a.g.e. s.34.

³³ a.g.e. s.36.

başlamış hem de kendi bünyesi içinde de büyümeye genişlemeye başlamaktadır. Sezer'e göre bu genişleme Batı'da sorunların, çekişmelerin pay kavgalarının, zenginliğin paylaşılmasının ve yeni birçok akım ve ideolojilerin oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde etkisini gösteren akım "milliyetçilik" olurken ideoloji ise "sosyalizm" olmuştur.³⁴

Öztürk, Batı'da sosyoloji biliminin kuruluşunda temelde üç sorun üzerinden hareket edildiğine değinmiştir. Bu sorunlar "bilgi sorunu, toplum tanımı, tanı ve analiz sorunu ve gelişmekte olan sorunları çözme sorunu"³⁵ Öztürk'e göre bu sorunlar sosyolojinin doğmasını sağlayan en büyük sorunlar olmuştur.

Batı'nın elde etmiş olduğu dünya egemenliği gücü Öztürk'ün saydığı tüm bu sorunlara çözüm bulabilecek duruma ulaşmıştır. Sezer'e göre Batı bu gücün farkına varmıştır ve bu gücü daha sistemli daha bilinçli kullanmak istemiştir.³⁶ Bunun neticesinde de sosyoloji biliminin oluşması sağlanmıştır. Sosyoloji bilimi olmasaydı da bu sorunlara diğer bilimler cevap veremez miydi? Bu soru sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkması ve önemli bir boşluğu doldurduğu düşüncesini açıklamak adına düşünülmeye gereken bir sorudur. Birçok bilim mevcutken yeni bir bilime neden ihtiyaç duyulmuştu.

Konumuzun başında değindiğimiz üzere insanı ve toplumu ilgilendiren sorunlar 19.yy da ortaya çıkmamıştır. Bu sorunlar insanlık tarihi ile aynı anda başlamıştır. Bu sorunlar üzerine düşünülmüş çözümler üretilmiştir. Diğer bilimler bu sorunlara değinmişlerdir. Peki, yeterli olamamışlar mıdır? Sezer diğer bilimlerin ortak konu olarak sayılan bu konulara yeterli açıklamalar getiremedikleri için bu bilimlerin yetersiz olarak görüldüğünü ve sosyoloji bilimi ile bu konulara yeni ve yeterli açıklamaların getirileceğinin düşünüldüğünü belirtmiştir.³⁷

1.1.2. Batı'da Sosyoloji Biliminin Doğuşunu Etkileyen İki Faktör Fransız Devrimi Ve Endüstrileşme

Batı'da büyük gelişmelerin, değişimlerin yaşanmasının hep büyük bir buhranın ve çalkantının sonucunda oluştuğunu görüyoruz. Sosyoloji biliminin

³⁴ a.g.e. s.37.

³⁵ Ali Öztürk,a.g.e. s.67.

³⁶ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. s.36-37.

³⁷ a.g.e. s.42.

oluşmasında da yaşanan gelişmelerin değişimlerin yanında büyük çalkantılarında payı olmuştur. Bu cümleye verilecek en iyi örnek sosyoloji biliminin doğuş yerinin endüstri alanında ileri düzeyde olan İngiltere değil de Fransa olması olacaktır. Bunun en önemli nedeni sosyolojinin bir çözüm üretici olarak görülmesi olmuştur. Fransa’da yaşanan karışıklıklar ve Fransız İhtilali sosyolojinin Fransa’da doğmasını sağlamıştır.

19. yüzyılda İngiltere endüstri alanında ve Batı yayılcılığında en önde ve nüfusu hızla genişleyen bir ülkedir ve birçok sorunla karşılaşmaya başlamıştır. İngiltere’de bu dönemde birçok düşünür karşılaşılan sorunlara çözümü iktisat bilimi ile bulmaya çalışmıştır. Yeni bir bilim geliştirmeyi düşünmemişlerdir. Sosyolojinin İngiltere’de doğmamasının altında yatan sebepte bu olarak görülmüştür. İngiltere’nin o dönem nüfusunun genişlemesi, işçi sınıfının artması büyük bir soruna neden olmamıştır. Aksine Fransa’da ise işçi sınıfının sorunları çok büyük çekişmelere ve çalkantılara sebep olmuştur. Fransa bu çalkantılar karşısında iktisat biliminin yetersiz olduğunu düşünmüştür ve tüm bu çalkantılar 1789 Fransız İhtilali’nin yapılmasına yol açmıştır.

Fransız Devrimi, 1789 yılında Fransa’da gerçekleşmiş bir devrimdir. Bu devrimin Fransa’da gerçekleşmesi tesadüf sonucu olmamıştır. 1789 yılından itibaren Fransa’da büyük çalkantılar ve bunalımlar yaşanmıştır ve Endüstri Devrimi’yle ortaya çıkan işçi olayları Fransa’da büyük boyutlara ulaşmıştır. Fransız Devrimi’nin o günkü çağrısı eşit ölçüde dünya zenginliğinden pay almak isteyenlerin çağrısı olmuştur. Bu devrimde eşitlik, özgürlük çağrıları yükselmiştir. Önce de belirttiğimiz gibi Batı’da büyük gelişmeler büyük çalkantıların ve büyük çekişmelerin sonucunda gerçekleşmiştir. Fransız Devrimi de sosyoloji biliminin doğmasına etki eden büyük bir çekişmedir. Bu siyasal devrimin sosyoloji bilimini etkileyen tarafı pozitif etkilerden ziyade negatif etkileri olmuştur. İlk kuramcılar bu siyasal devrimin Fransa’da yarattığı düzensizlik ve kaos ortamından rahatsızlık duymuşlar ve toplumda bozulan bu düzenini tekrar nasıl sağlayabiliriz kaygısıyla sosyoloji bilimini oluşturmuşlardır.³⁸

³⁸ George Ritzer, *Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, Ankara, DeKi Basım Yayım, 2013, s.5.

Endüstri Devrimi, Batı'ya günümüzdeki konumunu, özelliklerini kazandıran ve Doğu'nun sorunlarla karşılaşmasına yol açan en önemli olay olmuştur.³⁹ Batı için endüstri çok önem arz etmiştir. Endüstri konusu Batı'nın en önde gördüğü konu olmuştur. Endüstri Devrimi Batı toplumları için 18. ve 19. yüzyıl da gerçekleşmiş büyük bir gelişme olarak görülmüştür. Bu devrim ile birlikte Batı kendini endüstri kavramıyla tanımlamaya başlamış ve bu devrimle Batı, diğer Batı dışı ülkeleri etkisi altına almıştır.

Bu devrim ile dünya da toplum farklılaşmaları bir kez daha yaşanmış ve dünya egemenliği konusu tekrar gündeme gelmiştir. Sezer'in "Batı toplumları, endüstri devrimi'yle dünya üzerinde bir üstünlük kazanmışlar; daha doğrusu belli tarihi koşulların sonucu kazandıkları üstünlükleri pekiştirmişlerdir. Bu üstünlük her şeyden önce siyasi bir üstünlüktür."⁴⁰ sözleri o dönemki Doğu-Batı Çatışması'nın da yönünü bize göstermiştir.

O zaman şunu söyleyebiliriz. Batı, Orta Çağ'dan itibaren kendini sürekli geliştirmeye alarak 19. yüzyılda dünya egemenliği kazanmıştır. Bu dünya egemenliğini sağlamlaştıracak en önemli gelişme ise "Endüstri Devrimi" olmuştur. Kaçmazoğlu'da sözleriyle bu düşüncüyü desteklemiştir. "Endüstri Devrimi ise 16. yüzyılda Batı'da hızlanan gelişmelerin 19. yüzyılda ulaştığı bir sonuçtur."⁴¹ Batı'da Endüstri Devrimi'nin getirdiği şartlar ve bu şartların korunması, endüstri ile birlikte oluşan sorunların giderilmesi için sosyoloji Batı'da doğmuş bir bilimdir. Batı da endüstri ile birlikte yepyeni bir dönem ve çağ başlamıştır. Orta Çağ'daki feodal sistemin yerine yeni bir sistem olan kapitalist sistem gelmiştir. Endüstri Devrimi ile Batı'da hakim olan feodalizm yerini kapitalizme bırakmıştır.⁴²

Endüstri Devrimi ile Batı'da birçok yapı değişmiştir. Bu değişimlerden en önemlisi sınıf yapısındaki değişimler olmuştur. Bugün Batı'nın kendini endüstri kavramı ile tanımlaması Batı için yanlış bir tanımlama olmamıştır. Endüstri Devrimi ile Batı'da bir çağ kapanmış ve yepyeni bir çağa geçilmiştir. Endüstri olayı bugün sadece sosyoloji biliminin doğuşunda etkili olarak aldığımız bir faktör olmamış

³⁹ Baykan Sezer, *Batı Dünyası Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, s. 60.

⁴⁰ a.g.e. s. 55.

⁴¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi I: Ön Koşullar*, 3. Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013, s.17.

⁴² Baykan Sezer, a.g.e. s.60.

birçok bilim için önemli bir etkiye sahip olmuştur. Endüstri Devrimi ve kapitalizm oluşturduğu yeni düzen büyük bir tepkiye neden olmuştur. Bu tepkiler Batı'da büyük kargaşalara neden olmuş bu kargaşa ortamı sosyologları büyük ölçüde etkilemiştir. İlk dönem sosyoloji kuramcıları Endüstri Devrimi ve kapitalizmin oluşturduğu sorunlarla meşgul olmuşlar ve bu sorunları çözmek için teoriler ve programlar geliştirmeye çalışmışlardır.⁴³

1.1.3. Batı'da Sosyolojinin Doğmasına ve Gelişmesine Öncü Olan Sosyologlar

Burada tüm yönleriyle bir sosyoloji tarihi sunabilmemiz bu tez için oldukça güçtür. Çalışmamız da sosyoloji biliminin hangi süreçlerden ve hangi olayların sonucunda doğduğunu kısa ve öz anlatımlar şeklinde vermeye çalışacağız. Burada önemli gördüğümüz birkaç sosyologa yer vermemizde bu düşünce doğrultusunda gerçekleşmiştir. Sosyoloji biliminin oluşmasında etkili olan siyasal devrimler, Endüstri Devrimi ve kapitalizmin yanında entelektüel bir güç olan aydınlanma da sosyolojinin gelişmesinde etkili olmuştur. Aydınlanma da Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi gibi sosyoloji bilimi üzerinde pozitif bir etkiden ziyade negatif etkiler bırakmıştır. İlk dönem kuramcılarımızın sosyoloji bilimini oluşturmaları Aydınlanmaya karşı bir tepki olarak görülmüştür.

Aydınlanma düşüncesinde genel inanç, akıl yoluyla ve ampirik araştırma yoluyla dünyanın kavranabileceğini ve bu yolla dünyanın denetlenebileceği olmuştur. Aydınlanma da genel düşünce doğal yasaların tıpkı fiziksel dünyaya hakimiyeti gibi toplumsal dünya üzerinde de hakimiyet kuracağı düşüncesi olmuştur. Aydınlanmacılar toplumsal yasaları bulma işlemini felsefecilere devretmiştir. Felsefecilerin bir kez bu yasaların işleyişinin nasıl olduğunu kavradıklarında artık daha iyi ve daha rasyonel bir dünya oluşturacaklarına inanmışlardır.⁴⁴

Fransa'daki ilk dönem kuramcılarının çalışmaları Aydınlanma düşüncesine tepki olarak sosyoloji bilimini oluşturma çabası olmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin aksine ilk dönem Fransız sosyologlar Aydınlanmacıların bireyi öne süren görüşlerine karşı toplumu vurgulamışlar ve çözümleme birimi olarak bireyi

⁴³ George Ritzer, *Sosyoloji Kuramları*, s.5-6.

⁴⁴ a.g.e. s. 9.

değil toplumu görmüşlerdir. Aydınlanma karşıtlarına göre toplumun bünyesinde kendine özgü gelişme yasaları olduğu ve kendine ait bir varoluşu olduğu düşünülmüştür. Toplum ve toplumu oluşturan parçaların birbiriyle ilişkili bir bütün olduğunu düşünmüşlerdir. Değişimi hem toplum için hem de birey için bir tehdit olarak algılamışlardır. Endüstrileşmeyi ve diğer modern toplumsal değişimler olan kentleşmeyi ve bürokratikleşmeyi toplumsal düzeni bozan oluşumlar olarak görmüşlerdir. Küçük birimler olarak görülen aileyi dini ve meslek gruplarını toplum için gerekli birimler olarak ele almışlardır. Aydınlanma karşıtları toplumda oluşacak hiyerarşik sistemi desteklemişlerdir.⁴⁵

Fransa ve diğer ülkelerdeki sosyoloji bilimi siyasal devrimlerin, Endüstri Devrimi'nin ve kapitalizmin negatif sonuçlarından ve Aydınlanma düşüncesinden etkilenmiştir. İlk dönem kuramcılarımız çalışmaları toplumdaki kaosu ve düzensizliğin çözülmesine yönelik olmuştur.

1.1.3.1. Saint Simon

Saint Simon, 18. yüzyılda yaşamış ansiklopedistlerinin sonuncusu olarak ve Endüstri Devrimi'nin Fransız sosyalistlerinin ilk ismi olarak görülmüştür.⁴⁶ Saint Simon 1760-1825 yılları arasında yaşamıştır. Yaşadığı çağ açısından Fransa'da gerçekleşen büyük öneme sahip olaylara şahit olmuştur. İçinde bulunduğu dönem Fransız Devrimi'nin yaşandığı, Napoleon Dönemi ve krallığın yeniden ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. İlk sosyolog olarak uzun dönemler boyunca Auguste Comte'un adı bilinmiş olsa da günümüzde ilk sosyolog olarak Saint Simon kabul edilmektedir. Bunun da en büyük etkisi Saint Simon'un içinde bulunduğu şartlarda o gün toplumsal fizik kavramı için söylediklerinin hepsinin sosyoloji biliminin alanı içine girmesi olmuştur. Günümüzde sosyolojide temel fikirlerin oluşmasında Saint Simon'un fikirlerinden daha çok etkilenildiği görülmüştür.

Comte'un eserlerinin pek çoğunda Saint Simon'un fikirlerine yer verdiği görülmüştür. Comte'u Simon'dan ayıran özellik ise bu fikirleri sistematik bir şekilde geliştirmesi olmuştur.⁴⁷ Simon, bulunduğu ortamda eski düzen beylerinin arasında yer almasına rağmen fikirlerini ve kuramlarını bu eski düzene dayandırmamış yeni

⁴⁵ George Ritzer, a.g.e. s. 10-11.

⁴⁶ Zeki Arslantürk & M. Tayfun Amman, *Sosyoloji: Kavram-Kuram-Süreçler-Teoriler*, 5. Basım, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2008, s.83.

⁴⁷ George Ritzer, a.g.e. s. 14.

düzene ayak uydurmaya gayret etmiştir.⁴⁸ O, kişiliği ile her zaman farklı biri olarak anılmıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na destek olmak için Ameriya'ya gitmiştir. Amerika, Simon için farklı deneyimler elde ettiği bir yer olmuştur. Simon Amerika'dan geri döndüğünde Fransa'da artık farklı bir düzenin hakim olduğunu görmüş ve bu yeni sisteme çalışmaları ile katılmıştır.

O, sosyolojiyi “toplumsal fizik” olarak adlandırarak sosyolojiden bahseden ilk kişi olmasına rağmen bu görüşünü bir sisteme oturtmadığı için sosyolojinin öncüsü olarak tarihte yerini alamamış sadece habercisi olarak görülmüştür. Saint Simon'un görüşleri o dönem ve günümüz için kıymeti olan görüşlerdir. Simon, “Toplumsal gerçeği kendi özel dinamizminden yola çıkarak açıklamak gerekir düşüncesini oluşturdu ve savundu.”⁴⁹ Toplumu geniş bir atölye olarak görmüş ve ele almıştır toplumun görevinin ise bireylere değil de doğaya egemen olması olduğunu düşünmüştür.⁵⁰

Simon'a göre gerçek varlığın oluşması toplumsal ve bireysel çabadan geçmektedir. O, insanın tüm toplumsal çabalarının maddi ve manevi olarak iki şekilde var olduğunu ve bunların birbirine bağlı ayrılmaz bir bütün olduklarını vurgulamıştır. Simon, sosyolojisinde toplumun hem maddi hem de manevi yaşantı içindeki gücünü ve bu yaşantıdaki yeteneğini birbirine eşit olarak ele almıştır. Onun düşüncesinde toplumun var oluşu ilk olarak üretim daha sonra çaba ve toplumun eylem yaratmasıdır.⁵¹ Saint Simon'un sosyoloji anlayışını en iyi şekilde görmemizi sağlayan ve sosyoloji biliminin gelişimine katkı sunan çalışmaları *Toplumsal Örgüt Üzerine Deneme, Sanayi Sistemi, İnsan Bilimi Üzerine İnceleme, İnsanın Tarihi ve Örgütleyici* adlı çalışmalarıdır.

1.1.3.2. Auguste Comte

Auguste Comte, 19 Ocak 1798'de Fransa'da Montpellier şehrinde doğmuş ve 1857 yılında Paris şehrinde ölmüştür.⁵² Auguste Comte sosyolojiyi bir sistem üzerine oturttuğu için sosyolojinin kurucusu olarak uzun yıllar kendinden bahsedilmesini sağlamıştır. O, sosyoloji bilimi için de yalnızca isim babası olarak yer almamış

⁴⁸ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.83.

⁴⁹ Doğan Ergun, *100 Soruda Sosyoloji Elkitabı*, s. 48.

⁵⁰ a.g.e. s. 49.

⁵¹ a.g.e. s. 49.

⁵² Baykan Sezer, a.g.e. s.89.

çalışmaları ile “toplum olaylarına yeni bir yaklaşım için gerekli bilimsel temelleri hazırlamak yolunda çaba göstermiştir.”⁵³ Auguste Comte, Saint Simon’un görüşlerinden etkilenmiştir. Anca Saint Simon’dan farklılaştığı ve ayrıldığı noktalar olmuştur. “Saint Simon gibi Auguste Comte da endüstri ve endüstri ile birlikte bilimlerin toplum yaşamına uygulanmasıyla toplum sorunlarının bilim kurallarının bilgisiyle çözümlenebileceğini savunmuştur.”⁵⁴ Comte’un bu düşüncesi onu bugün sosyolojinin kurucusu olarak ele almamızı sağlamıştır.

Auguste Comte, fikirlerinden etkilendiği Saint Simon’dan “toplum sorunlarının çözümünde artık insanların değil, işlerin yönetiminin bulunduğunu öğrenmiştir.”⁵⁵ Comte, bu düşüncesinin etkisinde toplum sorunlarının bir açıklamasının bulunması gerektiğini ve bunun yapılabilmesi içinde başlanması gereken ilk yerin bilimlerin tasnifini olduğunu savunmuştur. Comte, bilim tasniflerinin yeni bir şey olmadığını fakat buna sosyoloji biliminin eklenmesinin yeni olduğuna vurgu yapmıştır. Bu tasniflemede, Comte dizilişin soyuttan somuta yönelen bir seyir izlediğini ve yine bu tasniflemenin basitten karmaşığa yönelen bir ilerleyişte olduğuna değinmiştir. Comte, böyle bir tasniflemenin oluşmasını da sosyoloji biliminin karmaşık bir yapıyı ele almasından dolayı oluştuğunu savunur.⁵⁶

Auguste Comte’un sosyoloji bilimine önemli katkılarından biri toplum olgularını sosyal statik ve sosyal dinamik olarak ikiye ayırıp incelemesi olmuştur. Comte, bu ayrımı yaparken sosyolojinin hem belirli toplumları hem de insan türünün tarihsel gelişmesini incelemesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak yapmıştır.⁵⁷ Comte, sosyal statik ve sosyal dinamik olarak ayırdığı sosyolojisinde sosyal statik bir düzen kuramı olarak ele alırken sosyal dinamik de bir ilerleme kuramı olarak ele almıştır. Toplumsal olayların birbiri ile bağlantılı olduğunu, bu bağlantıyı da statik sosyolojinin yapacağını düşünmüştür. Comte, sosyal dinamik kavramından bahsederken her insanın içinde yer aldığı toplumunun ana düzenini ve insan düşüncesinin sürekli gelişmesini inceleyecek bir yapıya dönüşmesi olarak tanımlamıştır. Comte, dinamik sosyolojinin statik sosyolojiye bağlı olarak hareket ettiğini düşünmüştür. Sosyal statik ve sosyal dinamik kavramlarını incelerken insan

⁵³ a.g.e. s.88.

⁵⁴ a.g.e. s.88.

⁵⁵ a.g.e. s.89.

⁵⁶ a.g.e. s.89-90.

⁵⁷ Doğan Ergun, *100 Soruda Sosyoloji Elkitabı*, s. 54.

anatomisi üzerinden örnekler vermiş ve sosyal statik ile sosyal dinamik kavramlarını bir bütün içerisinde ele almıştır.⁵⁸

Auguste Comte, sosyal statik ve sosyal dinamik kavramlarından yola çıkarak insanlığın işleyişinin ilerlemesinin art arda aşamalardan geçtiğini bu art arda aşamaların toplumların gelişmesine katkısının olduğunu düşünmüştür. Buradan hareketle de sosyoloji bilimine önemli bir katkısı olan üç hal kanunu oluşturmuştur. Comte'a göre insanlık tarihi üç aşamadan geçmiştir. Bu aşamalar sırasıyla teolojik, metafizik ve pozitif aşamadır. Comte, teolojik evreyi hayali hal olarak ele almıştır. Bu aşamada insanların düşüncesinde ve yaşantısındaki her şeyin üstün yetenekli kişilerin, din adamlarının, Tanrıların işi olduğu düşüncesinin hakim olduğu bir hayali aşama olduğunu bildirmiştir. İnsanlar teolojik aşamada her şeyi doğaüstü bir güce bağlamışlardır.⁵⁹

Comte'un ikinci aşaması ise metafizik diğer bir deyişle soyut haldir. Bu aşamada ise insan düşüncesinde her olayın soyut bir gücün etkisiyle olduğunu düşündükleri ve her olayı soyut bir güçle açıkladıkları bir dönem bir aşama olarak ele almıştır. Comte, üçüncü aşamayı pozitif aşama diğer bir ifade ile bilimsel hal olarak ele almıştır. Bu aşamada insanın şeylerin nedenlerini aramaktan vazgeçip olaylar hakkında bilgi edinmeye başladığı bir aşama olarak ve insanların ve toplumların bu aşamada Pozitivist evrede artık insan aklının en üst seviye de olacağını düşünmüştür.⁶⁰ Auguste Comte da döneminin en önemli konusu olan endüstri ile ilgilenmiştir. Auguste Comte'un sosyoloji anlayışını en iyi şekilde görmemizi sağlayan ve sosyoloji bilimin gelişimine katkı sunan çalışmaları *Pozitif Felsefe Dersleri* ve *Pozitif Siyasal Sistemi* adlı eserleridir.

1.1.3.3. Karl Marx

1818-1883 yılları arasında yaşamış Alman sosyologdur. Marx'ın görüşleri ve ele aldığı konular bugün hala üzerinde tartışmaların bitmediği konulardır. Marx'ın içinde bulunduğu dönem sosyoloji için büyük dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Marx, hem bir sosyolog hem de bir iktisatçıdır. Marx'ın görüşleri dönemindeki birçok düşünür tarafında tepki ile karşılanmıştır. Marx'ın tepki

⁵⁸ a.g.e. s. 55.

⁵⁹ a.g.e. s. 56.

⁶⁰ a.g.e. s. 56-57.

çekmesine ve sosyolog olarak görülmemesine neden olan şey ise Marx'ın sosyolojisindeki farklılıklardır. İlk sosyologların hemen hepsi birkaç konu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bunlar; Fransız Devrimi, Aydınlanma ve Endüstri Devrimi konuları olmuştur. İlk sosyologlar bunların ortaya çıkardığı kargaşa durumuna tepki göstermişlerdir. Marx'ın yalnız kalmasına neden olan şey ise ilk sosyologların aksine Marx'ın ele aldığı konu ve onu asıl kaygılandıran şeyin sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kapitalist sistem olması ve onun baskıcılığına çözüm araması olmuştur.⁶¹

Bulduğu dönem içinde Marx'ı diğer düşünürlerden farklı kılan şeyin sorunlara herkesten farklı bakabilme özelliği olduğu bilinmektedir. Marx, sosyolojisinde Hegel'in görüşlerinin büyük bir etkisi ve faydası olduğu bilinmektedir. Marx'ın iki eseri *Komünist Manifesto* ve *Kapital** sosyoloji bilimi için önemli birer kaynak olmuştur bugün hala okunmaya, araştırılmaya devam edilmektedir.

Marx'a göre Batı toplumu önemli sorunlarla karşılaşmaktadır bu sorunların çözümü ise yine Batı toplumunun kendisindedir. Marx, Batı toplumunun tüm sorunlarını açıklarıyla öne sürmüş olmasına rağmen yine bu sorunların çözümünü Batı'da görmesi Batı'nın dünya egemenliğine katkıda bulunmuştur.⁶² Marx, sosyoloji biliminin gerekliliğini vurgulamıştır. Marx'a göre toplum sorunlarının bilinmesi ve buna bir bilim ile çözümler üretilmesi gerekmektedir.⁶³ Marx'ın sosyolojide özel bir konumda olmasını sağlayan şeylerden birisi "Batı toplumlarının işleyiş mekanizmalarına bir açıklama getirme girişimleridir. Ve bu işleyişi açıklama da Marx, toplumun kendisinden başka öğelere yer vermemiştir."⁶⁴ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Marx, Batı toplumunun kendi sorunlarına kendi içinde çözümlerin bulunacağını düşünmüştür ve bu şekilde Batı toplumlarını yüceltmıştır.

Marx'ın ele aldığı konular üretim ilişkileri (ATÜT), yabancılaşma, toplumsal sınıf, çatışma, sosyalizm ve kapitalizm olmuştur. Çalışmamızın ilerleyen

⁶¹ George Ritzer, *Sosyoloji Kuramları*, s. 24.

*Komünist Manifesto adlı eserini Brüksel'de arkadaşı Engels ile birlikte yazmıştır. Kapital adlı eseri Londra'da yazmıştır. Bu eseri 3 cildir. Ölümünden önce 1 cildini yayınlamıştır fakat geri kalan iki cildi arkadaşı Engels tarafından yayınlanmıştır

⁶² Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.96.

⁶³ a.g.e. s.97-98.

⁶⁴ a.g.e. s.99.

bölmelerinde Marx'ın ATÜT kavramına, sosyalist ve kapitalist düşüncesine, toplumsal sınıf kavramına ve çatışma kavramına atıflar yapılmıştır.

1.1.3.4. Emile Durkheim

Durkheim 1858–1917 yılları arasında yaşamış bir düşünürdür. Durkheim, eğitimini Fransa'da *Ecole Normale Superior* da tamamlamıştır.⁶⁵ Burada felsefe ve tarih öğrenimi görmüştür. Durkheim, 1897 yılında *Bordeaux* Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Daha sonra *Sarbonne* Üniversitesi'nde toplum bilim kürsüsünün başkanı olmuştur. Fransa'da kurduğu bu kürsü ilk olarak felsefe kürsüsüne bağlı olarak eğitim vermiştir. İlk sosyoloji öğretimi bu kürsüde yapılmıştır ve daha sonra bu kürsü sosyoloji kürsüsü olmuştur.⁶⁶ “Kurucusu Auguste Comte olan Fransız sosyolojisi, Durkheim zamanında metodlu ve sistemli bir çalışma geleneğine kavuşmuştur. Durkheim, bir yandan Comte geleneğine, bir yandan da “cemaat ruhu” görüşüyle Alman sosyolojisine ve tarih felsefesine bağlıdır.”⁶⁷

Durkheim'in sosyolojiye en büyük katkılarından biri *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları* adlı eserinde ortaya koymuş olduğu yöntem anlayışı olmuştur. Emile Durkheim, toplumun oluşmasını bireyler toplamının dayanışmasına bağlı olduğunu savunmuştur. Dayanışmanın toplumsal var oluş için gerekliliği üzerinde durmuştur.⁶⁸ Durkheim iki tür dayanışmanın olduğundan söz etmiştir. Bunlar mekanik dayanışma ve organik dayanışmadır. Durkheim'in göre mekanik dayanışma toplumsal bilincin yüksek olduğu toplumlarda görülürken, organik dayanışmanın ise iş bölümü ve iş bölümünden kaynaklı bağımlılık nedeniyle karmaşık yapıdaki toplumlarda görülmüştür.⁶⁹ “Durkheim'e göre toplum, nevi şahsına münhasır bir olaylar alanıdır. Toplum şuurlar arasındaki ilişkilerden doğmuş kolektif bir tasavvurdur; toplumu kendini oluşturan unsurlara, yani ferdi tasavvurlara indirgemek mümkün değildir.”⁷⁰

Emile Durkheim'in düşüncesinde bir bilimin bilim olabilmesi ve o niteliği kazanabilmesi için iki koşul şarttır. Bu koşullardan ilki inceleme konusu diğeri de

⁶⁵ Yaşar Aktaş, *Bir Bakışta Toplumbilim*, Ankara, Paradigma Kitabevi, 2013, s.34.

⁶⁶ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.100.

⁶⁷ Eyyüp Sanay, *Sosyoloji*, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2014, s.64.

⁶⁸ Sibel Armağan ve İbrahim Armağan, *Toplumbilim*, İzmir, Barış Yayınları, 1988, s.52

⁶⁹ a.g.e. s.52

⁷⁰ Eyyüp Sanay, a.g.e. s.65.

bilimsel yöntemdir. “Durkheim’e göre toplumbiliminin kendine özgü bir konusu vardır: Toplumsal olaylar. Toplumsal olayları incelemek için de bilimsel bir yöntemi vardır: Toplumbilimsel yöntem.”⁷¹ Emile Durkheim’in sosyolojiye birçok katkısı olmuştur.

1.1.3.5. Max Weber

Max Weber, Almanya’nın Erfurt şehrinde 1864 yılında doğmuştur. Weber çok yönlü bir kişidir. Hukuk mezunu olmasının yanında iktisat, tarih ve sosyoloji ile ilgilenmiştir. Weber, Alman sosyolojisinin en önemli isimlerinden biridir. Weber, de Durkheim gibi çalışmalarında ülkesinin yeni dünya düzeni içinde bir yer edinmesi için uğraşmıştır. Weber, Alman yayılcılığı savunmuş ve Almanya’nın yayılma siyasetine destek olmuş bir kişidir. Weber, 1904 yılında Amerika’da düzenlenen bir etkinliğe katılmıştır. Amerika seyahati Weber’in görüşleri üzerinde etkili olmuştur. Weber, Amerika ile Almanya arasında benzerlikler kurmuştur. Weber’in kurduğu bu benzerliklerden biri Amerika’nın sömürgelerden ve Avrupa’nın elinde bulunan deniz aşırı ülkelerdeki kaynaklardan yoksun olmasını Almanya’ya benzetmesi olmuştur. Diğer kurduğu benzerlik Amerika’nın da Almanya gibi büyük bir kısmının Protestan olması olmuştur.⁷²

Weber, görüşleri ile her zaman Marx ile çatışmıştır. Yaşadıkları dönemler açısından Weber, Marx’ın görüşlerini temellendirdiği kitaplarının basımından önce vefat etmiştir. Bu noktada Weber’in Marx’ın görüşlerine tam olarak hakim olamadığı düşünülmektedir. Weber, Almanya’nın siyasetinde etkili olmuş Almanya’nın dünya üzerindeki payına ulaşması için çabalamıştır. Marx’ın görüşlerine karşı olması da bu düşüncesinden kaynaklanmıştır. Weber, siyasetçilere yakın olması üzerine Alman sosyolojisinin gelişmesinde etkin rol oynamıştır. Marx’ın görüşleri hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki uzun bir dönem de arkaya atılmak istenmiştir.⁷³

Weber’in Marx’ın görüşlerini eleştirdiği noktalardan biri Marx’ın Almanya’nın sorunlarını iç çelişiklere bağlaması olmuştur. Weber’e göre Almanya’nın asıl sorunu dış siyasetinde olmuştur. Weber, iç çelişiklerin ancak dış

⁷¹ Sibel Armağan ve İbrahim Armağan, *Toplumbilim*, s.52

⁷² Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.112-114.

⁷³ a.g.e. s.114-115.

siyasetteki sorunları zorlaştıracığını düşünmüştür. Weber'in sosyolojisine geldiğimizde ise Weber'in öncelikli olarak toplum olaylarını ve toplum sorunlarını açıklarken bu olay ve sorunların çözümünü tarih ile yapmıştır. Weber, Rickert'dan ve onun toplum bilimlerini tasnif ederken yapmış olduğu ayırımından etkilenmiştir. Weber, burada Rickert'ın yaptığı ayırımların neticesinde sosyoloji biliminin yasa koyucu bilimler içinde yer aldığını düşünmüştür. Weber, yasa koyucu bilimlerin, tarihi bilimlerde olduğu gibi olayların özellikleriyle ve olayların benzemez yönleriyle ilgilenmeyip genellikler üzerinde durması ve bunu kurala bağlaması sosyoloji bilimi içine dahil etmesindeki en önemli sebep olmuştur.⁷⁴

Weber, sosyolojinin tarihten farklılaştığı noktayı toplum olaylarını açıklarken başvurduğu yöntem yani toplumun genel kurallarını açmaya çalışmasına bağlamıştır. Weber, sosyolojinin toplum olaylarını dile getirirken daha açık ve yalın bir dille yapmaya çalıştığını belirtmiştir. Weber, sosyolojinin toplum olaylarını açıklarken bu açık ve yalınlığını sağlayabilmesi için tip kavramını ortaya çıkarmıştır. Sosyolojinin toplum olaylarını kavramasının yorumlama ile sağladığını ve sosyolojinin olayları neden-sonuç bağlantısı ve kendi akışı içinde açıklaması gerektiğini belirtmiştir. En önemli eseri *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*'dur.

1.2. Türk Sosyolojisinin Tarihsel Arka Planı

Türk sosyolojisinin diğer bir ifade ile Türk düşünce tarihinin tarihsel arka planında gerçekleşen sürece baktığımızda ilk olarak Osmanlı Devleti'nin Batı ile kurduğu temaslarından ve bu temasların Osmanlı'daki Batılılaşma girişimlerinin, düşünce tarihinin başlamasına atılan adımlar olduğunu görüyoruz. Batı ile girilen ilk etkileşimlere bakıldığında bu tarihin çok uzun yıllara gittiğini görmekteyiz. Ülken, Batı ile ilk temasların Türklerin Akdeniz havzasına yerleşmesiyle başladığını belirtir. Bundan sonraki her dönemde Türkler Batı ile ilişki içinde olmuş ve birbirlerini etkilemişlerdir.⁷⁵

1699 Karlofça Antlaşması'na kadar bu etkileşim Türkler adına büyük değişimlerin olduğu bir etkileşim olarak görülmemiştir. Karlofça Antlaşması'yla birlikte yüzyıllardır etkileşim halinde olan Doğu ve Batı artık Batı'nın üstünlüğünde

⁷⁴ a.g.e. s.115-116.

⁷⁵ Hilmi Z. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 7.Basım, İstanbul, Türkiye İş bankası Yayınları, 2019, s.10.

ilerleyen bir ilişkiye dönüşmüştür. Yüzyıllardır üstün olan Doğu'dan 16. yüzyıldan sonra üstünlük Batı'ya geçmiştir. Batı ilerlemesini hızla sürdürmüştür ve matbaanın bulunup kullanılmasıyla Türklerden 300 yıl önde gelişme göstermeye başlamıştır.⁷⁶ 16. yüzyıldan itibaren Batı'nın her yönden ilerleyişe geçtiği bir döneme girilmiştir. Batı askeri, eğitim, teknoloji, tarım, siyaset vb. birçok alanda önemli gelişmeler göstermiştir. Osmanlı Devleti'de bu ilerleyişin farkına varmıştır. Bu ilerleyişten rahatsızlık duymuş olsa da Osmanlı'da Batı'nın gelişmelerine sırt çevirememiş ve ilk temaslar gerçekleşmeye başlanmıştır.

Osmanlı'da Batılılaşma girişimlerinin tarihinin çok uzun yıllara gittiği düşünülse de tam olarak bir etkileşim olmadığı için Batılılaşmaya ilk adımların III. Selim dönemiyle başlatıldığı ve bu tarihten itibaren Türkiye'nin Batı'nın yeni gelişmelerinden etkilendiği ve bu yenileşme hareketlerinin Türk toplumunda uygulandığı görülmüştür. Ülken ilk temasların askeri alanda gerçekleştiğini belirtir ve "Batı ile ilk temaslar ordunun düzeltilmesi, bunun için gereken modern askeri öğretimin hızlanmasını sağladı. Bu yolda daha uzun süre devam edilseydi asıl Batı ilim araştırmalarına katılmak mümkün olacaktı."⁷⁷ şeklinde ilk temaslara değinmiştir.

Batılılaşma girişimleri II. Mahmut döneminde devam etmiştir. II. Mahmut Batı'daki gelişmeler sonucunda reformlar yapmış ve Batılılaşma girişimlerine başlamıştır. Kaçmazoğlu, Osmanlı'nın Batılılaşma girişimlerinden bahsederken bilinçli ve planlı bir Batılılaşma 18. yüzyılın sonlarına kadar olmadığına vurgu yapmıştır. Kaçmazoğlu, bilinçli olarak nitelendirilecek ilk Batılılaşma girişimlerinin III. Selim döneminden itibaren ve bu tarihten itibaren almak gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁸ Batılılaşmanın 18. yüzyılın sonlarından itibaren daha etkili olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de Batılılaşma yönündeki en önemli adımların II. Mahmut ve III. Selim dönemlerinde devlet kurumlarında öğretim alanındaki yapılmış reformlar olmuştur. Reformların yapılmasındaki en büyük etken 18. yüzyıl sonlarında Batı'nın Doğu karşısındaki üstünlüğü ele alması ve Osmanlı'nın bu ilerleyişten büyük bir

⁷⁶ a.g.e. s.10-15.

⁷⁷ a.g.e. s.18.

⁷⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 5. Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013, s.67.

rahatsızlık duyması, art arda gelen Endüstri Devrimi ve Fransız Devrimi eski gücünü yitiren Osmanlı'nın Batılılaşmaya başlamasının en büyük etkeni olmuştur.

Doğu bloğunun başı olan Osmanlı gücünü kaybetmemek bu yeni gelişen oluşumlara karşı bir çıkış noktası bulmak amacıyla reformlara başvurmuştur. Bu gidişte Batılılaşma veya modernleşme, yalnızca ordunun yenilenmesi ve bunun için gereken teknik önlemlerin alınmasıyla kalamayacaktı. Bu yüzden Batı'nın teknik üstünlüğü kabul edilmiş ve Doğu düşüncesinin hiçbir değişikliğe uğratılmadan Batı'nın tekniğinin alınması ile problemlere çözüm bulunabileceği düşünülmüştür.

Ülken'in ifadesiyle bu düşünce sahiplerine göre ruhta tamamen Şarklı kalmak, Garp'ın yalnız tekniğinden faydalanmak yeterli olacaktır. Ama istenilen gerçekleşmemiş ve teknikle birlikte onun gerektirdiği düşünce yapısı da Osmanlı ülkesine girmiştir. Devamında ise Tanzimat Fermanı'na doğru giden bir süreç başlamıştır. Ülken, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine sebep olan sürecin Doğu'nun yenileşme karşısında duramayacak olmasına ve gelen yeni kavramların toplumda etkili olmaya başlamasına bağlamıştır.⁷⁹ Ülken, Osmanlı Devleti'ni Tanzimat Fermanı'nın açıklamaya götüren sebepleri ve o günkü ortamı şu sözleriyle anlatmıştır.

Herşeyden önce aktarma yoluyla bile olsa modern tekniği kullanan bir devletin eski görüşteki bir devlet anlayışı içinde çalışmasının mümkün olmadığı göze çarpmaktaydı. Ancak devlet zihniyetindeki bu yenileşmeyi hazırlayan yalnızca modern tekniğin arkasından modern ilimlerin ve Batı edebiyatının girmesi değildi. Aynı zamanda Batılı emperyalist kuvvetlerin Türkiye üzerindeki baskılarıydı. Azınlıkların haklarının korunması hükümdar ve Babalı üzerinde devamlı bir "kabus" haline gelmişti. Devlet, eski kanunların ruhuyla bu yeni problemi çözemeyeceğini biliyordu. Öte yandan Batı memleketlerine elçilikle giden devlet adamlarımız, orada uyanan yeni devlet anlayışının, hürriyet ve eşitlik fikirlerinin, insan haklarının da kaçınılmaz bir yol olduğunu anlamaktaydı. İşte bu iki şartın bir araya gelmesi Tanzimat fermanının okunmasına sebep oldu.⁸⁰

Erol Güngör Tanzimat'ı tanımlarken "Tanzimat, siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel sahada derin akisler bırakmış bir hareketti"⁸¹ olarak tanımlamıştır. Güngör'ün bu tespiti çok yerinde bir tespit olmuştur çünkü Tanzimat'la birlikte birçok alanda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Yöneticilerin Tanzimat ile beklediği

⁷⁹ Hilmi Ziya, Ülken, a.g.e.s.25.

⁸⁰ a.g.e. s.27.

⁸¹ Erol Güngör, *Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik*, 10. Baskı, İstanbul, Ötügen Yayınları, 2005, s.16.

azınlıkların Osmanlı birliğine bağlanma fikri gerçekleşmemiştir ve ayrılmalar meydana gelmiştir. Bunun akabinde gayrimüslimlerin hukukundan söz edilen Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Tanzimat ve Islahat Ferman'larını takip eden süreci I. ve II. Meşrutiyet takip etmiştir. Bu dönemde birçok önemli fikir adamının Osmanlı'nın sorunlarına duydukları ilgi ve alaka çok üst seviyeye çıkmıştır.

I. Meşrutiyet döneminin en önemli fikir adamları Namık Kemal ve Ziya Paşa olmuştur. I. Meşrutiyet dönemindeki önemli gelişmelerden biri İttihat Terakki Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Bu dönemde Namık Kemal ve birçok yazar çeşitli dergilerde yazılar yazmış ve birçok takipçi tarafından izlenmeye başlanmıştır. I. Meşrutiyet'in kazanımları devlet tarafından engellenmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanına kadar dergiler ve gazeteler kapatılmıştır.

II. Meşrutiyet ilan edilmesinin ardından yeni meclis açılmış ve kısmi bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Bu dönemde dergiler gazeteler art arda açılmış ve her türlü fikir tartışma alanı bulmuştur. Bu dönemin önemli fikir insanları arasında Ahmet Şuayp, Rıza Tevfik, Mehmet Cavit, Ziya Gökalp, Prens Sabahaddin ve daha birçok önemli isim yer almıştır. II. meşrutiyet döneminin en önemli düşünce hareketi Pozitivizm olmuştur. Sosyologlar bu dönemi Türk sosyoloji tarihi için önemli bir geçiş dönemi olarak görmüşlerdir. Bu döneme iki fikir grubunun görüşleri damgasını vurmuştur. Birincisi "Jön Türkler" olmuştur. Bu grup siyasi hayatta İttihatçılar şeklini almışlardır. İkincisi ise Sabahaddin grubu da denilen *Science Sociale* grubu olmuştur.⁸²

II. Meşrutiyet döneminde üç fikir ortaya çıkmıştır. Bu fikirler Osmanlıcılık, İslamcılık, ve Türkçülük fikirleri olmuştur. Bu fikirlerin ortaya çıkmasında asıl amaç Osmanlı'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarma ve devletin birliğini tekrar sağlama düşüncesi olmuştur. Bu dönemin en önemli gelişmesi sayılan gelişme de Hareket Ordusu'nun 31 Mart Ayaklanmasını bastırıp Abdülhamid'i tahtan indirmesi ve yerine İttihat Terakki grubunun başa geçmesi olmuştur. II. Meşrutiyet'in bu zor ve büyük kırılmaların yaşandığı bir zamanda sosyoloji bilimi Türkiye'ye getirilmiştir. Sosyoloji bilimi ile birlikte o dönemde bir soru üzerinde durulmuştur. Türkiye'yi içine düştüğü durumdan nasıl kurtarırız? "Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunların doğru olmayan siyasal tercihlerden kaynaklandığı ve bu sorunların gene siyasal

⁸² Hilmi Ziya, Ülken, a.g.e.s.215.

tercihlerle çözüleceği anlayışı, İkinci Meşrutiyet sosyologlarının ortak görüşü”⁸³ olmuştur.

İlk dönem sosyologlarımız Batı’da gerçekleşen Fransız Devrimi’nin getirdiği eşitlik, özgürlük söylemlerinin Osmanlı ve Osmanlı gibi çok uluslu devletleri derinden sarstığı bir dönem olduğunu düşünmüşlerdir ve ilk dönem Osmanlı’nın sorunlarına karşı sundukları çözümlerde bu düşüncenin etrafında şekillenmiştir. Sanayi Devrimi’nin yaşanması ile birlikte Osmanlı Devleti’nin tüm gücünü yitirmiş bir halde olması ve Doğu’nun savunucu konumundaki etkisini kaybetmesi Doğu-Batı Çatışması’nda durumun yönünün Doğu’dan Batı’ya doğru değiştiğini göstermiştir. 19. yüzyılda Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’nin yansımaları Osmanlı’da ağır yaraların açılmasına neden olmuştur.

1.2.1. Osmanlı’nın Batılılaşması ve Yeni Siyaset Arayışı

Osmanlı, bulunduğu coğrafya ile tarih boyunca Batı coğrafyasının Osmanlı ile hem siyasi hem de iktisadi açıdan etkileşim halinde olmalarını sağlamıştır. Bu durumda bize Osmanlı’nın Batılılaşmasının bir anda ya da bir yüzyılda olmuş bir oluşum olmadığını, Osmanlı’nın modernleşmesini diğer bir ifade ile Batılılaşmasını 19. yüzyıla sınırlandırmanın doğru olmayacağını göstermiştir. Endüstrileşme ve modernleşme ile birlikte Batı ve Batı dışı toplumlar arasındaki sosyal ve ekonomik mesafe büyümüştür.

Machiavelli’nin 16. yüzyılda Batı’nın Osmanlı karşısındaki geri kalmışlığını sorguladığı dönemden 19. yüzyıla Osmanlı’nın Batı karşısındaki geri kalmışlığının sorgulandığı bir döneme geçilmiştir.⁸⁴ Machiavelli’nin sorduğu soruyu Batılı toplumlar kendi kendilerine sormuş ve bu geri kalmışlığın nasıl ortadan kalkacağını düşünmeye başlamışlardır. 16. yüzyılda Batılı devletler dünya egemenliğini elinde bulunduran Doğu’yu özellikle de Osmanlı Devletini yakından izlemeye başlamışlardır. 16. yüzyıl Batı’nın karanlık Orta Çağ’dan çıkmak için çabaladıkları bir yüzyıl olmuştur. Coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans Batı’yı içinde bulunduğu

⁸³ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 10.

⁸⁴Fahri Atasoy, “Türkiye’de Sosyolojinin Kurucusu Ziya Gökalp” , *Türk Sosyologları 2*.

Bölüm, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2017, s.1, (Erişim)

https://www.academia.edu/34969165/T%C3%BCrkiyede_Sosyolojinin_Kurucusu_Ziya_G%C3%B6kalp , Academia Edu, 17.07.2019,

karanlık çağdan çıkarmada etkili olmuştur. Batı 18. yüzyıla kadar hızlı bir ilerleyiş göstermiş ve eski gücünü kazanmıştır.

19. yüzyıla geldiğimizde ise durum 16. yüzyılın tersine bir seyir almıştır. Artık Batı dünya egemenliğini ele geçirmiştir ve Osmanlı yöneticileri, aydınları Batı'daki değişimin ve gelişimin kaynaklarının farkına varmışlardır. Artık yakından takip sırası Doğu'ya geçmiştir ve Batı'yı yakından takip etmeye başlamışlardır. Bu yakın takibin sonucunda Osmanlı Devleti devletin birliğini sağlamak ve eski gücüne kavuşmak için arayışlara geçmiştir. Bu arayış Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin başlamasını sağlamıştır.

Bu arayışta devletin birliğini sağlamanın yolunun yeni bir siyaset anlayışı üretmekle mümkün olacağı üzerinde önemle durulmuştur. Batı'da ortaya çıkan ulus-devlet kavramı Osmanlı ve Osmanlı gibi birçok farklı milletlerin bir arada yaşadığı devletlerde büyük kırılmalara neden olmuştur. Osmanlı'da büyük kırılmalara sebep olmasının en önemli nedeni ulus-devlet kavramının içeriği ve bu kavramın temelinin toplumların milletler halinde var oldukları görüşü olmuştur. Ulus-devlet görüşü Osmanlı topraklarında farklı milletlerden oluşan grupların ayrılmak istemelerine yeni bir devlet kurmak istemelerine ve sonunda da toprak kayıplarına neden olmuştur.⁸⁵ Osmanlı, bu görüşün açtığı ayrışma ortamında acil bir çözüme ihtiyaç duymuştur. Bu çözüm devletin birliğini ve bütünlüğünü koruyacak bir çözüm olmalıydı.

Atasoy, bu çözümün yine Batı'nın ürettiği kavram olan "millet" kavramında bulunduğunu belirtmiş millet olma halimiz doğru tanımlanırsa birliğimizin sağlanacağı ve gücümüzün yeniden toplayacağı düşüncesinin dönemde odak noktası olduğunu belirtmiştir.⁸⁶ "Biri Tanzimat'ta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde üç yeni siyasi akım ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan ilk ortaya çıkan Osmanlıcılık olup onu 19. yüzyılın sonlarına doğru İslamcılık ve onu da Türkçülük izlemiştir."⁸⁷ Bu dönemde birçok çözüm önerisi sunulmuştur. Bunlardan biri de Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset** görüşü olmuştur. Akçura, ülkenin

⁸⁵ a.g.e. s.1.

⁸⁶ a.g.e. s.1.

⁸⁷ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi I: Ön Koşullar*, s.137.

*Akçura üç tarzı siyaset görüşünü 1909 yılında *İçtihat* dergisinde yayınlamıştır.

*Jön Türk Devrimi veya Jön Türk İhtilali, Temmuz 1908 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah II. Abdülhamid yönetiminin sona ermesi ve Meşrutiyet'in yeniden ilanı talebiyle gerçekleşen devrimdir. Devrimin ardından 24 Temmuz 1908'de II. Abdülhamid tarafından İkinci Meşrutiyet yeniden ilân edilmiştir.

düzelmesi için sadece yönetim biçiminin düzelmesinin yeterli olmayacağını bunun yanında bir devrimin de yapılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. “Akçura’ya göre, 1908 olayı* sadece militer, biraz da politik bir darbe olayı olarak kalmıştır. Hem de sadece aydınlar arasında kalmıştır. Toplumun sınıfları olduğu gibidirler. Asıl sorun toplumsal yapı değişikliğini giderme sorunudur.”⁸⁸ Akçura’nın üç tarz siyaseti Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüktür.

Osmanlı memleketlerinde Batı’dan istifade suretiyle güçlenme ve ilerleme arzuları uyanalı, belli başlı üç siyasi tutum tasarlanıp takip edildi sanıyorum: Birincisi Osmanlı Hükümeti’ne tabi muhtelif milletleri temsil etmek ve birleştirmekle bir Osmanlı Milleti vücuda getirmek; ikincisi Hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarında olmasından istifade ederek bütün İslamları bu hükümet idaresinde siyaseten birleştirmek (*Frenklerin Panislamisme dedikleri*), üçüncüsü ırk üzerine müstenid bir Türk siyasi milliyeti *Panturquisme* oluşturmak.⁸⁹(italik yazara aittir.)

Bu üç tarz siyaset görüşünde ilk tarz Osmanlılık olmuştur. Akçura, Osmanlılığı tanımlarken bu siyasette Osmanlı’nın içindeki Müslüman ve gayrimüslim topluluklara aynı haklar ve siyasi görevler verilmesini, iki grubunda aralarında eşitlik sağlanmasını düşünceler ve dinler konusunda serbestlik tanınmasını, bu eşitlik ve serbestlik sonucunda grupları din ve soy farklılıklarına rağmen kaynaştırmak ve temsil etmekle ABD gibi bir model çizmeyi ve ABD gibi ortak vatanda birleşmiş yeni bir milliyet Osmanlı milleti oluşturmak olarak tanımlar. Bu düşünce ve “Osmanlı Milleti” tanımı o günün gerçekleriyle örtüşmediği için karşılık bulamamıştır.⁹⁰

Akçura, bu siyasetin başarısızlığı sonucunda ikinci bir alternatif olan “İslam Milleti” politikası üzerinde çalışmıştır. İslam milleti politikasını açıklarken İslam unsurlarını ilk olarak Osmanlı’dan başlayarak daha sonra da tüm dünyadaki soy farklarına bakılmadan dindeki ortaklıktan yararlanarak tüm milletleri birleştirmek ve “Din ve Millet Birdir” anlayışına dayanarak bütün Müslümanları tek millet çatısı altına toplamak olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Akçura tek millet olma halinin sonuçlarını şu sözleriyle ifade etmiştir. “Bu bir cihetten, Osmanlı memleketleri sakinleri arasında çözüme ve ayrışmayı davet edecekti. Müslim Osmanlı tebaası ile gayrimüslimler artık ayrılacaktı. Lakin diğer cihetten büyük kaynaşma ve birleşmeye sebep olacaktı;

⁸⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 2. Baskı, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s. 404.

⁸⁹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, çev. Erol Kılınç, 5. Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş. , 2018, s.75.

⁹⁰ a.g.e. s.75-78.

⁹¹ a.g.e. s.78-79.

Bütün Müslümanlar birleşecekti.”⁹² Bu fikir sonralarında uygulanmak istenmiştir. Abdülaziz diplomatik görüşmelerinde *Panislamizm* sözünü kullanmıştır. Akçura, bu siyasetin de olamayacağını söylemiştir. Nedenini ise şu cümleleriyle ifade eder: “Lakin işbu siyasi tutum ile Osmanlı devleti, Tanzimat devrinde terk etmek istediği dini devlet şeklini tekrar alıyordu.”⁹³

Akçura, “ırk üzerine dayandırılan bir Türk siyasi milliyeti oluşturmak fikri”⁹⁴ nin Osmanlı siyasetinde etkili olacağını düşünmüştür. Bu düşüncesini Türkleri bir çatı altında birleştirme olarak belirtmiştir. Daha önce böyle bir birleştirmenin söz konusu olmadığını söylemiştir. Akçura, Türkçülük görüşünü Almanya’nın milliyetçi hareketlerinin Osmanlı’da da etkisini gösterdiği düşüncesindedir. O, Türkçülük siyasetinin sadece ülke içinde olmayıp İslam milliyeti gibi çok büyük alanı kapsadığını söyler. Türklerin yoğun olduğu Rusya’daki yoğun Türk ırkının da dahil edilmesi gerektiğini düşünür.⁹⁵ Yusuf Akçura, bu üç siyasetin bir bakıma çelişkili olduğunu yazısının daha ilk başlarında dile getirmiştir. O, *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı bu çalışmada bu fikirlerin uygulanabilirliğini tartışmıştır.

Gökalp’in üçlü siyaset anlayışa baktığımızda Yusuf Akçura’dan farklı bir yol izlemiş olduğunu görüyoruz. Gökalp’in üçlü siyaset anlayışında Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak siyasetleri yer almıştır. “Gökalp, devletin ve milletin kurtuluşunu bu üç fikrin uzlaşmasında aramıştır.

Gökalp Akçuraoğlu’nun aksine, siyasal gelişmeler böyle bir yolu tamamen uygulanamaz hale getirdiğinden, modernleşme istemlerini Osmanlı reformcularının liberalizmine dayandırmakta kaçınmıştır. Aynı nedenle ve siyasal birliğin kültürel homojenliği takip etmesi gereğine olan inancı yüzünden, hiç olmazsa bir süre için, Panislamizm’i, Pantürkizm’i ve Turancılığı, uygulanabilir bir program olarak reddeder. Bu akımlardan ilkinden aldığı İslamiyet öğesini, Türk kültürünün temellerinden biri kabul eder. İkinci akımla ilgili olarak ise, milliyetçilik ülküsünü, sınırları dışındaki Türk ve Müslümanlarla sadece kültürel ilişkilerde bulunan modern Türk devleti ile sınırlandırır.⁹⁶

Ziya Gökalp *Türk Yurdu* dergisinde kaleme aldığı Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak yazısında Türkiye’de uygulanmak istenilen üç siyasetten bahsetmiştir. Gökalp oluşturduğu bu üç siyasetin hem birbirleriyle uyum içinde hem

⁹² a.g.e. s.79.

⁹³ a.g.e. s.80.

⁹⁴ a.g.e. s.81.

⁹⁵ a.g.e. s.81-82.

⁹⁶ Uriel Heyd, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayınları, 2010, s.164.

de birbirlerinin tamamlayıcısı şeklinde olduğunu bu görüşlerin çatışan güçler olmadığını belirtmiştir. Bunu da ifadelerinde şu şekilde kullanır. “Türklükle İslamlık, biri ‘milliyet’ diğeri ‘beynelmileliyet’ halinde oldukları için aralarında asla çatışma yoktur.”⁹⁷

Gökalp’in bu düşüncesine dayandırdığı sosyolojisinde ele aldığı Hars (milli kültür), ümmet (dinsel topluluk) ve medeniyet kavramları arasındaki ayrımın kavramlarını değerlendirmiştir. Gökalp, oluşturduğu bu üçlü tezinde Türklerin Batı medeniyetinden yalnızca Batı’nın maddi başarılarıyla bilimsel yöntemlerini, İslamiyet’ten ise İslamiyet’in toplumsal, siyasal ve yasal geleneklerinden arınmış olarak sadece dini inançlarını almalarını, Türk kültüründen ise tüm duygusal ve ahlaki değerlerin geleneklerden çıkartılarak alınması ve aralarında bir uyum sağlanması düşüncesini geliştirmiştir.⁹⁸

Ziya Gökalp *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* eserinde ülkemizde üç fikir hareketi olduğunu söylemiş ve açıklamıştır. Gökalp, bu akımların tarihi incelenirse düşünürlerimiz öncelikle muasırlaşma düşüncesini hissettiğini belirtmiştir. Gökalp bu isteğin üçüncü Sultan Selim devrinde başlayıp inkılabı kadar devam ettiğini inkılabtan sonra İslamlaşmak akımının eklendiğini, son zamanlarda ortaya bir de Türkleşmek akımı çıktığını belirtmiştir.⁹⁹ Ziya Gökalp bu üç siyaseti de birleştirmek istemiştir. Gökalp bu üç siyaset fikrinin her birinin farklı düşünce grupları etrafında şekillendiğini belirtmiştir. Bunlardan sadece muasırlaşmanın belirli bir gruba ait görüş olmadığına değinmiştir.¹⁰⁰

Muasırlaşmak fikri mütefekkirlerce asli bir inanış hükmünde olduğu için, belirli bir yayıncıya sahip değildir. Her dergi her gazete bu fikrin az çok savunucudur. İslamlaşmak fikrinin taraftarı *Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşat*, Türkleşmek fikrinin mürevvici *Türk Yurdu* mecmualarıdır. Dikkat olunca bu üç cereyanın da hakiki ihtiyaçlardan doğmuş olduğu görülür.¹⁰¹

Gökalp bu fikir akımlardan ilk olarak muasırlaşma akımından başlamıştır. Muasırlaşmayı bir grubun eline bırakmamıştır ve burada Gökalp muasırlaşmayı ayrı bir yerde tutmuştur. Muasırlaşmayla fen ve teknikte Avrupalıların seviyesine

⁹⁷ Serdar Sağlam, “Ziya Gökalp”, *Türkiye’de Sosyoloji I(İsimler-Eserler)*, Der. M. Çağatay Özdemir, Ankara, Phoenix Yayınları, 2008, s. 199.

⁹⁸Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Yay. Haz. Mustafa Özsan, 5. Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş. , 2018, s.13.

⁹⁹ a.g.e. s.13.

¹⁰⁰ a.g.e. s.13.

¹⁰¹ a.g.e. s.13.

ulaşmak ama şekilce Avrupalılaşmamak gerekliliğini her zaman vurgulamıştır. ¹⁰²İkinci fikir olarak İslamlaşmak fikrini ele almıştır. Gökalp, İslamlaşmak fikrini II. Abdülhamid'in siyasetinden ayrı tutmak istemiştir. Gökalp, İslamlaşmak fikrini *Sırat-ı Müstakim Sebilürreşat* dergisi etrafında şekillendirerek II. Abdülhamid'in oluşturduğu gruptan farklı bir grup oluşturmuştur. ¹⁰³

Ziya Gökalp'in üçüncü olarak ele aldığı fikir Türkleşmek olmuştur. Gökalp, en çok bu fikir üzerinde durmuştur. Türkçülüğün milliyetçiliğin önemini şu sözlerinde de görmek mümkündür. "Dünya'nın Şark-ı da Garp-ı da bize açık bir surette gösteriyor ki, bu asır milliyet asırındır; bu asrın vicdanları üzerinde en etkili kuvvet milliyet ülküsüdür." ¹⁰⁴ Gökalp, İslamlaşmak ile Türkleşmek fikrini birbirinden ayrı tutmamıştır.

Gökalp, bu üç fikrinde bir bütün içinde ele alınmasının doğru olduğunu düşünmüştür. Gökalp'e göre "Türkleşmek, İslamlaşmak ülküleri arasında bir zıtlık olmadığı gibi bunlarla Muasırlaşmak ihtiyacı arasında da bir çekişme mevcut değildir." ¹⁰⁵ O, bu üç fikrin üçünün de kabul edilmesi gerektiğini ve "bunların, bir ihtiyacın üç muhtelif noktadan görülmüş safhaları olduğunu anlayarak muasır bir İslam Türklüğü oluşturmalıyız." ¹⁰⁶ sözleri bu gerekliliğe vurgu yapmıştır.

1.2.2. 19.yüzyıl Türkiye'de Sosyolojinin İlk Adımları

19. yüzyılda Türk toplumuna ve Osmanlı İmparatorlu'ğuna baktığımızda Osmanlı bu dönemde Fransa'da yaşanan devrimden sonra ortaya çıkan toplumsal değişimlerden ve gelişmelerden etkilenmiştir. Bu dönemin Osmanlı'nın gerilemeye başladığı döneme denk gelmesi Osmanlı'da yaşanan sorunların daha çok büyümesine yol açtığı görülmüştür. Osmanlı, Batı'da yaşanan değişikliklerden, ilerleyişten etkilenmiştir. Bu dönemde Osmanlı bozulan düzenini tekrar sağlamak ve bu yeni sürece direnmenin yollarını aramıştır. Bu dönemde Osmanlı düşünürleri Batı'ya

¹⁰² a.g.e. s.20.

¹⁰³M. Kaan Çalen, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", *Türk Yurdu*, 7. Devre, Cilt:31, Sayı: 289, 100. Yıl, Ankara, Evren Yayın A.Ş. 2011, s. 295, (Erişim) https://www.academia.edu/5168268/Yusuf_Ak%C3%A7ura_ve_Ziya_G%C3%B6kalpin_%C3%9C%C3%A7%C3%BC_Tasnifleri_%C3%9C%C3%A7_Tarz-,_%C4%B1_Siyaset_ve_T%C3%BCrkle%C5%9Fmek_%C4%B0s%C3%A2mla%C5%9Fmak_Mu%C3%A2s%C4%B1rla%C5%9Fmak 17.07.2019.

¹⁰⁴ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, s.15.

¹⁰⁵ a.g.e. s.20.

¹⁰⁶ a.g.e. s.20.

gönderilmiş ve Batı ilminden faydalanılmak istenmiştir. Burada Türk düşünürlerini etkileyen bilim ise ilk defa Batı’da isimleştirilen sosyoloji bilimi olmuştur. “Sosyolojinin Türkiye’deki serüvenin başlangıcı Osmanlı’nın son yüzyılına kadar uzanır. Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan Batılılaşma sürecinin koşulladığı bu serüvenin öncü adımları 19. yüzyılın sonunda atılır.”¹⁰⁷

Batı’da daha yeni oluşmuş olan sosyoloji bilimi Batı’dan kısa bir dönem sonra ülkemize girmiştir. 1914’e kadar sistemli bir çalışma yapılmamıştır. 1914’den sonra Darülfünun’da sosyoloji kürsüsünün açılmasıyla sistemli bir şekilde ülkemizde sosyoloji yapılmaya başlanmıştır. Sosyoloji Batı’yla eş zamanlı olarak Osmanlı ülkesine girmiştir. Bunun en büyük nedeni de Osmanlı’nın uzun süredir yakın takibe almak için Batı’da bulunan düşünürlerinin Batı’da ortaya çıkan bu yeni bilimin ülkenin kurtuluşu için yardım edeceğini düşünmeleri olmuştur. Osmanlı, Batılılaşma girişimleriyle birlikte sosyoloji biliminin ülkeye girmesini sağlamıştır.

İlk dönem sosyoloji çalışmaları olarak Ahmet Vefik Paşa’nın *Hikmet-i Tarih* (1863) adlı çalışması daha sonraki yıllarda da Ahmet Şuayp, Rıza Tevfik ve Mehmet Cavit’in eserleri kabul edilmiştir. Erişçi “Devamlı ve sistematik olmayan bu ilk tezahürler arasında Rıza Tevfik’in *Spencer’den Mülhem Notları* (1896), Ahmet Şuayb’ın *Tetkikleri* (1900), Hasan Tahsin’in *Worms’dan Tercümesi* (1900)”¹⁰⁸ ‘nin sayılabileceğini belirtmiştir. Ülkemizde ilk görülen sosyoloji anlayışı Spencer’in biyolojik evrimci sosyoloji anlayışı olmuştur. Bu sosyoloji anlayışı ülkemizde “Doğacı sosyoloji”* olarak adlandırılıp takipçi bulmuştur. İlerleyen yıllarda Ahmet Rıza, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin Türkiye’de önemli modellerin temsilcisi olmuşlardır. Fındıkoğlu, sosyolojinin Türkiye’ye girişini ve Türkiye’deki oluşum serüvenini şu sözleriyle açıklamıştır:

Avrupa ile temasımızın mahsulü olan sosyolojik tefekkürün XIX. asrın sonuna doğru olan ikinci sahası ampirik ihtiyaçlardan nispeten teorik gayelere doğru kaymanın başlangıcıdır. O zamanın Türkiye’sinde Avrupa demek Fransa demek olduğuna göre, tefekkür modellerini Fransa’dan almakla devam edeceğiz. Başlıca üç model dikkati çekiyor. 1- Auguste Comte modeli, 2- Frederic Le Play modeli, 3- Emile Durkheim modeli. Geçen asrın sonlarından itibaren sırasıyla Ahmet Rıza Bey, Prens Sabahaddin Bey, Ziya Gökalp Bey bu meseleler üzerinde düşündüler, bu

¹⁰⁷ Levent Ünsaldı ve Ercan Geçgin, *Sosyoloji Tarihi: Dünya’da ve Türkiye’de*, Ankara, Heretik Yayınları, 2013, s. 213.

¹⁰⁸ Lütfi Erişçi, “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası”, *Sosyoloji Dergisi*, Ed. Hilmi Ziya Ülken, Cilt:2, Sayı:1, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1941, s. 158.

<https://dergipark.org.tr/iusosyoloji/issue/538/4977> Dergi Park, 17.09.2019.

modellerden her birinin Türkiye'nin sosyal hayatına yapacağı yardım üzerinde durdular, Türkiye'nin içtimai refah ve saadeti için bu doktrinlerden nasıl faydalanacağımızı anlattılar.¹⁰⁹

Sosyolojinin Türkiye'deki en etkili çalışmaları bir bilim olarak üniversitelerde ders olarak okutulmaya başlanmasını sağlayan ve üniversite de ilk kürsüyü kurmasıyla öne çıkan Ziya Gökalp'in çalışmalarıyla görüyoruz. Sosyoloji bilimi Türkiye'ye çıkış yeri olarak kabul edilen Fransa'dan bir yıl sonra 1914'de İstanbul Üniversitesi'nde ilk derslerin verilmesiyle tam anlamıyla girmiştir. Sosyoloji Türk üniversitelerine 1914 yılında girmiş olmasına rağmen öncesinde birçok düşünür tarafından takip edilmiştir. Sosyoloji Türkiye'de dergiler çevresinde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Ziya Gökalp ve Necmettin Sadak'ın çıkardıkları *İçtimaiyat Mecmuası* önemli bir yer tutmuştur.

1.2.3. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, Türk sosyolojisinin en önemli isimlerinden olmuştur. Türkiye'de ilk sosyoloji kürsüsünü açması ve sosyolojimizi milli değerler üzerine kurma çabasıyla Gökalp sosyoloji çevrelerince genel de Türk sosyolojisinde özel de İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde önemli bir yere sahip olmuştur. Gökalp, Türk düşünce tarihi için önemli bir sosyolog olmuştur. Düşünceleriyle tüm bir yüzyıla önder olmuş bir isimdir. Ziya Gökalp 1876-1924 yılları arasında yaşamış bu kısa ömründe birçok başarılı işe imza atmış bir kişidir. Gökalp, daha gençlik yıllarında kendini kanıtlamayı başarmış bir düşüncüdür. Gençlik yıllarında Namık Kemal'in düşüncelerinden çok etkilenmiş ve onun gibi düşünmeye başlamıştır. Ülken, bu düşünce benzerliğini Gökalp'in "Çeşitli unsurlardan mürekkep ve Müslümanlıktan kuvvetini alan Osmanlı milleti, tıpkı bir Amerikan milleti gibi gerçek olabilir."¹¹⁰ sözlerinde görmüştür.

Ziya Gökalp, için üç önemli şehirden bahsedebiliriz. Diyarbakır, Selanik ve İstanbul bu şehirler Gökalp'in fikir hayatına etki etmiş şehirlerdir. Diyarbakır Gökalp'in doğduğu şehirdir ve o dönem Diyarbakır Osmanlı Devleti için önemli bir

*Bu sosyoloji "Darvinizmin biyolojik evrimciliğinin etkisi altında kalarak, toplumu geniş bir biyolojik organizma olarak düşünen ve evrimci bir kuruma bağlı olarak organcı bir kuram oluşturmak isteyen Spencer sosyolojisiydi.

¹⁰⁹ Z. Fahri Fındıkoğlu, "Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz", *Sosyoloji Dergisi*, Ed. H. Ziya Ülken, Cilt:2, Sayı:13-14, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1958, s.141,<https://dergipark.org.tr/pub/iuososyoloji/issue/554>Dergi Park, 17.09.2019.

¹¹⁰ H. Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s.440.

merkez konumunda yer almıştır. Gökalp, Diyarbakır'da bulunmuş olduğu dönemde birkaç arkadaşı ile *Peyman* gazetesini çıkarmıştır. Buradaki ilk yazılarında Osmanlı milliyetçisi bir tavırla hareket ettiği görülmüştür. Diyarbakır'da bulunduğu dönemde birçok eser okumuştur ve iki ismin Alfred Fouillee ve Gabriel Tarde'nin görüşleri onu etkilemiştir.¹¹¹

Gökalp'in Diyarbakır da bulunduğu dönemde birçok yazı kaleme aldığı görülmüştür. Bu yazılar genel itibariyle Osmanlı milletinin üzerine düşündüğü ve sosyolojik incelemesini yaptığı yazılar olmuştur. "İlm-i İçtima" adlı yazısında "İlm-i İçtima dil, meslek vb. ayrılıklarından ileri gelen kötü fikirleri bertaraf ederek, onların yerine sağlam fikirler koyacaktır. İçtimai hastalıkları teşhis ve tedavi için gereken vasıtaları bu ilim hazırlar."¹¹² diyerek İlm-i İçtimayı yani sosyoloji bilimini açıklamıştır. Bu dönemdeki diğer yazılarında Osmanlılık, Türklük gibi konuları ele almıştır.

1909 yılına gelindiğinde Selanik'e gitmiştir ve Gökalp'in görüşlerinin şekillendiği ikinci bir dönem burada başlamıştır. Bu dönemde Gökalp İttihat Terakki cemiyeti içerisinde yer almıştır. Selanik Gökalp için gençlik yıllarında fikir hayatının olduğu siyasi yönelimini belirlediği bir şehir olmuştur. Selanik'te bulunduğu dönemde *Genç Kalemler* dergisi ve Ömer Seyfettin ile tanışmıştır.¹¹³ Ömer Seyfettin'in görüşleri Gökalp'in görüşlerini etkilemiştir. Ziya Gökalp'in Türkçeyi Farsça ve Arapça dillerinin etkisinden kurtarma ve Türkçeleşmiş olan kelimelerin Türkçe olarak kabul edilmesi fikri bu derginin ve Ömer Seyfettin'in etkisinde gelişmiştir¹¹⁴

1912 yılında Selanik'ten İstanbul'a gelmiştir ve Gökalp'in fikir hayatı için üçüncü bir dönem başlamıştır. Bu dönemde birçok yazı kaleme almıştır. Bunlardan *Genç Kalemler* dergisinde yayınladığı "Yeni Hayat ve Yeni Değerler" adlı yazısında siyasi bir devrimin arkasından bir sosyal devrimin gerekliliğinden bahsetmiştir. Gökalp'in sosyoloji çalışmalarının ilk dönemi ile Selanik'ten döndükten sonraki yazıları arasında büyük değişimlerin olduğu fark edilmiştir. Gökalp'in ilk yazılarında

¹¹¹ a.g.e. s.441-442.

¹¹² a.g.e. s.443.

¹¹³ a.g.e. s.442.

¹¹⁴ Serdar Sağlam, "Ziya Gökalp'in Sosyolojisi ve fikirleri Üzerine", *Türk Yurdu*, Yıl: 103 Sayı: 328, 2014, s.1. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=412> , Türk Yurdu, 17.09.2019.

daha çok Osmanlıyı ön planda tutan bir milliyetçi anlayışa sahip oluşu dikkatleri çekerken ikinci dönem de düşünceleri ve kaleme aldığı eserleriyle daha çok Türkçülük görüşlerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Gökalp, için üçüncü önemli merkez İstanbul olmuştur. 1913 yılında İstanbul'a gelmiştir. Burada *Türk Yurdu* ve *Muallim* dergilerinde yazılar yazmıştır. Gökalp'in en önemli yazılarından "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" isimli yazısını *Türk Yurdu* dergisinde yayınlamıştır.¹¹⁵ Gökalp, İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra Darülfünun'da bir sosyoloji kürsüsü açmıştır. Bu dönemde ders olarak okuttuğu *İlm-i İctima*, *İlm-i İctima-ı Siyaset* ve *İlm-i İctima-ı Dini* adlı eserlerini önce taş basma olarak yayınlanmış daha sonra da kitap olarak bastırmıştır.¹¹⁶ Türkiye'deki ilk sosyoloji kitapları Ziya Gökalp'in taş basma kitapları olmuştur. Bu yıllarda Durkheim'dan etkilenmesine rağmen tam olarak eserlerine yansımadağı görülmüştür.

Gökalp'in yaşamının üçüncü dönemi olarak adlandırılan döneme hızlı dönüşümlerle geçilmiştir. 1915 yılından itibaren Ziya Gökalp'in görüşlerinde Durkheim'ın etkisi görülmeye başlanmıştır.¹¹⁷ Gökalp, bu dönemde genç bilginlerle birlikte *İctimaiyat* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu dergide birçok eser tercümesi yapılmıştır bunların çoğu Durkheim'ın eserlerinden oluşmuştur. Bundan sonra Ziya Gökalp Durkheim'ın sosyoloji anlayışını benimsemiştir ve Türkiye' de uzun dönem Durkheim'ın sosyoloji anlayışı etkili olmuştur.¹¹⁸ Türkiye'de Durkheim sosyoloji anlayışının etkili olmasındaki en büyük neden Gökalp'in Durkheim'ın sosyolojisine ilgi duyması ve Gökalp'in o dönemin siyasi anlayışına yakın olması Türkiye'de Durkheim ekolünün uzun yıllar yer bulmasını sağlamıştır.

Gökalp, 1919 yılında Malta'ya sürgün edilene kadar Darülfünun da birçok ders vermiştir ve birçok eser tercüme etmiştir. Gökalp için zor bir dönem ise 1919 yılında başlamıştır. "Asayışı bozma ve Ermenilere zor kullanma iddiasıyla Divan-Harp'te yargılanan Gökalp, diğer milliyetçi aydınlarla birlikte Malta'ya sürüldü."¹¹⁹ 1921 yılında sürgünden kurtulduktan sonra Diyarbakır'a gitmiştir ve burada Muallim

¹¹⁵ H. Ziya Ülken, a.g.e. s.452-453.

¹¹⁶ a.g.e. s.453.

¹¹⁷ a.g.e. s.454.

¹¹⁸ a.g.e. s.454.

¹¹⁹ Fahri Atasoy, "Türkiye'de Sosyolojinin Kurucusu Ziya Gökalp", s.5.

Mektebi'nde dersler vermeye başlamıştır. Diyarbakır'da *Küçük Mecmua* adında bir dergi çıkarmıştır.¹²⁰ 1923 yılında Ankara'ya çağrılmış ve Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığı'na atanmıştır ve burada yeni eğitim programının hazırlanmasında ve liselere sosyoloji ve felsefe derslerinin girmesinde önemli katkılar sağlamıştır.¹²¹

1923 yılında Diyarbakır milletvekili olmuştur ve yeni devletin fikri oluşumunda birçok katkı sağlamıştır. Yeni kurulan Meclis'te eğitim komisyonunda yer almıştır ve burada bulunduğu sürede birkaç kitap hazırlamıştır. *Türk Medeniyeti Tarihi*, *Altın Işık* ve *Türkçülüğün Esasları* kitapları bu dönemde hazırlanmıştır.¹²² *Türkçülüğün Esasları* yeni dönemin düşünce ve siyaset zemininin bir özeti şeklinde görülmüştür. Bu kitabı iki kısımda ele almış olan Ziya Gökalp birinci kısımda "Türkçülüğün Mahiyeti" başlığı altında Türkçülüğün tarihine yer vermiştir. Daha sonra Türkçülüğün doğmasına öncü olan iki hareketten bahsetmiştir ve bunların Avrupa'da ortaya çıkan *Turquerie* ve Türkiyat (Türkoloji) akımları olduğuna değinmiştir.¹²³

Yeni dönemde Gökalp'in kültürel temalara ağırlık vererek siyasi bir program ve sentez oluşturma çabasının sebebi, dayanak olarak toplumun dışında bir unsurun kalmamış olmasıdır. Bu toplum da Anadolu toplumdur. Dolayısıyla oluşturulacak yeni önerilerde Anadolu halkı hep ön planda olmalıdır.¹²⁴

Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* eserinde Türkçülüğü siyasi, dini, iktisadi, ahlaki, hukuki, felsefi vb. birçok alanda öngören bir yaşam tarzı önermektedir. *Türk Medeniyeti Tarihi* eserini yazmaya başladığı dönemde hastalanmış ve 25 Ekim 1924 de vefat etmiştir. Ziya Gökalp, sosyolojisinde birçok konuyu ele almıştır. "Ziya Gökalp saltanat, hilafet, Batılılaşma, halkçılık, demokrasi, siyasi ve ekonomik bağımsızlık, laiklik, eski Türk medeniyeti gibi cumhuriyet döneminin başat konularını, cumhuriyet öncesinde ele alarak incelemiş bir sosyologdur."¹²⁵

Gökalp'in sosyoloji anlayışındaki temel konular ilkel toplumlar ve uygar toplumlar, kültür ve uygarlık, milli sosyoloji ve evrensel sosyoloji gibi ikili

¹²⁰ H. Ziya Ülken, a.g.e., s.524.

¹²¹ Fahri Atasoy, a.g.e. s.5.

¹²² Fahri Atasoy, a.g.e. s.5.

¹²³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 4.Baskı, Ankara, Elips Kitap Yayıncılık, 2016, s.9-10.

¹²⁴ Mehmet Karakaş, "Bulunduğu Merkezler Bağlamında Ziya Gökalp", *Türk Sosyologları 2: Genel Eğilimler ve Kuramsallaşma*, Der: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, s.345.

¹²⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s.9.

ayrımardan oluşan konular olmuştur.¹²⁶ “Ziya Gökalp’e göre sosyolojinin konusu içtimaiyat usullerinin tatbiki, milli medeniyetin tarihi ile kavimler ve medeniyet”¹²⁷ olmuştur. İlk dönem çalışmalarında içtimaiyatı fikriyat ve beşeriyattan ayıran Coste’nin görüşlerine yer vermiştir.

İnsandan bahseden ilimler beşeriyat, içtimaiyat ve fikriyat namlarıyla üçe ayırıyor. Milletlerin teşekkülünden evvel mevcut olan aile, semiyeye, aşiret gibi zümreleri hayvani cemiyetlerden farksız gördüğü için bu zümrelere ait içtimai hadiseleri beşeriyat ilmine terk ediyor. Beynül-milliyet ile başlayan vedehai bir mahiyetle tecelli eden ahlaki, bedi’i, felsefi hadiseleri de fikriyat ilmine bırakıyor. Binaenaleyh Coste’a göre içtimaiyat ilmi münhasıran milli hadiselerden yani milli vatanın ve milli lisanın dahilinde kabilen faaliyetlerden bahseder.¹²⁸

Gökalp, Coste’den alıntı yaptığı bu cümlelerinde aslında kendi içtimaiyat fikrinin de yansımalarını göstermiştir. Gökalp’in sosyolojisinde milli konular daha ön planda olmuştur. Onun sosyoloji anlayışının olduğu dönem Osmanlı’nın son dönemi ve yeni kurulan devletin ilk dönemleri olmuştur. Gökalp bulunduğu dönem itibariyle Türk toplumunun yaşamış olduğu geçiş dönemini ve hızlı değişimi açıklamaya çalışmıştır. Bu dönem de “Türk toplumu bir yol ayrımındadır. Dahil olduğu Doğu uygarlık çevresinden ayrılıp, Batı uygarlık çevresine katılma sorunu ile karşı karşıyadır.”¹²⁹

Gökalp, Durkheim’ın sosyolojisinden etkilenmiş ve Türkiye’de milli bir sosyoloji oluşturmayı hedeflemiştir. “Farklı iki toplum arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkiler çerçevesinde bir toplumda ortaya çıkarılan ya da öngörülen değişmelerin ve bu sırada kazanılan özelliklerin ele alınması Ziya Gökalp’te iki farklı sosyoloji ile mümkündür: Karşılaştırmalı sosyoloji ve Milli sosyoloji.”¹³⁰ Gökalp’in düşüncesinde milli sosyoloji bir millete ait kültürün o milletin ait olduğu uygarlıktan yana nasıl bir eğilim gösterdiğine nasıl özel bir biçim ve renk aldığını kendi kişiliği dahilinde nasıl olgunlaştığını arayan bir beceridir.¹³¹ Ziya Gökalp Türkiye’de milli bir sosyoloji yapma çabasına girişmiş bir sosyologdur.

¹²⁶ a.g.e. s.9.

¹²⁷ a.g.e. s.12.

¹²⁸ Ziya Gökalp, “İçtimaiyat ve Fikriyat”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Ed. Ziya Gökalp, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayinevi, 1917, s.6. <https://dergipark.org.tr/pub/iusosyoloji/issue/537> Dergi Park, 17.09.2019.

¹²⁹ Korkut Tuna, *Yeniden Sosyoloji*, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2002, s.119

¹³⁰ a.g.e., s.126.

¹³¹ a.g.e., s.128.

1.2.4. Prens Sabahattin

Sezer, Sabahattin Bey'in Türk sosyoloji ve Türkiye'deki sosyoloji tarihi içinde yerinin özel olduğunu vurgulamıştır. Bu özel yerinin de o günkü siyasi iktidarın yanında olan ve iktidarın siyasi gücünü elinde tutan Gökalp'in görüşlerine, tartışmalar esnasında karşı durabilen bir isim olmasından kaynaklandığı belirtmiştir. Sezer, Sabahaddin Bey'i o dönemdeki toplumsal düşüncenin sözcüsü olarak görmüştür.¹³² Sabahattin Bey 1877 yılında İstanbul'da doğmuştur. Annesi tarafından hanedan üyesidir. Babası Sabahattin Bey ve kardeşlerinin iyi bir eğitim alması için uğraşmıştır. Sabahattin Bey, Batılı bir eğitimden geçmiştir. Babasının hanedanla yaşadığı sorunlar dolayısıyla 1899 yılında Fransa'ya yerleşmişlerdir. Prens Sabahattin bu yıllarda Jön Türklerle yakın temasa geçmiştir.¹³³

Sabahaddin Bey, Türk sosyolojisinin ilk ve önemli sosyologları arasında yer almıştır. Sosyoloji bilimini Türkiye'ye kazandıran ilk düşünürlerimizden olmuştur. Çalışmalarıyla Fransız sosyoloji akımlarından biri olan *Science Sociale* okulunun görüşlerini Türkiye'ye getirmiş ve savunmuştur. Sabahaddin Bey'in bu görüşleri savunmasındaki asıl amacı Türkiye'nin sorunlarına çözüm getirebileceğini düşünmesi olmuştur. Prens Sabahattin "Gökalp'in Durkheim'cı toplum görüşü ve merkezîyetçi yönetim anlayışı yerine liberal felsefeye dayalı bir yönetimi ve eğitim sistemini savunmuş ve buna paralel olarak Le Play okuluna yakın durmuştur."¹³⁴

Prens Sabahattin'in Le Play ve *Science Sociale*'i anlayışını benimsemesindeki nedeni siyasal düşüncesini ve fikirlerini sistemleştirmek ve bu kuramı araç olarak kullanmak istemesi olmuştur. "Prens Sabahaddin'e göre, toplumsal yapımızı kemiren, toplumumuzu uçuruma sürükleyen hastalığın nedenlerinden biri, özel hayatta göreceğe dayanan kişiliği öldüren eğitim sistemi; biri de genel hayatta merkezîliğe dayanan yönetim sistemidir."¹³⁵ Bu düşüncesinin neticesinde ülkenin kurtuluşunu Adem-i Merkezîyet'çi bir idarede görmüştür. O, toplum olarak ilerlememiz için toplumsal yapımızın değişmesini bunun da Le Play okulunun toplum tiplerini sınıflandırmasında kullanmış olduğu coğrafyasal

¹³² Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri", *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, s.253.

¹³³ a.g.e. s.264-265.

¹³⁴ Levent Ünsaldı ve Ercan Geçgin, *Sosyoloji Tarihi Dünya'da ve Türkiye'de*, s.244.

¹³⁵ Doğan Ergun, *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, s.246.

belirleyeceğine göre sınıflandırılan bireyci toplumsal yapıyı benimsemekle gerçekleşeceğini savunmuştur.¹³⁶

Prens Sabahattin, *Le Play* ve *Science Sociale* okulunun ele aldığı iki toplumsal yapı tipinden bahsetmiştir. Bu okulun ele aldığı iki toplumsal yapı tipi olan bireyci ve kamucu toplumsal yapı tiplerinden bireyci yapı tipine geçmeyle mümkün olacağını savunmuştur. Kamucu tipte bireylerin buldukları ailelere, topluluklara, siyasal partilere ve devlete dayanacak biçimde eğitildiği bir yapıda yetiştirildiklerini bireyci tipte ise bireyler hiçbir kuruma dayanmadan kişisel girişimi yüksek insanlar olarak yetiştirildiğinden bahsetmiştir. Bu da bireycileri daima ileriye gitmesini sağlamıştır. Bu görüşün ışığında Prens Sabahattin ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan çıkması ve ilerlemesi için kamucu yapıdan bireyci yapıya geçmeyi savunmuştur. Bunun ışığında Prens Sabahattin Adem-i Merkeziyet' çiliği ve kişisel girişimi benimsemiş üretim biçimi ve yönetim şeklini savunmuştur.¹³⁷

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ülkeye geri dönmüştür ve burada fikirlerini büyük bir vurgu ve açıklıkla dile getirmiştir. Bu dönemde Prens Sabahaddin fikirlerine ve kişiliğine güvenenler tarafından izleyici toplamıştır. Bu izleyicilerden Cahit Tanyol ve Cavit Orhan Tütengil'in görüşleri Sabahattin'i anlamak için önemlidir. Onun fikirleri karşısında o dönemde merkezi düşünce de Ziya Gökalp ve Durkheim'ın düşüncesi hakim olduğu için çok fazla ön plana çıkamamıştır. Cahit Tanyol, Prens Sabahattin'in fikirlerinin yeterli ilgiyi görememesinin diğer bir nedenini "fikirlerinin gerçekleşmesini bekleyen sabır ve feragate tahammülün zar zor olması ve bir şansızlığın onu gurbet elde yaşamaya mahkum etmesi"¹³⁸ olduğunu belirtmiştir. Bir diğer faktöre de Cavit O. Tütengil değinmiştir. Tütengil, bunların yanı sıra Prens Sabahaddin'in fikirlerinin yeterli ilgiyi görememesinde Osmanlı hanedanından olmasının da etkisi olduğunu belirtmiştir. Tütengil, Sabahattin Bey'in çalışmalarında vatanın saadet ve selameti için hizmet ettiğini belirtmiştir.¹³⁹ Tanyol, Prens Sabahattin'in iki yönüne vurgu yapmıştır.

¹³⁶ a.g.e. s. 246.

¹³⁷ a.g.e. s. 246.

¹³⁸ Cahit Tanyol, "İçtimai Monografi hazırlıklar: Prens Sabahaddin", *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 4-5, İstanbul, İstanbul Üniversitesi yayınevi, 1947, s.145.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/549/5205>, Dergi park, 17.09.2019.

¹³⁹ M. Cavit Tütengil, "Prens Sabahaddin", *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:1 sayı:4-5, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1947, s.216-217.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/549/5208>, Dergi Park, 17.09.2019.

Tanyol'a göre Prens Sabahattin hem sosyolog hem de terbiyecidir. "O sosyoloji vasıtasıyla inceleme, terbiye vasıtasıyla da cemiyet yeni hayat hamlesiyle terbiye vasıtasıyla da cemiyeti yeni bir hayat hamlesiyle terkine çalışmaktadır."¹⁴⁰ sözleriyle iki yönlülüğünden bahsetmiştir. Prens Sabahattin'in en bilinen eseri *Türkiye'yi Nasıl Kurtarabiliriz?* * eseri olmuştur. Bugün düşünürlerimizce Prens Sabahattin'in görüşleri ve eserlerinin bulunduğu dönemde kısıtlamalarla gerektiği öneme ulaşamadığı düşünülmektedir.

1.3. Türk Sosyolojisinde Dönemler ve Sosyoloji Çalışmaları

Türk sosyolojisini tarihini ve Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarını dönemler halinde ele almak konumuzun daha kolay tarihsel bağlantısını yapabilmemizi sağlamak için yapılmıştır. Sosyoloji biliminin Türkiye'ye geldiği ilk yıllar ülkemizde Batılılaşma çabalarının en üst seviyede olduğu yıllar olmuştur. Sosyolojinin böyle Batılılaşmaya yoğunlaşmış bir dönemde girmiş olması sosyolojinin ilk dönemden itibaren Batı'nın ve Batılılaşmanın savunulmasında etkin bir rol almasına neden olmuştur. Tüm dönemler boyunca sosyoloji Batılılaşmayı savunma görevini üstlenmiştir. Bu sebeple Türk sosyolojisinde her dönem sosyolojinin ana konusu olarak Batılılaşma konusu yer bulmuştur. "Türkiye'de sosyoloji genel özellikleri bakımından daha çok, Doğu toplum yapısından Batı toplum yapısına nasıl geçebiliriz sorunu ile uğraşmaktadır. Bu açıdan temel çalışma ve tartışma olarak; Batılılaşma, çağdaşlaşma, laiklik, milliyetçilik ve az gelişmişlik içeriklidir."¹⁴¹

Türkiye'de sosyoloji çalışmalarına baktığımızda her dönem de farklılıklarla birlikte sosyolojinin ilk girişinden bu yana süregelen tartışma ise Türkiye'nin Batı karşısında geri kalışının nedenleri ve bu geri kalınmışlık nasıl, hangi yolla ve yöntemle çözebilir düşüncesi olmuştur. "Türkiye, 19. yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerde hangi büyük devleti veya devletleri siyaseten tercih etmiş veya etmek zorunda kalmışsa, ülkenin bilim paradigması da, ağırlıklı olarak, o ülke veya ülkelerin bilim paradigmasından yoğun şekilde etkilenmiştir."¹⁴²

¹⁴⁰Cahit Tanyol, a.g.e. s.145.

* 1918 yılında İttihat ve Terakkinin iktidarın görevinden uzaklaştırıldığı ve İstanbul'un mütareke zamanlarında yayınlanmıştır.

¹⁴¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, "Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi", *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. E.Eğribel ve U. Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.160.

¹⁴² H. Bayram Kaçmazoğlu, "Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler", s.31.

Türkiye’de 1950’lere kadar Kıta Avrupa’sının 1950’den sonra da Amerika kıtasının sosyoloji anlayışı Türkiye sosyolojisine hakim olduğu görülmüştür. Sosyolojinin ülkemizdeki gelişim çizgisi her ne kadar tek bir hattın üzerinde şekillenmiş olsa da sosyolojimizde çoklu bir etkilenme her dönemde var olmuştur. Türk sosyolojisinin merkezini Batı sosyolojisi oluşturmuş olsa da Alman sosyolojisi, Amerikan Sosyolojisi ve Marksist sosyolojiden de etkilenilmiştir. Türk sosyolojisi her dönem farklı etkilere açık olmuştur. Bu etkilenmeler sosyolojimizde aktarmalı bir geleneğin oluşmasına neden olmuştur ve yerli arayışlara engel olmuştur.

1.3.1. 1900’lü ve 1910’lu Yıllar Türkiye’de Sosyoloji

Erişçi, ülkemizde sosyoloji çalışmalarının 19. yüzyılın son senelerinde devamlı ve sistematik ilerleme ile başladığını ve Rıza Tevfik’in Spencer’den *Mülhem Notları*’nı (1896), Ahmed Şuayb’ın *Tetkikleri*’ni (1900) ve Hasan Tahsin’in Worms’den tercümesinin (1900) ilk dönem eserleri olarak sayılabileceğini belirtmiştir.¹⁴³ Erişçi, 1900’lü yılların ilk yıllarında Ahmet Rıza, Prens Sabahaddin ve Ahmet Cevdet’in Paris’te buldukları dönemde kurmuş oldukları irtibatlarının Türk sosyolojisi için önemli bir gelişme olduğunu ancak Türkiye’de sosyoloji faaliyetlerin tam anlamıyla 1905 yılından sonra başladığını belirtmiştir.¹⁴⁴

1908 yılında Ahmed Şuayp’ın *Fransız Sosyoloji*’si çalışması ve 1911 yılında Mustafa Suphi’nin Fransız sosyolojisini tanıtan kitabı yayınlanmıştır. 1910’lu yıllar sosyolojinin Türkiye’ye giriş yılları olarak ele alınmıştır. Bu dönemin içinde en etkin kişiler Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ahmet Şuayp, Cevdet Paşa, Yusuf Akçura, Ahmet Rıza, Satı Bey, Bedii Nuri, Prens Sabahattin, Mehmet Akif, Mehmet Ali Şevki, Necmettin Sadak, Mehmet İzzet ve Ziya Gökalp olmuştur.

1900 yıllarda Batı’dan gelen aydınlarımızın kaleme aldıkları yazılara bakıldığında Batı’da hangi ekol ve akımlar takip edilmişse Türkiye’de de bu akımlar ve ekoller takip edilmeye başlandığı görülmüştür. Her ne kadar birden fazla akım ve ekol varsa da Türk Sosyolojisinde iki akım etkili olmuştur. Bunlar Durkheim’in “Sosyolojizm” ekolü ve Le Play’in *Science Social* ekolüdür. 1900’lü yıllara damgasını vuran isimler bu ekolleri Türk sosyolojisine çalışmalarıyla kazandıran Fransız sosyolog Durkheim’in pozitivist okulundan etkilenen Ziya Gökalp ve bir

¹⁴³ Lütfi Erişçi, “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası”, s. 158.

¹⁴⁴ a.g.e. s.159.

diğer Fransız sosyolog Le Play ve Le Play'in *Science Social* okulundan etkilenen Prens Sabahaddin olmuştur. 1900'lü yıllara damgasını vuran bu iki isimde Osmanlı'nın son dönemlerinde "İmparatorluğu yıkılmaktan nasıl kurtarabiliriz?" düşüncesiyle Türkiye'de sosyoloji çalışmalarını yürütmüştür.

Sosyoloji her dönemde siyasetle ilişki içinde olmuştur. 1900'lü yıllardan bugüne kadar her dönem sosyoloji siyasetle birlikte ilerleme göstermiştir. 1900'lü yılların siyasi yapısına yakın olan isim de İttihat Terakki Cemiyeti'ne mensup olan Ziya Gökalp'tir. İttihat Terakki'ye olan yakınlığın sonucunda da 1910'lu yıllardan başlayıp uzun yıllar Ziya Gökalp'in sosyoloji anlayışı Türk sosyolojisine egemen olmuştur.

1910'lu yıllarda Türkiye'de egemen olan düşünce anlayışları Türkçülük(Milliyetçilik), Batıcılık ve İslamcılıktır. Bu düşünce anlayışlarından en etkili olanı Milliyetçilik(Türkçülük) düşüncesi olmuştur. Bu bağlamda Milliyetçilik, Türkiye'de sosyoloji ile birlikte, kurtarıcı bir ideoloji olarak girmiş ve 1980'lere kadar sürekliliğini korumuştur.¹⁴⁵

1914 yılında Darülfünun'a sosyoloji kürsüsü Ziya Gökalp'in öncülüğünde kurulmuş ve Türkiye'de kurumsal olarak sosyoloji yapılmaya başlanmıştır. Sosyolojinin Türkiye'deki seyrinden bahsederken 1914 yılı esas alınarak Türk sosyoloji tarihi başlatılmıştır. 1916 yılında Ziya Gökalp tarafından ilk taş basma kitap yayınlanmış ve 1917 yılında ilk dergi çıkarılmıştır. 1917 yılında çıkarılan *İçtimaiyat* dergisi etrafında toplanmışlar tarafından sosyoloji bilimi çalışmalarına devam edilmiştir.

Bu dönem içinde önemli olan bir kurumda 1915 yılında Darülfünun da **İçtimaiyat Darülmesai** adıyla kurulan ilk sosyoloji enstitüsünü olmuştur.¹⁴⁶ 1900'lü ve 1910'lu yıllarda yapılan çalışmalar Osmanlı'yı içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarabiliriz sorusunun cevabını aramakla geçmiş bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki tüm çalışmalar tercüme çalışmalar yapmaktan ve Batı'nın sorunlara karşı uygulamış olduğu çözümleri uygulamaktan ibaret olmuştur. 1919 yılında Ziya Gökalp'in Malta'ya sürülmesiyle bir dönem çalışmalar yavaşlamıştır. Bu dönemde Sabahattin Bey ve çevresindeki kişiler çalışmalar yapmışlardır ama

¹⁴⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, "Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler", s.40.

¹⁴⁶ a.g.e. s. 40.

etkinlikleri kalıcı olmamıştır ve Cumhuriyet ilan edilmeden önce de Sabahaddin Bey yurtdışına gitmiştir.

1.3.2. 1920’li ve 1930’lu Yıllar Türkiye’de Sosyoloji

1923-1938 arası dönemin Emre Kongar’a göre “belirgin özelliği, yeni bir toplum yaratma çabalarından büyük ölçüde etkilenmiş olmasıdır. Başta Ziya Gökalp olmak üzere o dönem düşünürleri her çevreye toplumbilimi tanıtmak hem de yeni bir toplumun bilimsel temellerini atmak görevini yüklenmiş gözüküyorlardı.”¹⁴⁷ 1920’den ölümüne kadar izleyicileriyle bu döneme damgasını vuran isim Ziya Gökalp olmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Türkiye’de sosyoloji çalışmaları tekrar hız kazanmıştır. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri artık sosyoloji dersleri Edebiyat Fakültesi İctimaiyat Kürsü’sünün yanında İlahiyat Fakültesi’nde ve liselerde okutulmaya başlanmış olmasıdır.¹⁴⁸ Bu derslerin okutulmasıyla birlikte Türkiye’de sosyoloji için hızlı bir döneme geçilmiştir. Bu dönemde “Türk toplumu yeni rejimi ile modernleşme ve ulus devlet formunda, Batılılaşma ve Cumhuriyetin ilkeleri doğrultusunda yapılırken sosyoloji de kendisini yurttaşlık bilgisi üretme pozisyonunda bulmuştur.”¹⁴⁹

1924’de Ziya Gökalp’in çalışmalarıyla sosyoloji canlanmıştır. “Gökalp 1924 yılında yeni siyasetle uyum içinde, yeni siyasetin çerçevesini ve ilkelerini çizen **Türkçülüğün Esasları**’nı kaleme almıştır. Bu eser, Gökalp’in görüşlerini yeniden gözden geçirdiği ve eski sisteminin bazı unsurlarının arındırdığı bir eserdir.”¹⁵⁰ Bu dönemde önemli bir gelişmede *Dergah* dergisinin açılması olmuştur.

Bu grubu oluşturanlar aslında temelde Gökalp okuluyla birlikte “milliyetçilik” ideolojisinin önemine ve anlamına inanan bir başka düşünürlerdir ve *Dergah* dergisi çevresinde toplanmışlardır. Çoğulcu, determinist olmayan ve oldukça bireyci bir görüşü savunan bir grup içinde Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi düşünürler öncü rol oynarken Yakup Kadri’den Mehmet Emin Erişirgil’e dek, birçok yazar ve düşünür aynı çizgide birleşmişlerdir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Emre Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012, s.13.

¹⁴⁸ Lütfi Erişçi, a.g.e. s.163.

¹⁴⁹H. Bayram Kaçmazoğlu a.g.e.s.41.

¹⁵⁰ Ufuk Özcan, “Türkiye’de Sosyoloji Başlıca Akımlar, Dönemler ve Figürler”, *Türk Sosyologları ve Eserleri II: Genel Eğilimler ve Kurumsallaşma*, Der. E. Eğribel ve U. Özcan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, s.95.

¹⁵¹ Emre Kongar, a.g.e. s.13-14.

Bu dönemden hem sosyologlar hem de düşünce adamları için yeni bir toplum ve yeni bir toplumsal kimlik üretme dönemi olarak bahsedilmiştir. Bu dönemde fikriyat ile uğraşan birçok politikacı ve bürokrat olmuştur. Bu dönemdeki diğer önemli yayınlar Z. F. Fındıkoğlu'nun *İş Mecmuası*, İ. H Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam* dergisi ve Hilmi Ziya Ülken'in *İnsan Mecmuası*' dergileri olmuştur.¹⁵² Bu dönemde sosyoloji metinleri daha çok sosyologların kendi gayretleriyle buldukları dergilerde yazılarını yayımlayarak sürdürmüştür. Bu dönemin konuları daha çok kuramsal düzeyde ele alınmıştır. Sosyolojinin artık felsefe, siyaset ve eğitimle bir arada tartışılmaya başlandığı görülmüştür. 1930'lara gelindiğinde Türkiye siyasette Almanya ile yakın ilişkiler kurmuştur ve bu dönemde ülkemize birçok Alman sosyal bilimci gelmiştir.

1930'larda Türkiye'ye gelen bir grup sosyal bilimcinin etkisiyle sosyal aksiyonun önemini vurgulayan Weberci sosyoloji anlayışı, sosyolojiyi kültür bilimi olarak ele alan sosyoloji eğilimi ve bu anlayışın uzantısı olan sosyal siyaset görüşü de Türk sosyolojisinde kendine yer bulmuştur.¹⁵³

1933 yılında üniversite reformu yapılmış ve birçok düşünür bu reformdan etkilenmiştir. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörlüğüne getirilen Hilmi Ziya Ülken'in Paris'e tetkik için gönderilmesi düşünce dünyası için ve Türkiye'de sosyoloji çalışmaları için çok önemli bir kazanım olarak görülmüştür.

1.3.3. 1940'lı ve 1950'li Yıllar Türkiye'de Sosyoloji

1940'lı yıllar II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı ve dünya üzerinde değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Köktürk, 1945 yılından sonra gerçekleşen iki büyük değişimden bahsetmiştir. Birinci değişimi büyük imparatorlukların tarih sahnesinden ayrılması olarak ele alırken ve ikinci değişimi ise dünya sahnesine yeni aktörlerin çıkması olarak belirtmiştir.¹⁵⁴ II. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlık politikası benimsenmiş ve yurtiçinde etkili olmuştur siyasi baskılarla bu durumun toplumbilimcileri o dönemde kötü etkilediği görülmüştür.

II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarının Türkiye'deki hem demokrat hem de solcu görüşlerin güçlenmesini sağladığı görülmüştür. Türkiye de sosyoloji her dönem

¹⁵²H. Bayram Kaçmazoğlu, "Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler", s.41.

¹⁵³ Nilgün Çelebi ve Sezgin Kızılcılık, "Gerhard Kessler", Türkiye'de Sosyoloji I, Der. M. Çağatay Karakaş, Ankara, Phoenix yayınları, 2008, s.384.

¹⁵⁴ Gökhan V. Köktürk, "1980 Sonrası Süreçte Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Üzerine Bir Sözlü Tarih Uygulaması" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006, s156. <https://dergipark.org.tr/pub/turkiyat/issue/16675/340980> ,Dergi Park, 17.09.2019.

siyasi olaylardan ve dünyadaki gelişmelerden etkilenmiştir. Bu dönem İsmet İnönü iki partili demokrasiye geçmeye karar vermiş ve bu kararın neticesinde bu dönem Türkiye’de ve Türk sosyolojisinde hem özgürlükçü hem de baskıcı bir dönem olarak görülmüştür. Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri Ankara’da bir sosyoloji kürsüsü kurulması olmuştur. Artık sosyoloji tek bir kürsüden çıkmış ve iki farklı kürsüden iki farklı ekolle Türkiye’deki serüvenine devam etmeye başlamıştır. 1940’lı yıllarda Z. Fındıkoğlu, H.Z. Ülken, Orhan Tuna, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes, Mehmet Eröz, Mehmet İzzet gibi isimler bu dönemde sosyolojiye canlılık katmışlardır.¹⁵⁵

Sosyoloji tarihinde “Ankara ekolü” olarak anılan Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’ndeki sosyoloji çalışmaları bu dönemin değişen koşullarından etkilenmiş ve Türkiye’ye yeni bir akımın gelmesini sağlamıştır. Bu yeni akım Amerikan sosyoloji akımı olmuştur. 1948 yılında Behice Boran ve Niyazi Berkes’in üniversiteden tasfiye edilene kadar DTCF’de bu akımın önderliğinin yapıldığı görülmüştür. Bu dönemde sosyolojinin konuları değişmeler yaşanmış saha araştırmalarına ve köy monografilerine geçiş yapılmıştır.

Bu dönemin önemli isimleri H. Ziya Ülken ve Z. F. Fındıkoğlu olmuştur. İstanbul ekolü olarak adlandırılan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü 1940 yılında Ülken ile birlikte ikinci kez kurulmuş olarak ifade edilmiştir. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni ise Ziya Gökalp’in sosyoloji geleneğinin Ülken tarafından devam ettirilmesi ve *İçtimaiyat Mecmuası*’nın kaldığı yerden tekrar açılıp içeriğinin Ziya Gökalp’in devamı niteliğinde oluşturulmasıdır. “İstanbul ekolü her şeyden önce her dönem Ziya Gökalp’in etkisi altındadır. Tarihi bir geçmişi, geleneği ve içeriği- boyutları vardır. Fransız sosyolojisinin takip eder ve ondan beslenir.”¹⁵⁶ Bu dönemde Türkiye’de sosyoloji bilimine en büyük katkı saha araştırmaları olmuştur. Saha araştırmaları yoluyla somut gerçekliğe ulaşılması ve saptanması hedeflenmiştir. Bu dönem içindeki sosyoloji çalışmalarında Hilmi Ziya Ülken’in köy sosyoloji çalışmaları büyük önem taşımıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Mehmet Karakaş, “100. Yılında Türkiye’de Sosyoloji”, *Türkiye’nin Sosyolojisi: Metinler, Yaklaşımlar, Kişiler Çerçevesinde Türkiye’de Sosyolojinin 100. Yıllık Serüveni*, Der. M. Karakaş, Ankara, Özel Matbaası, Yıl:3, Sayı:9, 2013, s.8.https://www.academia.edu/6940872/T%C3%BCrkiyenin_Sosyolojisi , Academia, 17.09.2019.

¹⁵⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s.49.

¹⁵⁷ Emre Kongar, a.g.re. s.16.

1950’li yıllar da Türk sosyolojisine baktığımızda ise 1950’li yıllar dünya da soğuk savaşın yaşandığı bir dönemdir. Bu yıllar Türkiye içinde siyasette değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1940’lı yıllardaki *Anglo Sakson* paradigması bu dönemde etkili olmaya başlamıştır. Yine 1940’larda başlayan köy araştırmaları bu dönemde de devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye’de birçok olay gerçekleşmiştir. Marshall Yardımları, tarımda makineleşmeye gidilmesi, dış kredilerin alınması ve Demokrat partinin liberal ekonomi uygulamaları en önemli gelişmeler olarak ele alınmıştır. Bu dönemde köyden kente hızlı bir göç yaşanmıştır. “1950’li yıllarda pek çok konu sosyoloji araştırmaları kapsamında incelenirken, sosyal bilimlere anti-Marksist, milliyetçi, muhafazakar bir zihniyet egemen olmuştur.”¹⁵⁸

1950 dönemi Türkiye’de sosyoloji çalışmaları için bir duraklama dönemi olarak görülmüştür. 1950’li dönemi Demokrat Parti’nin başa geçmiş olduğu bir dönemdir. Bu dönemin siyaset anlayışı sosyoloji çalışmalarını da etkilemiş bu dönemde yapılan araştırmaların sınırlı kaldığı görülmüştür. Öte yandan Avrupalı ve Amerikalı araştırmacılar ülkemizde kırsal alan araştırmalarında bulunmuştur. Bu dönemde sosyolojik tartışmalara ivme kazandıran isimler Hilmi Ziya Ülken, Z. Fahri Fındıkoğlu, Mümtaz Turhan, Nurettin Şazi Kösemihal, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Tanyol, Nurettin Topçu, Amiran Kurtkan, İdris Küçükömer, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı, Cemil Meriç, Erol Güngör, Şerif Mardin, Mübeccel Belik Kıray, İbrahim Yasa ve Emre Kongar’dır.

1.3.4. 1960’lı ve 1970’li Yıllar Türkiye’de Sosyoloji

Bu dönemde 1960 darbesi gerçekleşmiş ve Türkiye’de sosyolojinin bu sefer de askeri baskılarla susturulup ve gerilediği yıllar olmuştur. Sosyoloji ve sosyologlar her dönem içinde bulunduğu toplumun geçirdiği krizlerden etkilenmiştir. 1960 darbesiyle Türkiye’de sosyoloji çalışmaları durağanlığa girmiştir. 1960 darbesinin ardında üniversite çevresinde 147’liler vakası yaşanmış ve bu olay sonucunda Hilmi Ziya Ülken İstanbul Üniversite’sinden tasfiye edilmiştir. 147’liler vakasıyla üniversiteden tasfiye edilene kadar geçen sürede Ülken Türkiye’de sosyoloji bilimine başarılı çalışmalar sunmuştur ve Türk sosyolojisine çok önemli kazanımlar sağlamıştır.

¹⁵⁸ H. Bayram, Kaçmazoğlu, “Türkiye’de Sosyolojinin 100.Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler”, s.43.

Ülken'den sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölüm başkanlığına Cahit Tanyol getirilmiştir. Bu döneme İstanbul sosyolojiden Cahit Tanyol'un, İktisat Fakültesi'nden Cavit Orhan Tütengil'in Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinden İbrahim Yasa'nın, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Mübeccel Belik Kıray'ın bu döneme fikirleri ve çalışmalarıyla sosyoloji çalışmalarına öncülük ettiği görülmüştür. Bu dönem de “yine dış gelişmelere bağlı olarak, ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş Dönemi koşullarını yumuşatmaları Türkiye'nin siyasal ortamını da yakından etkilemiş, sol siyasal eğilimler üzerindeki sert önlemler hafifletilmiştir.”¹⁵⁹

İlerleyen yıllarda darbenin etkisinin azalmasıyla Türkiye'de sosyolojinin tekrar canlandığı ve hızını arttırdığı görülmüştür. Bu dönemdeki gelişmelerle birlikte sosyologlarımızın ilgi alanlarına yeni konular girmiştir. 1960'lı yıllarda Marksizm, yapısalcılık, etnometodoloji ve feminizm gibi akımlar bu dönemde yükselişe geçen sosyoloji akımları olmuştur.¹⁶⁰ Bu dönem içindeki konular daha çok toplumsal değişme, modernleşme, kentleşme, kalkınma, üretim ve bölüşüm gibi içinde bulunulan dönemin koşullarını yansıtan konular olmuştur.

Bu dönemde de Amerikan sosyolojisinin Türk sosyolojisini etkisi altına aldığı görülmüştür. Amerikan sosyolojinin diğer önemli yaklaşımı olan yapısal işlevselcilik bu dönemde sosyolojide egemen olan görüş olmuştur. Bu yaklaşım Türkiye'de gelişmesindeki önemli etkenlerden biri yerli ve yabancı fonlarla desteklenmiş olması ve bu fonlar sayesinde birçok alan araştırılması yapılmış olmasıdır. Bu dönemin önemli oluşumlarından bir diğeri ise Hacettepe ve ODTÜ üniversitelerinde sosyoloji bölümünün açılması olmuştur.¹⁶¹

Kaçmazoğlu, bu dönemde Türk sosyologlarının kendi içlerinde farklılaşarak iki blok haline geldiğinden bahsetmiştir. Kaçmazoğlu, bu blokların ilkinden bahsederken bu bloğun yapısalcı işlevselci yaklaşımı benimsediklerini ikinci blok olarak ayrılan bloğunda tarihi maddeci ve tarihselci yaklaşımı benimsediklerini

¹⁵⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e. s. 43.

¹⁶⁰ Gökhan Köktürk, “1980 Sonrası Süreçte Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Üzerine Bir Sözlü Tarih Uygulaması, , *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, 2006, s.157. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16675/340980> , Dergi Park, 17.09.2019.

¹⁶¹ H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türkiye'de Sosyolojinin 100.Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler”, s.44.

belirtmiştir.¹⁶² Kaçmazoğlu, birinci blokta yer alan sosyologlarının Türk sosyolojisini Batı ile aynı çizgide götürerek Türk toplumunun tarihini Batı ile aynı kabul etmekte olduklarını, ikinci blokta yer alan sosyologların ise bu durumun tam tersini savunmuş olduklarını ve Türk toplumunun tarihini Batı'nınkinden farklılıklarıyla ele aldıklarını belirtmiştir. Birinci blokta yer alan isimler arasında Şerif Mardin ve Mübeccel Belik Kıray yer almıştır, ikinci blokta olan isimler arasında Niyazi Berkes ve Cahit Tanyol'un en etkili görünümüne sahip isimler olduğu görülmüştür.

Bu dönem içerisinde etkili olan isimlerden yerli sosyoloji çalışmalarıyla ve kendine has sosyoloji çalışmalarıyla iki isim son derece önemli olmuştur. Bu isimler Kemal Tahir ve Baykan Sezer'dir. Bu dönemin sonunda 1969 da *İçtimaiyat* mecmuası bir sayı daha çıkarmıştır ve bundan sonra 1989 kadar başka sayı çıkmamıştır. 1970'li yıllar Türk sosyolojisinde daha çok feodalizmden kapitalizme geçiş, kapitalist dünya düzeni ve bu sistemin sorunları üzerine tartışmaların yapılmış olduğu ve bu dönemde sosyoloji de ağırlıklı olarak tarihsel sosyoloji anlayışının benimsendiği görülmüştür.¹⁶³

Sosyoloji de etkin olunan bir dönemden sonra diğer dönemde durağanlaşmalar yaşanmış olduğu görülmüştür. 1970'li yıllarda bu şekilde 1960 döneminin ardından Türk sosyolojisinde durağanlaşmanın yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeler Ege Üniversitesi'nde sosyoloji bölümü kurulmuş ve 1972 yılında da bir muhtıra yaşanması olmuştur.

1.3.5. 1980'li ve 1990'lı Yıllar Türkiye'de Sosyoloji

1980'li yıllarda Türk sosyolojisine 12 Eylül Darbesi damgasını vurmuştur. 80 darbesiyle sosyolojide değişimler yaşanmıştır. YÖK yasası bu dönemde oluşturulmuştur. Sosyolojinin konusundan birçok değişiklik ve kısıtlamalar yaşanmıştır. 1960'larda etkili olan Marksist yapı ve çalışmaları bu dönemde kaldırılmıştır. Askeri darbenin hemen sonrasında sosyolojik çalışmalarda bir düzenleme yaşanmıştır ve 1970'lerde Türk sosyolojisinde egemen olan liberal ve

¹⁶² a.g.e. s.44-45.

¹⁶³ Gökhan Köktürk, "1980 Sonrası Süreçte Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Üzerine Bir Sözlü Tarih Uygulaması, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*", s 157.

muhafazakar politikalar bu yıllarda öne çıkmıştır.¹⁶⁴ Bu dönemde birçok bilim insanı çalıştıkları konular açısından sakıncalı görülüp işlerinden atılmıştır.

Bu dönem Türkiye’de sosyal bilimlerde özgür düşüncenin kısıtlandığı yıllar olmuştur. Bir süre yavaşlayan çalışmalar bu dönemde de 1960 darbesi sonrasındaki gibi etkilerinin azalmasıyla sosyolojinin hız kazanması durumu gerçekleşmiş ve yönetimin askeriyele sivillere geçmesi ve 12 Eylül darbesinin etkilerinin azalmasıyla sosyolojide yeni akımlar ve konular hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Tam anlamıyla özgür bir ortam oluşmadığı için uzun yıllar üniversite bünyesindeki düşünürlerimiz askeriyele sıcak bakmadığı konulardan uzak durmuşlardır. 80 sonrası sosyolojide makro konulardan çıkılıp mikro ölçekteki konulara ağırlık verilmiştir. Gökhan Köktürk, 1980 ve sonrasındaki sosyolojik yaklaşımların ve çalışmaların genel özelliklerini üç noktada ifade etmiştir.

Özellikle 1980 sonrası Türk sosyolojisi açısından belirlenebilecek yaklaşımları üç noktada toplamak mümkün gözükmektedir. Bunlardan ilki; 1980’de yaşanan askeri darbe sonrasında yaşanan despolitizasyon sürecinin etkisiyle aile, kadın, suç, ve göç daha depolitik konularda sosyoloji yapılması. İkincisi; mikro milliyetçilik ve yerelleşme rüzgarına kapılıp sosyoloji yapılması. Üçüncüsü ise; tamamen batıya endeksli bir şekilde Batı’da ele alınan konular üzerinden sosyoloji yapılması.¹⁶⁵

Buradaki ilk kısımda askeri baskının etkisiyle ele alınan konuların büyük çoğunluğu liberalleşme, aile, kadın, suç, sivil toplum, göç vb. konulardan oluşmaktadır. İkinci kısımdan milliyetçilik ve yerliliği üzerinden geliştirilmiş sosyoloji çalışmaları ve bu çalışmaların ana konuları yerli sosyoloji, Doğu-Batı çatışması, toplumsal değişme, kimlik, milli sosyoloji vb. konulardır. Üçüncü kısım olarak bahsedebileceğimiz Batı’ya dönük Batı endeksli çalışmalar ve konularda ise daha çok küreselleşme, Avrupa Birliği, postmodernizm, ulus- devlet vb. konular yer almıştır.¹⁶⁶

Türk sosyoloji tarihi açısından 1980 sonrası “son dönem” olarak nitelendirilmiştir. Bu tarihten itibaren sadece Türk sosyolojisinde değil Türk düşünce hayatının bütününde köklü değişmelere tanık olmaktadır. Bu anlamda son dönem olarak niteleyebileceğimiz bu süreç, yaşanan

¹⁶⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türkiye’de Sosyolojinin 100.Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler”, s.45

¹⁶⁵ Gökhan V. Köktürk, “1980 Sonrası Süreçte Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Üzerine Bir Sözlü Tarih Uygulaması”, s 159-160.

¹⁶⁶ a.g.e. s.159-160.

olumsuzlukları telafi etme çabalarının ve yeni arayışların yoğun olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁷

Bu dönemin önemli ismi Baykan Sezer olmuştur. 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün bölüm başkanlığını yapmıştır. 1989 yılında sosyoloji bölümü için üçüncü kuşak olarak tabir edilmesine neden olan olay gerçekleşmiştir, *İçtimaiyat* mecmuası yani sosyoloji dergisini Hilmi Ziya Ülken den sonra tekrar aktifleştirilmiştir. Kaçmazoğlu, 1990'lı yılların sosyolojik tartışmalarını "Sovyetler Birliği'nin yıkılışına bağlı olarak komünizmin çöküşü ve ABD'nin tek lider olarak dünyanın geleceğini yeniden şekillendirme yönündeki politikalarının belirlemiş" ¹⁶⁸ olduğuna değinmiştir. "1990'ların egemen paradigması; ulus-devletlerin, evrenselliğin, tekli anlayışın, modernliğin reddi; yerelliğin, sistem karşıtlığının, melezliğin, postmodern toplum tartışmalarının, çok hukuksuzluğun öne çıkarılmasına dayanmaktadır."¹⁶⁹

Bu dönemde sosyoloji açısından bazı konular daha öne çıktığı görülmüştür. Bunlar; yerellik, çok kültürlülük, farklılıklar vb. konular olmuştur. 1960'larda etkin olan yapısal işlevselcilik kuramının 1980'lerde 1990'lı yıllarda etkinliğinin devam edildiği görülmüştür. Bu dönemin genel siyasi politikası liberal ekonomi olmuştur. Bu ekonomi anlayışı sosyoloji yaklaşımında da etkili olmuş ve bu dönemde liberal yaklaşımlar öne çıkmıştır. Bu dönemin önemli isimlerinden Şerif Mardin ve Nilüfer Göle İslamcılık, İslamcı çevreler ve bu çevrelerin Batı ile bütünleşme süreçlerini ele aldıkları konular bu dönemin genel sosyoloji çalışmalarını oluşturmuştur.¹⁷⁰

1990'lar sosyoloji araştırmalarına bütün olarak baktığımızda önceki dönemlerin sosyoloji konularının devam ettirildiğini görüyoruz. Bu konular göç, gecekondulaşma, kentleşme, kimlik, kent kimliği, post-modern toplum, cinsiyet eşitsizliği, kadın, aile, suç vb. konular olmuştur. 1980'lerden bugüne kadar olan sürede tüm dünyayı etkileyen birçok olay yaşanmıştır. Sovyetler birliğinin dağılması, ulus-devletlerin sınırlarının tartışılması, küreselleşmenin hızlanması vb. birçok olay meydana gelmiştir. 11 Eylül 2001 olayları ile birlikte sosyoloji de Doğu-Batı

¹⁶⁷ Gökhan V. Köktürk, "Baykan Sezer'in Biyografisi ile İlgili Sorulara Verdiği Cevaplar", *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. E. Eğribel ve U. Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.156.

¹⁶⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu, "Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler", s.46.

¹⁶⁹ Ufuk Özcan, *Türk Sosyologları ve Eserleri II.*, s.140.

¹⁷⁰ H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e. s.46.

Çatışması, Medeniyetler Çatışması gibi konular tekrar gündeme gelmiştir. 1980’de sosyoloji çalışmalarında öne çıkan çalışmalar Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in çalışmaları olmuştur.

1.3.6. 2000’li ve 2010’lu Yıllar Türkiye’de Sosyoloji

2001 de ABD de ikiz kulelerin yıkılması sonucunda sosyoloji bakış açısını İslamcılık, Doğu-Batı Çatışması konularına çevirmiştir. Bu dönemde ABD yükselişini tamamıyla dünyaya kanıtlamıştır. Bu dönem Türkiye’de sosyoloji çalışmaları Amerikan sosyolojisine yönelmiştir. Bu dönemin önemli düşünürleri arasında Baykan Sezer, Şerif Mardin, Nilüfer Göle, Korkut Tuna yer almıştır.

2000’lerden günümüze kadar sosyolojide öne çıkan konular ise şöyle özetlemek mümkündür: Avrupa Birliği tartışmaları, küreselleşme, demokratikleşme, sivil toplum, İslamcılık, deprem, sağlık, kültürel yapı, sınıfsal yapı değişimleri, yeni orta sınıflar, cinsiyet, eşitsizlikler, etnik yapı, suç, çocuk suçluluğu, toplumsal sapma, şiddet, çevre sorunları, kentleşme ve sorunları, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı istihdam, yoksulluk, dilencilik, sığınma evleri, mülteciler, toplumsal dışlanma, çalışan çocuklar, sokak çocukları, internet bağımlılığı, tüketim toplumu, toplumsal değişme, engelliler, toplumsal sapma, risk toplumu, Türk sosyolojisi, Türk düşüncesi, yöntem tartışmaları.¹⁷¹

2010’lu yıllara geldiğimizde ise Türk sosyolojinin yerli teorisyeni Baykan Sezer ve Sezer’in yerli sosyoloji çalışmaları üzerine birçok derleme eser oluşturulmuş ve konferanslar düzenlenmiştir. Bu dönemde Baykan Sezer’in eserleri tekrar basılmış ve düşünceleri daha büyük kitlelere ulaştırmaya çalışılmıştır. Bu dönemde yerli sosyoloji çalışmalarına büyük katkıları olan Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, H. Bayram Kaçmazoğlu, Sezgin Kızılcelik, Kurtuluş Kayalı, Korkut Tuna gibi isimler Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in başlatmış oldukları yerli sosyoloji fikrini anlatmaya ve uygulamaya çalışmışlardır. 2014 yılı sosyolojinin Türkiye deki 100. yıl olmuştur ve 100. yıl etkinliklerinde birçok konu irdelenmiş sosyolojinin 100 yıllık serüveninde neler yaşandığına değinilmiştir.

¹⁷¹ a.g.e. s.46.

İKİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR VE BAYKAN SEZER'İN HAYATI ENTELEKTÜEL KİMLİĞİ VE METEDOLOJİSİ

2.1. Kemal Tahir'in Hayatı

Kemal Tahir, 13 Mart 1910 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Tahir Bey annesi Nuriye hanımdır. Kemal Tahir'in babası Tahir Bey II. Meşrutiyet öncesi alaylı deniz subaylığı görevinde bulunmuştur. II. Abdülhamid'in hünkar yaverliğini ve Yıldız Sarayı'nın özel marangozluğunu yapmış bir kişidir. 1908'de yüzbaşı görevinden emekli olmuştur. 1912 yılında Balkan Savaşı sırasında teğmen olarak askere tekrar alınmış ve savaştan sonra tekrar emekli olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda tekrar askere çağırılmış ve Çanakkale de görev almıştır. Bu savaşta almış olduğu yaralardan ötürü 1916-1918 yılları arasında gezginci hastanelerde inzibat subaylığı görevinde bulunmuştur.¹⁷²

Kemal Tahir, babasının işi dolayısıyla ilköğrenimini çeşitli illerde tamamlamıştır. Savaşın bitiminden sonra babası Tahir Bey tekrar emekli olmuş ve Kasımpaşa'ya yerleşmişlerdir. Kemal Tahir burada Kasımpaşa Cezayirli Hasan Rüştüyesi'nde eğitimine devam etmiştir. 1923 yılında orta öğrenimini bitirip Galatasaray Sultanisi'ne girmiştir. 3 yıl sonra 1926 yılında annesi vefat etmiştir. Annesinin vefatından sonra para kazanmak için 10. sınıftayken Galatasaray Sultanisi'nden ayrılmıştır.¹⁷³

Tahir, 1928-1932 yılları arasında İstanbul'da avukat katipliği daha sonra Zonguldak kömür işletmelerinde ambar memuru olarak görev almıştır. 1932-1939 yıllarında İstanbul'da birkaç gazetede düzeltmenlik, röportaj yazarlığı ve çevirmenlik yapmıştır. Kemal Tahir farklı iş alanlarında çalışma durumunu açıklarken bunun I.

¹⁷² Naci Çelik Berksoy, "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması", *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. E. Eğribel & U. Özcan, İstanbul, Kızılelma yayıncılık, 2003, s.267-268.

¹⁷³ a.g.e. s.268.

Dünya Savaşı sonrasında çıkmış bir moda olduğundan bahsetmiştir. O dönemdeki anlayışın yazarların uzmanlık istemeyen çeşitli alt tabaka zanaatlarında çalışmalarını bunun sonucunda da bu yazarların daha sağlam, kendilerini halktan gelmiş olarak saydılabileceklerini umduklarını bir dönem olduğunu ve onun bazı kesimlere yutturulduğunu ancak daha sonraları bu düşüncenin değişip yerini “gerçek yazarın yazar olmadan önce bazı zanaatlara girip çıkması önemli değil, yazar olarak bu zanaatlar hakkında neler bildiği önemlidir”¹⁷⁴ sözleriyle yaşanan değişimden bahsetmiştir.¹⁷⁵

Kemal Tahir, yazı yazmaya kendi ifadesiyle “mektepe heves etti”ğini¹⁷⁶ söylemiştir. Kemal Tahir, okumayı çok seven ve Türkçeyi iyi kullanan bir yazar olarak tanınmıştır. Tahir, yazmaya ilk olarak şiirle başlamış bir yazardır. İlk şiirini 1931 yılında yayınlamıştır. İlk şiirleri *İçtihat* dergisinde *Bardaki Kadınlar* ve *Açın Türküsü* şiirleri olmuştur. 1929 yılında Nazım Hikmet’le tanışmış ve Nazım Hikmet’in şiirlerinden etkilenmiş daha sonra aynı koşuğa kalacağı Nazım Hikmet’in görüşlerinden çok etkilenmiştir. Kemal Tahir’in düşünce dünyasının gelişmesinde Nazım Hikmet’in büyük önemi olduğunu Kemal Tahir pek çok kez dile getirmiştir. 1933 yılında *Geçit* dergisini çıkarmıştır. 1933-34 yılları arasında bu dergide toplumsal temalı yazılar ve şiirler yazmıştır. *Geçit* dergisindeki ilk yazıları “Muhsin Ertuğrul Üstüne” ikinci yazısı “Onuncu Yıl İzlenimleri” yazıları olmuştur. 15 Mart 1934 yılında Anadolu ile ilgili birçok yazı kaleme almış ve Anadolu üstüne bir seri oluşturmuştur. *Klasikleştirilmiş Anadolu, Gurbet, Anadolu’yu Yazanlar, Anadolu, Anadolu Eserlerine Bir Bakış* yazıları bu seriyi oluşturmuştur.¹⁷⁷

1935 yılında *Varlık* dergisinde *Devrim Yollarında* adlı şiirini yayınlamıştır. 1939 yılına kadar aynı zamanda *Ses* dergisinde de sosyal konuları ele aldığı şiirler yazmıştır. Bu dönemde Kemal Tahir şiirlerini Cemalettin Mahir ve İsmail Kemalettin takma isimleriyle yayınlamıştır. Kemal Tahir, *Vakit, Haber* ve *Son Posta* gazetelerinde musahhahlik, röportaj yazarlığı ve çeviricilik, *Karikatürve Yedigün* dergilerinde sekreterlik yapmıştır. *Tan* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü *Karagöz* gazetesinde başyazarlık yapmıştır. *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerinde hikayeler ve kısa romanlar yayınlamıştır. *Karagöz* dergisinde yayınlanmış olan romanları *Aşk*

¹⁷⁴ a.g.e. s.268.

¹⁷⁵ a.g.e. s.268.

¹⁷⁶ a.g.e. s.269.

¹⁷⁷ a.g.e. s.269.

Modası, Aşk Çetesi ve *Sahte Serseri* romanları olmuştur. Bu romanlarını mizahi roman türünde kaleme almıştır. *Yedigün* dergisinde çeşitli hikayelerini yayımlanmıştır. Bu hikayelerinin bir kaçı *Kuş Kafesleri, Dülger, Ezilmiş Adam, Üstadın Ölümü, Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın, Mollalar Asker, Herkesi Durduran Adam, Yalancı Şahit, Rayların Sesi* hikayeleridir. Kemal Tahir, kendi kişiliğinden izler bıraktığı romanları da olmuştur. Bunun en önemli kanıtları *Yol Ayrımı* ve *Kurt Kanunu* romanlarındaki gazeteci Murat karakterin de Kemal Tahir'in gençlik dönemlerinden izler taşıdığı görülmesi olmuştur.¹⁷⁸

Tahir'in görüş açısı 1936-1946 yılları arasındaki sosyalist dünya görüşüdür. Kemal Tahir 1938 yılında aralarında kardeşi Nuri Tahir ve Nazım Hikmet'in bulunduğu bir grupla donanmadaki askerlere sosyalizm kitapları göndermek ve askeri isyana tahrik ve teşvik etmek suçlarından 15 yıl ağır hapse mahkum edilmiş ve tutuklanıp cezaevine gönderilmiştir. 1938-1940 yılları arasında Kemal Tahir'e ait bulunan tek evrakların iddianameler ve itiraz dilekçeleri olduğu bilinmektedir. Bu yıllara ait başka herhangi bir not bulunamamıştır.¹⁷⁹

1940 yılı Kemal Tahir'in biyografisinde ünlü sarı defterlerini yazmaya başladığı yıllar olarak ele alınır. Sarı defterlerinden ilki *Kanun Namına* adını verdiği romanı olmuştur. 1940 yılından sonra Tahir, Nazım Hikmet ve birkaç arkadaşı ile birlikte Çankırı cezaevine gönderilmişlerdir. Burada Nazım Hikmet ile birlikte 16 ay birlikte kalmışlar ve bu süre içinde de *Kablettarih* adlı bir köy romanına başladıkları ve bu romanı 100 sayfaya kadar yazdıkları bilinmektedir.¹⁸⁰

Kemal Tahir ve Nazım Hikmet'in dostluğu uzun yıllar sürmüştür. Tahir, Çankırı cezaevinde *Sağırdere* romanına başlamıştır. Hikaye olarak başladığı *Sağırdere*'ye roman olarak devam etmiştir. Bu dönemdeki diğer çalışmaları *Göl İnsanları* hikayeleri olmuştur. Kemal Tahir'in bu dönemde *Tan* gazetesinde Cemalettin Mahir takma adıyla bu hikayeleri tefrika edilmiştir. Bu hikayelerin tefrikatından sonra *Göl insanları*'yla Tahir'in “yerli eser nedir” sualine ilk defa fiili bir cevap vermiş olduğu düşünülmüştür.¹⁸¹ Bu roman “bu itibarla çöl sükunetine

¹⁷⁸ a.g.e. s.270-271.

¹⁷⁹ a.g.e. s.271.

¹⁸⁰ a.g.e. s.272.

¹⁸¹ a.g.e. s.273.

dalmış bulunan edebiyat alemimizde mesut bir hadise teşkil edecektir.”¹⁸² sözleriyle bahsedilmiş ve takdir toplamıştır.

Kemal Tahir Anadolu'nun çeşitli hapisanelerinde tutuklu kalmıştır. 1941-1944 yılları arasında Malatya cezaevinde kalmıştır. Malatya cezaevinde kaldığı süre boyunca birçok sarı defter doldurmuş olduğu bilinir. Burada birçok roman tarzında hikayeler yazmıştır. Burada kaleme aldığı eserleri *Namuşçular*, *Telgrafçı Abdürrahim Bey*, *Karılar Koğuşu*, *Şeyh Süleyman Efendi* hikayeleri olmuştur. 1944-1949 yılları arasında Çorum cezaevine sevk edilmiştir. Bu yıllarda da Nazım Hikmet'le yakın dostluğunu devam ettirmişler ve o dönemde bulabildikleri tüm Türkçe ve Fransızca yazıları okumuşlar ve birbirleriyle paylaşmışlardır. Tahir, Çorum cezaevinde bulunduğu yıllarda sarı defterlerini yazmaya devam etmiştir. Çorumda bulunduğu sıralarda *Mülkiyet Kalesi*, *Büyük Macera*, *Dam Ağası*, *Kara Müdür* romanlarını kaleme aldığı düşünülmektedir.¹⁸³

1949 yılında Nevşehir cezaevine gönderilmiştir. Tahir, Nevşehir cezaevinde zorlu şartlarda kaldıklarını pek çok kez dile getirmiştir. Tahir, 1950 yılında cezaevinden çıkmıştır. 1950'den itibaren Tahir'in roman yazarı kimliği öne çıkmıştır. İstanbul'a döndüğünde takma adlarla birçok tefrika roman yayınlamıştır. Tahir, 1955 yılında 6-7 Eylül olayları sırasında tekrar tutuklanmış ve 6 ay Harbiye'de tutuklu kalmıştır. 1955 yılında *Sağirdere* romanını yayınlamıştır. Bu roman Kemal Tahir'in ismini kullanarak yayınladığı ilk romanı olmuştur.¹⁸⁴

1956 yılında *Esir Şehrin İnsanları* romanını yayınlamıştır. 1957 yılında Aziz Nesin ile birlikte “Düşün Yayınlarını” kurmuşlar ve burada kendi kitaplarını yayınlamışlardır. Tahir, 1957 yılında *Kör Duman* ve *Rahmet Yolları Kesti* romanlarını yayınlamıştır. Bu romanları *Sağirdere* romanının devamı olarak görülmüştür. Tahir, 1958 yılında *Yediçinar Yaylası* romanını yayınlamıştır. *Yediçinar Yaylası*'nın devamı olarak *Köyün Kamburu* romanını 1959 yılında yayınlamıştır. 1959 yılında *Beş Romancı Tartışıyor* adıyla *Pazar Postası*'nin

¹⁸² a.g.e. s.273.

¹⁸³ a.g.e. s.273-274

¹⁸⁴ a.g.e. s.275.

düzenlediği kitap yayınlanmıştır. Tahir, burada çağdaşları Orhan Kemal, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi isimlerle bir araya gelmiştir.¹⁸⁵

1962 yılında *Esir Şehrin Mahpusu* ve *Kelleci Memet* romanlarını yayımlamıştır. 1965 yılında en ünlü eserlerinden *Yorgun Savaşçı* romanını yayımlamıştır. Bu romanı ile Yunus Nadi Armağanı'nı almıştır. 1967 yılında ise tüm çevrelerce büyük eleştirilere maruz kalan romanı *Devlet Ana* romanını yayımlamıştır. Kemal Tahir *Devlet Ana* romanı ile Türk Dil Kurumu Roman Armağanı'nı almıştır. Bu dönemde ard arda birçok roman yayımlamıştır. Bu romanlardan bir diğeri ise *Bozkırdaki Çekirdek* romanı olmuştur. Kemal Tahir'in bu romanı *Sağırdere*, *Körduman*, *Kelleci Memet* romanlarının devamı olarak görülmüştür. Bunun nedeni ise Tahir'in bu romanlarda yer alan karakterleri *Bozkırdaki Çekirdek* romanında da devam etmiştir olmasıdır.¹⁸⁶

1970'li yıllara gelindiğinde Tahir, *Yediçınar Yaylası* ve *Köyün Kamburu* romanından sonra *Büyük Mal* romanını bu iki romanının devamı olarak yayımlamıştır. Kemal Tahir edebiyatımızda ırmak roman tarzıyla eser veren bir yazardır. 1971 yılında yazdığı son romanı ise *Yol Ayrımı* romanı olmuştur. Şu anda elimize ulaşan sarı defterlerinden alınarak oluşturulmuş romanlarını yayınlamak için uğraşmış fakat son dönemlerinde gerçekleşmiş olaylar fazlasıyla Kemal Tahir'i üzmüş olduğu için bu isteğini gerçekleştirmemiştir. Tahir, 21 Nisan 1973 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁷

2.1.1. Kemal Tahir'in Entelektüel Kimliği ve Metodolojisi

Kemal Tahir kendini her zaman bir romancı olarak görmüş ve bu kimliğini ön planda tutmak istemiştir. O, her ne kadar kendini bir romancı olarak tanıtsa da değindiği konulara bakıldığında ilgi alanı çok geniş bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Kemal Tahir'in bu çoklu ilgi alanlarının başında tarihin geldiğini kendisi de belirtmiştir. Kemal Tahir, tarihe çok önem vermiştir. Bu önem verişini tüm yazılarında görmek mümkündür. O, tarihe olan ilgisiyle birlikte sosyolojiye de ayrı bir ilgi duymuştur. Bu ilgisini yazılarında düşüncelerinde belirtmiştir. Kemal Tahir, dönemindeki diğer yazarlardan her zaman farklı olmayı başarmış kendi döneminde

¹⁸⁵ a.g.e. s.276-277-278-279.

¹⁸⁶ a.g.e. s.284-285-286.

¹⁸⁷ a.g.e. s.292-293-296.

ve sonraki dönemlerde adından çok bahsedilen bir kişi olmayı başarmıştır. Bu farklılığın nedenini de farklılığı oluşturma düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Tahir'in metodolojisi her zaman tarihe bakılarak ve tarihi iyi okuyarak bugünün anlaşılacağı düşüncesidir.¹⁸⁸ Onun düşüncesini şekillendiren üç ilgi alanı edebiyat, tarih ve sosyoloji olmuştur. O, yaşamı boyunca üreten bir şahsiyet olmuştur ve hayatının çoğunu yazmayla geçirmiş ve birçok eser bırakmıştır.

1940'lı yıllardan itibaren birçok eser yazmıştır. Bu eserlerinin hepsi içinde bulunduğu dönem de ve bugün Türk insanına önemli kazanımlar sağlamıştır. Kemal Tahir'in metodolojisini eserlerinden anlamak mümkün olmuştur. Kemal Tahir'in cezaevi günlerinde sarı defterlere tuttuğu notlar ise onun metodolojisini en açık şekilde anlamamızı sağlayan birer kaynak olmuştur. Tahir, burada tutmuş olduğu notlarında birçok konuya değinmiş ve değindiği konular Türk sosyolojisinde önemli yere sahip olmuştur. Kemal Tahir'in üzerinde önemle durduğu noktalar Batıcılaşma, Marxizm, Sosyalizm, Osmanlı Devleti, Asya Tipi Üretim Tarzı, Doğu-Batı Farklılaşması ve Yerlilik olmuştur.

Kemal Tahir, görüşleriyle ve söyledikleriyle her zaman olumlu ve olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Tahir, Türk insanın hayatında görüşleriyle, düşünceleriyle ve söyledikleriyle her zaman önemli yeri olmuş bir isimdir. Kendi adıyla eserlerini yayınlamaya başladığından itibaren her eserinde birçok olumlu ve olumsuz eleştiri almıştır. Kemal Tahir'in yaşadığı dönemde iyi bir yazar olmak için farklı birçok zanaatta çalışmanın bir moda olmasına rağmen o, bu düşünce ile yapılan hiçbir çabanın yazar olmaya bir katkı sağlamadığının farkında bir yazar olmuştur. Kemal Tahir'in düşüncesinin ve metodolojisinin olgunlaşmasındaki en büyük katkıların cezaevi yıllarında dostluk kurduğu Nazım Hikmet ile birlikte kaleme aldığı görülmüştür.

Kemal Tahir'in değişik şehirlerdeki ceza evlerinde kalması ve orada tanınmış olduğu birçok kişi onun düşünce yapısını oluşturmasına katkı da bulunmuştur. "Kemal Tahir Türkiye ve Türkiye'nin sorunları ile ilgilenmiş bir kişidir."¹⁸⁹ O, yazdığı tüm yazılarda Türkiye'nin ve Türk insanının yaşamış olduğu sorunları ele

¹⁸⁸ a.g.e. s.296.

¹⁸⁹ Kemal Tahir, *Notlar:Osmanlı/Bizans*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu,İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1992. s.10

almaya özen göstermiştir. Tahir, Türkiye'nin ve Türk insanın yaşamış olduğu sorunların en büyük nedeninin kendi tarihimize ve kendi toplumumuza olan yabancılaştırmamızdan kaynaklandığı savunmuştur. Tarihini tam olarak bilmeyen bir toplumun, yaşamış olduğu sorunlara kendi tarihinden yola çıkarak çözüm aramadığı takdirde bu toplumun her zaman sorunlarla karşı karşıya kalacağını belirtmiştir.

Kemal Tahir'in bu düşüncesinin arkasında durduğunu eserlerinde çok yerde tarihe değinmesiyle göstermiştir. Kemal Tahir, romanlarında Türk toplumunun içinden karakterlere yer vermiştir. O, romanlarında ırmak roman tekniğini kullanarak Türk insanın her halini ve her dönemini gözler önüne sermeye çalışmıştır. Kemal Tahir'in şimdi **Notlar** olarak bildiğimiz sarı defter notları, romanlarından farklı olarak araştırmalarını düşünce yapısındaki arayışlarını göstermiş olduğu düşünce serisidir.

Kemal Tahir'in metodolojisindeki önemli konulardan biri Batıcılışma konusu olmuştur. Tahir, Batıcılışma sorununu en büyük sorun olarak görmüştür. O, Osmanlı'nın Devleti kurtarmak için Batıcılışmasını aslında Osmanlı'yı ve Türk toplumunu çözülmeye sürükleyen gerçek etken olduğunu tüm hayatı boyunca savunmuş ve Osmanlı'nın son dönemlerinde Batıcılışması ve Batı yanlısı siyasetinin Osmanlı ve Türk toplumunun dağılmasını sağlayan etken olduğunu düşünmüştür. Tahir, Osmanlı'yı yıkılışa sürükleyen etkenlerin birinin Batı siyaseti diğerinin de bir arada yaşayan toplumların ayrıştırılması olduğunu düşünmüştür.¹⁹⁰

Tahir, Batıcılışma çabalarının tarihimizde önemli derslerle dolu olduğunu ve Batıcılışmanın Türk toplumunun yaşadığı çok önemli bir deney olduğunu eserlerinde belirtmiştir. O, metodolojisinde Batıcılışmanın Türk toplumuna, sorunlarımızı anlama ve değerlendirme olanağı verdiğini ancak Batıcılışma girişimiyle Türk toplumunun sorunlarına çözüm bulamadığını ama çözüm bulunamamış olsa bile, bu oluşumu Türk toplumuna çözüme giden yolu nerede araması gerektiği konusunda ışık tutması olarak değerlendirmiştir.

Tahir, Osmanlı'nın ve Türk toplumunun girişmiş bulunduğu bu Batıcılışma siyasetinin dayanaklarını deneyemeyince sorunun çözümünü nerede araması gerektiğini bulamayacağına bunun da nedeninin Osmanlı'nın ve Türk toplumunun

¹⁹⁰ Kemal, Tahir, **Notlar:Çöküntü**, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, , 1992, s.6.

geleneksel dayanaklarından kopmuş olmasına bağlı olduğunu düşünür. Batıcılışmanın bu denli yayılmasını Türk toplumunun kendi başına siyaset üretemez, oluşturamaz hale düşmesinden kaynaklandığını düşünmüştür.¹⁹¹

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma çok uluslu yapıdaki Osmanlı için bir çözüm olmamıştır. Osmanlı'nın geleneksel siyasi anlayışı Doğu toplumlarının sorunlarına çözümü içerisinde bulundurmıştır. Doğu toplumlarının tarihin ilk dönemlerinden itibaren en büyük sorunu Batı soygunculuğu olmuştur. Doğu'nun önemi Batı soygunculuğuna karşı koymasından kaynaklanmıştır. Batı, Yeni Çağ'a geldiğinde Endüstri Devrimi'nin de etkisiyle Doğu ile olan ilişkilerini değiştirmiştir. Başka bir deyişle Batı Yeni Çağ'da yeni bir soygun biçimi bulmuştur. Osmanlı, Batı'nın yeni soygun biçimi olan Batılılaşmayı seçmekle tarihi görevinden vazgeçmiş sayılmıştır.¹⁹²

Temeli Batı karşısında Doğu savunuculuğu üzerinde kurulu devlet ve devlet kadroları, Batı'ya hizmet ederek kendilerini kurtarabileceklerini sanma yanlısına düşmüştür. Devleti kurtarmaktan söz edilmiş ama sonuçta karşımıza halkından, tarihi görevinden, tarihinden koparılmış devletten başka bir şey kalmamıştır. Batıcılışma ile başlatılmış yenileşmenin amacı, Anadolu halkı ve Doğu halkları yararına bir girişim olmaktan uzaktır. Bu girişim, Doğu'yu tek dayanağı ve tek güvencesi olan geleneksel Devlet'inden yoksun bırakmıştır. Sınırları Batı tarafından çizilmiş yenileşme yolunda atılmış her adım, Doğu'nun yoksullaşmasını çöküşünü hızlandırmaktan başka sonuç vermemiştir.¹⁹³

Tahir,Türk toplumunun düşünce hayatını tıkayan, açmaza sürükleyen ve engel teşkil eden aynı zamanda tarihimizi ve toplumsal gelişmemizi etkileyen Türk toplumunun özgün ve özgür düşünce ve toplumsal yapısında devamlılığın oluşamamasına neden olan şeyin Batıcılışma olduğunu vurgulamıştır. Tahir'e göre de bunun tek çözümü yerli bir öğretisi ve yerli bir düşüncenin oluşturulmasıdır. Tahir, bu yerli düşünce sayesinde Batıcılışmadan kaynaklanan sorunların tespit edilip çözülebileceğini savunmuştur. Tahir hayatını bu yerli ve özgün düşünceye adanmış bir yazardır.¹⁹⁴

Kemal Tahir, bulunduğu döneme fikirleriyle büyük katkılar sağlamış çok yönlü bir düşünürdür. Bu çok yönlülüğü onu birçok soruna değinmeye

¹⁹¹ a.g.e. s.7.

¹⁹² a.g.e. s.8.

¹⁹³ a.g.e. s.8.

¹⁹⁴ Mustafa Orçan, "Kemal Tahir'in Türk Düşünce Hayatında Bir Mihenk Taşı Olarak Yerli Doktrin Arayışı", *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003, s.309.

yönlendirmiştir. O, bulunduğu dönemde ele almış olduğu konularla hiçbir görüşün temsilcisi, savunucusu olmamayı başarmıştır. Kemal Tahir'in görüşlerinin şekillenmesinde Marx ve Marxizm den etkilenmiş olması büyük katkıları sağlamıştır. Kemal Tahir'in "yerli bir Marxizm" in meşruiyetini sağlayabilecek temel argümanlar var mıdır? sorusu ile başlayan süreç Marxizmi ve Kemal Tahir düşünce anlayışının doğmasına katkı sağlamıştır. Orçan, Yerli Marxizm deyiminin ilk etapta kendi içerisinde bir tezatlığa sahip olduğunun düşünülebileceğini belirtmiştir.¹⁹⁵

Politik ve ideolojik tartışmalarda, bu deyim bazen, "milliyetçi Marxizm" ya da "solun sağ" şeklinde de adlandırılmaktadır. Kemal Tahir'in Marxist düşünce geleneğinden gelip, kendi deyimi olan "yerlilik" söyleminden hareketle, onu "milliyetçi" olarak adlandırmak yerine, "yerli Marxizm" deyimini kullanıyoruz. Çünkü onun milliyetçiliği "ulusçu" değil, imparatorlukçu olduğundan dolayı, diğer milliyetçi söylemlerden çoğu zaman ayrışır. İmparatorlukçu milliyetçi görüşün günümüzde, daha çok Anadolu "mozaikine" bağlı bir milliyetçilik olarak yansıdığını da görmek mümkündür.¹⁹⁶

Kemal Tahir'in düşüncesinde "yerli bir Marxizm" sağlanabileceği düşüncesi Doğulu toplumlardaki sınıf yapısı ve hiyerarşinin Batılı toplumlardaki gibi olmadığı çok farklı bir yapıda olduğu düşüncesi ile var olmuştur. Kemal Tahir, Avrupa merkezli Marxizmin bir sınıf yapısı ve hiyerarşi anlayışı olduğunu ve bunun Doğulu toplumlara uymadığı düşüncesinde olmuştur. Daha öncede değindiğimiz gibi Batılı toplumlar sınıf merkezli ve feodalizmin etkisindeki toplumlardır. Doğu toplumları ise Osmanlı gibi devlet temelli bir toplumdur ve feodal bir yapıda var olmamışlardır. Kemal Tahir, üzerinde durduğu nokta bilinen Marxist kuramın Türk toplumunun toplumsal hayatıyla uyuşmaması nedeniyle Marxizmin yerleşmesinin sağlanmasının mümkün olup olmaması olmuştur.¹⁹⁷

Orçan, Kemal Tahir'in asıl merakının Türk toplumsal hayatında yerli bir Marxizm'in sağlayabilecek temel bir argümanın var olup olmadığı düşüncesi olduğunu dile getirmiştir. Orçan, Kemal Tahir'in bu şekilde düşünmesinin sebebinin de Doğu ile Batı'nın toplumsal yapısındaki farklılıklardan kaynaklanmıştır. Batı'nın toplumsal yapısında sınıf hiyerarşisi etkili olurken Doğu'da ise özellikle de Türk toplumunun sınıf yapısı, hiyerarşisi Batı'dan farklılık göstermektedir. Bu nedenle Marxizm'in Batı merkezli ileri sürdüğü sınıf hiyerarşisi yapısı ve çözümlemesi Türk toplumu için gerçekçi görülmemiştir. Osmanlı Devleti'nde serfler ve feodalite yoktur.

¹⁹⁵ a.g.e. s.311.

¹⁹⁶ a.g.e. s.311-312.

¹⁹⁷ a.g.e. s.311-312

Osmanlı'da Doğulu toplum olan Hindistan'daki gibi kast sistemi de yoktur. Osmanlı Devleti'nde kendine özgü yapısıyla tımar sistemi yapısı oluşturulmuştur. Osmanlı'da hem toprak sistemi hem de sınıf yapısı diğer toplumlardan farklılıklar göstermiştir.¹⁹⁸

1966 yılında Kemal Tahir Batı'dan yeni dönmüş birçok fikir insanıyla görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler esnasında Kemal Tahir'in kendi düşüncesine temel olabilecek konuşmalar gerçekleşmiştir. Bu konuşmalarda Marxist düşünce alanında bazı yeni fikir hareketlerinden ve yeni kaynaklardan bahsedilmiştir. Bu kaynaklarda Doğulu toplumlar ile ilgili pek bilinmeyen tezlerden bahsedilmiştir. Bahsedilen bu tez ATÜT tezidir. ATÜT tezinde Asya kökenli toplumlar ile Avrupa kökenli toplumların farkı yapılarında olduğundan bahsedilmiştir.¹⁹⁹

ATÜT yani "Asya Tipi Üretim Tarzı" Marxist görüşün genelinden farklı olarak daha özel ve yerli bir çalışma olmasıyla Kemal Tahir'i etkilemiş ve onun metodolojisinde önemli bir yer bulmuştur. Kemal Tahir, ATÜT tezinden yola çıkarak Türk toplum yapısının tarihine eğilmeye eserlerinde özen göstermiştir. Bu, Tahir'i eserlerinde Osmanlı'ya ve Osmanlı'dan daha da ileri dönemdeki toplum yapılarına bakmaya incelemeye itmiştir. Kemal Tahir, tarihin sosyoloji ve Türk toplumu için önemini anlamış ve tarihi köklerimiz bizi daha ileriye taşıyacağını düşünmüştür. Yerli tezini de hep bu düşünce ışığında geliştirmiştir.

Kemal Tahir'in düşünce dünyasına etki eden bir diğer görüş ise sosyalizm olmuştur. Tahir, sosyalizme ilgi duymuştur. Sosyalizme ilgi duymasının altında yatan sebep ise Türkiye'nin sorunlarını anlayabilmek ve bu sorunların çözümlenmesinde katkısı olabileceği düşünmesi olmuştur.²⁰⁰ Eğribel, Sosyalizm anlayışının temelde biçimlendiği noktanın işçi sınıfının burjuvazi karşısında iktidar ve düzen değişikliği isteği olduğunu belirtmiştir. Bu isteğin nedeni işçi sınıfının burjuvazinin elinde bulunan üretim düzeninin yani Doğu sömürü düzeninin kendilerine geçirmek istemeleri olmuştur. İşçi sınıfı ile burjuva arasındaki bu düzen değişikliği isteğinin yanlış anlaşılması olduğunu ve dünyadaki çatışmanın burjuva-proletarya çatışması olarak görüldüğüne değinmiştir. Gerçekte burjuvazi ile

¹⁹⁸ a.g.e. s.311-312.

¹⁹⁹ a.g.e. s.312.

²⁰⁰ Ertan Eğribel, "Kemal Tahir ve Sosyalizm", *Kemal Tahir'in 30.Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. E. Eğribel & U. Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 67.

proletarya arasında var olan çekişmenin nedeninin Doğu soygununun ve sömürsünün hangi sınıfa devam ettirileceği çekişmesi olduğunu savunmuştur.²⁰¹

Kemal Tahir'in sosyalizmi yani gerçek sosyalizm "Batı için düşünülmüş bir bakıma (onun tek bildiği) sömürüyü bir zaman daha sürdürecektir (bir manivela olan) sosyalizm değildir. Gerçek sosyalizm, her çeşit sömürüyü gerçekten kaldıracak sosyalizmdir."²⁰² Kemal Tahir, sosyalizm üzerinde durmuştur. Batı'dan sosyalizmin kalıp olarak alındığı takdirde sosyalizm anlayışının Türk toplumunda "burjuvalaşma Batılılaşmasından"²⁰³ başka bir sonuç vermeyeceğini düşünmüştür. Kemal Tahir, düşünce hayatının ilk dönemlerinden itibaren Batı toplumu ile Doğu toplumunun tarihinin ve toplum yapısının farklılığını dile getirmiştir. Kemal Tahir'in üzerinde durduğu diğer farklılık ise iki toplumun çıkar farklılığı olmuştur. Bu iki toplumunda dünya ölçeğinde çıkar farklılıkları da mevcut olmuştur.²⁰⁴ Bu görüşün Kemal Tahir'i toplumlararası farklılıklar noktasından Doğu-Batı Çatışması tezine ulaştırmış olduğu görülmüştür. Kemal Tahir'in üzerinde yoğunlaştığı bir diğer konu ATÜT konusu olmuştur. ATÜT, Kemal Tahir'in Doğu-Batı ayrımındaki en önemli dayanağı olmuştur. Tahir, ATÜT'ün tanımlamasını yapmıştır.

Asya Tipi Üretim Tarzı'nın yapısı tek tek (münferit) köy topluluklarının kendi aralarında gerçek veya hayali birliğin ifadesi olan bir üstün topluluğu temsil eden bir fertler azınlığının iktidarına tabiliği kaynağında dinsel, siyasal, ekonomik ortak yarar ödevlerinden (görevlerinden) doğan bir iktidarın zamanla ve derece derece bir sömürme iktidarı haline gelmesi, ama hiçbir zaman da bir (fonksiyon iktidarı) olmaktan çıkmaması.²⁰⁵

Kemal Tahir, Asya Tipi Üretim Tarzı'nda Asya'nın ikiye ayrıldığını ve bu ayrımında Asya'nın coğrafi yapısından kaynaklandığını savunmuştur. Tahir'in düşüncesinde Asya'nın bir yanı uçsuz bucaksız bozkırlar iken bir yanı su boyu ovalarında verimli araziler şeklindedir. Bu durumda Asya Tipi Üretim'in ortaya çıkmasına neden olmuştur. Asya Tipi Üretim Tarzı su boyu ovalarında kurulmuş Doğulu toplumlar tarafından uygulanmaya başlanmıştır. ATÜT toplumlarının Batı toplumlarından farkının ise toplum yapısından kaynaklanmış olduğu belirtilmiştir. Tahir, ATÜT'e ayrı bir önem vermiştir ve bu konu tezinin temelini teşkil etmiştir.

²⁰¹ a.g.e. s. 68.

²⁰² Kemal Tahir, *Notlar:Sosyalizm Toplum ve Gerçek*, İstanbul, Bağlam yayıncılık, 1992, s. 5.

²⁰³ a.g.e. s. 28.

²⁰⁴ Ertan Eğribel, "Kemal Tahir ve Sosyalizm", s. 72.

²⁰⁵ Kemal Tahir, a.g.e.s.270.

2.1.2. Kemal Tahir'in Sosyoloji Anlayışı ve Yerli Sosyoloji Çalışmaları

Eğribel ve Andı'nın ifadeleriyle Kemal Tahir'in "edebi kimliği romanda, düşünce kimliği sosyalizmde ifadesini bulur."²⁰⁶ Kemal Tahir XX. Yüzyılda (1910-1973) yaşamış Osmanlı vatandaşı olarak doğmuş Türkiye vatandaşı olarak vefat etmiş bir düşünürdür. Kemal Tahir, kendini her zaman bir romancı olarak tanıtmıştır. Fakat metodolojisi onun hem bir roman yazarı hem de bir sosyolog olarak anılmasını sağlamıştır. Tahir, bu iki yönünü romanlarında birleştirmeyi başarmış bir kişidir. O, romanlarında hiçbir zaman tek düze gitmiş, belirli kalıplarla hareket etmiş bir kişi olmamıştır ve onun hiçbir yazısında belirli bir zaman, durum ve sorun görülmemiştir.

Kemal Tahir, romanlarıyla Türk toplumunun içinde bulunduğu durumu en iyi şekilde sentezlemiş ve XX. yüzyılın çelişkilerini ve çatışmalarını eserleri vasıtasıyla Türk toplumuna göstermeyi amaçlamıştır. O, romanlarında dönemindeki diğer yazarlardan farkını ortaya koyarak Türk toplumunun geçirmiş olduğu değişimleri ele almıştır. Yazar, sosyalizme ilgi duymuştur onun düşüncesinde sosyalizm Batı'dakinden farklıdır. Sosyalizme ilgisi onu 1938 yılında cezaevi yıllarının başlamasına neden olmuştur. Kemal Tahir'in düşünce hayatında Sosyalizmin ayrı bir yeri olmuştur.

Kemal Tahir'in düşünce hayatının oluşmasında katkısı olan isimlerden elbette ki en önemlisi Nazım Hikmet olmuştur. Kemal Tahir'in doğrudan olmasa da dolaylı yoldan düşünce dünyasını zenginleştiren şey Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kaldığı cezaevleri ve orada tanıştığı kişiler olmuştur. Burada Anadolu'yu ve Anadolu insanını tanıma fırsatı bulmuş ve buradaki gerçek hikayelerle birçok kitabını cezaevi yıllarında yazmıştır. Kemal Tahir, her zaman genel eğilimlerin dışına çıkan bir düşünürdür. Kemal Tahir'in düşüncelerini oluşturduğu dönemdeki genel eğilim Batı'nın Doğu toplumlarıyla ilişkileri ve bu ilişkilere bağlı olarak Batı'nın kendini bu ilişkilere göre yeniden örgütlemesi o gün zorunlu bir gelişme olarak görülmüştür. Türkiye'nin sorunları ele alışı ve bakışı Türkiye'nin siyaset anlayışı toplumlar

²⁰⁶Ertan Eğribel ve M. Fatih, Andı, "Sunuş", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, Ed. Ertan Eğribel ve M.Fatih Andı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 6-7.

arasındaki ilişkiler hepsi o günkü ilişkiler içinde açıklanmıştır. Kemal Tahir bu genel anlayıştan uzak durmuştur.²⁰⁷

O, yazılarında Türkiye'nin Batı ile ilişkisindeki yerini ve rolünü sorgulamış aynı zamanda kendi bakış açısını da sorgulamıştır. Bu sorgulama Kemal Tahir'in düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur. Kemal Tahir'i Türk toplumunun tarihine, Doğu-Batı ilişkilerine yöneltende bu sorgulama olmuştur. Kemal Tahir'in Türk toplumunun gerçeğine bakışı, Türk toplumunu ele alışı dönemin genel eğilimden aykırı duruşu onu her zaman tartışmaların merkezine sürüklemiştir.²⁰⁸ Tahir'in düşüncesindeki "Yerli", Türk Sosyalizmi anlayışı ile Anadolu ve Türk toplum tarihinden çıkarımlarla Batı'ya karşı, Doğu'nun gücünü göstermeyi Osmanlı'nın ve Türk toplumunun üstlendiği görevin ne olduğunu hatırlatmayı Doğu savunuculuğu temelinde ilişki kurmayı amaçlamıştır.

Baykan Sezer, Kemal Tahir'in siyasi kimliğinin her zaman ilgi konusu olduğunu ve bu ilginin sebebinin ise Türk toplumunun içinde bulunduğu durumlar için verdiği cevaplarında ve yazılarında insanlarımızın sağ sol diye adlandırdığı ayrılmaları ve bu ayrımların içerisindeki kalıplardan ikisine de uymayan düşüncelerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Tahir'in bu tavrı rahatsızlık uyandırmış ve her dönem Kemal Tahir'in siyasi kimliğine ilgi duyulmasına neden olmuştur.²⁰⁹ Ara ara Kemal Tahir yerli sosyalizm anlayışı nedeniyle "Osmanlıcı" ve "devletçi" olmakla suçlanmıştır ve sosyalist çevrelerden dışlanmıştır.²¹⁰ Kemal Tahir, belirli kalıplaşmış düşüncelerle hareket etmemiştir. Baykan Sezer, Kemal Tahir'e Marxisme'in diğer akımlardan üstün olduğunu düşündüren şeyin Marxisme'in saptamış olduğu hiçbir düşünce akımı ve öğretisini toplum gerçekliğinden ve koşullarından bağımsız olmadığını ve hiçbir akımın toplum üstü bir özellik taşımadığı özelliğini belirtmesi ve Marxsit akıma bunu katması olmuştur.²¹¹

Kemal Tahir'in Asya Tipi Üretim Tarzı sosyolojisinin gelişmesinde ve fikirlerinin belirginleşmesinde çok önemli bir yerde olmuştur. Tahir, 1967 yılında yayınladığı en bilinen eseri *Devlet Ana* Asya Tipi Üretim Tarzı'nı ve Osmanlı'nın

²⁰⁷ Ertan Eğribel ve M. Fatih Andı, "Sunuş", s.6.

²⁰⁸ Ertan Eğribel ve M. Fatih Andı, a.g.e. s.6.

²⁰⁹ Baykan Sezer, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, s.12.

²¹⁰ Ertan Eğribel ve M. Fatih, Andı, a.g.e. s.7.

²¹¹ a.g.e., s.13.

Batı'daki devlet modelinden farklı olduğunu vurguladığı önemli bir eser olmuştur. Kemal Tahir'in ölümünden sonra arkadaşı Cengiz Yazoğlu'nun derlediği *Notlar* serisi Kemal Tahir'in sosyolojisini, yerliliğini, Doğu-Batı Çatışması teorisini tüm görüşlerini ele aldığı eserleridir ve bu eserler bugüne geçmişe ve geleceğe ışık tutmaktadır.

2.1.3. Kemal Tahir'de Yerli Sosyolojinin Tanımı, Oluşumu ve Gelişimi

Kemal Tahir, Türk toplumunu ve Türk toplumunun sorunlarını ele alış biçimi ile Türk düşünce dünyasında yerli bir düşünür olmuştur. Kemal Tahir, dönemindeki birçok düşünürden farklı bir anlayışa sahip bir anlayışı benimsemiştir. O'nu yerli düşünceye, sosyolojiye yönelten şey Doğulu olan Türk toplumunun Batılı bir çözümle sorunlarına çözüm bulamaması olmuştur. Kemal Tahir, Osmanlı Devleti vatandaşı olarak doğmuştur. Yaşadığı dönem itibariyle hem Osmanlı Döneminde hem de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde yaşamıştır.

O, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasında etkili olan Batılılaşma girişimlerinin Türk toplumunun gerçek sorunu olduğunu savunmuştur. Bu anlayışı onu Türk toplumunun kendi tarihinden kendi içinden bir düşünce oluşturmaya yöneltmiştir. Kemal Tahir, her toplumun ayrı bir tarihsel ve toplumsal dönemden geçtiğini ve tüm dünya da ortak bir tarihsel dönemlendirmenin olamayacağını savunmuştur. “Kemal Tahir yerlilik tartışmasına, temelde Batılılaşma sorunundan hareketle girer. Batılılaşma sorununu en büyük sorun olarak gördüğünden dolayı, bu tartışmayı, edebiyat ve sanatçıların dışına, diğer sosyal bilimlere de taşıyarak, Türk düşünce tarihinde kendine özgü bir yer edinmiştir”²¹²

Kemal Tahir'e göre, “Türk düşünce geleneğini tıkayan ve açmaza sürükleyen bir engel vardır. Bu engel aynı zamanda tarihimizi ve toplumsal gelişmemizi de belirlemektedir. Özgün düşünce geleneğinin ve toplumsal yapının devamı için bu engelin yani Batılılaşmanın tekrardan sorgulanması gerekmektedir. Bu nedenle, Türk düşüncesi için bir *mihenkin* inşası gerekmektedir. Bu da ancak “yerli bir doktrin” ile olacaktır. Yerli bir doktrinle Batılılaşmadan kaynaklanan sorunlar tespit edilip gerçekçi bir çözüme ulaşılabilecektir. İşte Kemal Tahir, hayatını buna adanmış bir adamdır.”²¹³

²¹² Mustafa Orçan, “Kemal Tahir'in Türk Düşünce Hayatında Bir Mihenk Taşı Olarak Yerli Doktrin Arayışı”, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003, s.309.

²¹³ a.g.e. s.309.

Kemal Tahir, yaptığı tüm çalışmalarında Batılılaşmanın Türkiye için yanlış bir tercih olduğunu bunun yerine yerli bir anlayışın oluşmasının Türkiye'nin kurtuluşunu sağlayacağını savunmuştur. Kemal Tahir, yerli düşüncesiyle dönemine ve sonrasına ışık tutmuş bir fikir adamıdır.²¹⁴ O, hayatında imparatorluk kurma gücüne sahip Türk insanının geleceğini kurtarabilecek şeyi tarih boyunca taşıdığı birikimi, bu birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup açıklamaya çalıştığı bir düşünce hayatı geçirmiştir.²¹⁵

Kemal Tahir Türk toplum ve tarihinin bugüne yansıyan temel dinamiğiyle ilgilidir. Anadolu Türk toplumunun çeşitli dönemlerinde gösterdiği özelliklerden bugünümüz ve geleceğimizin sorunlarının çözümünü sağlam dayanaklar bulmak amacındadır. Bu çözüm Anadolu insanının özelliklerini yabancı genellemelerle, şemalarla açıklamaya çalışarak bulunamaz.²¹⁶

Kemal Tahir, Batılılaşmanın temelsiz olduğunu vurgulamıştır. O, tarihsel vurgularla yerli bir düşüncenin peşinde olmuştur. Tahir, yerli düşüncenin oluşmasındaki en büyük etkinin yerli düşünce ile bir metot geliştirilirse mümkün olacağını bunun akabinde Türk politikacıları ve aydınları yabancı oluşumlardan uzak duracaktır ve kendi öz metodu ile bir bakış açısını benimseyecektir bunun olmasının zorunlu olduğunu düşünmüştür ve yerli bir arayışa girmiştir.²¹⁷ Kemal Tahir'in Türk aydını ve Türk politikacılarına en büyük eleştirisi yerli bir arayışta olmayıp bunu kaynakların yetersizliğine bağlayıp yerli bir çalışmadan uzak durmaları olmuştur. Kemal Tahir, bizim toplumumuzun kaynaklarının mevcut olduğunu, Türk toplumunun asıl sorununun metot yoksunluğu olduğunu belirtmiştir.²¹⁸

Kemal Tahir, Batılılaşmayı hiçbir zaman Türk toplumunu ileriye taşıyan bir gelişme olarak görmemiştir. Aksine Batılılaşmanın Türk toplumunu tarihinden ve Türk kimliğinden uzaklaştıran bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır. O, hayatı boyunca soruları olan ve bu sorulara cevap arayışı içinde olan bir düşünür olmuştur. Kemal Tahir Marx'tan ve Marxizmden etkilenmiştir. Hatta yerlilik düşüncesini oluştururken Marxizm den etkilenmesiyle birlikte Marx gibi sorular sorarak cevaplar bulma arayışına girmiştir. "Kemal Tahir için tüm sorun, genel olarak "Bilinen Marxist kuram"ın Türk toplumsal hayatıyla uyumsuzluğundan dolayı, Marxizmin

²¹⁴ a.g.e. s.309.

²¹⁵ Kemal Tahir, *Batılılaşma*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1992, s.41.

²¹⁶ Ertan Eğribel ve M. Fatih Andı, "Sunuş", s.7.

²¹⁷ Mustafa Orçan, a.g.e. s.310.

²¹⁸ a.g.e. s.311.

yerlileşmesini sağlamanın mümkünatının olup olmayacağı noktasında düğümlemekteydi.²¹⁹

Tahir, Marxizm ve yerlilik açısından sorduğu ilk soru “tarih boyunca, Türk toplumsal yaşamında “yerli bir Marxizm”in meşruiyetini sağlayabilecek, temel argümanlar var mıdır?”²²⁰ olmuştur. Kemal Tahir, bu sorusuna cevap arayışında Türk sosyolojisinin ve Tahir’in fikir hayatının önemli tezlerinden olacak olan yerli bir sosyolojiden yerli bir metottan bahsedilen Doğu-Batı Çatışması tezi doğmuştur. Daha sonrasında Baykan Sezen’le etkileşimleri bu tezi Doğu-Batı Çatışması teorisine dönüştürmüştür. Kemal Tahir, Türk düşünce tarihi açısından yerli bir düşünür, bir romancı ve sosyolog olmuştur.

2.1.4. Kemal Tahir’in Eserlerinde Yerlilik Vurgusu

Kemal Tahir, kendi deyimiyle bir romancıdır. Tahir’in her zaman önceliği roman yazmak olmuştur. Bu yüzden çok araştıran çok okuyan çok gözlemleyen bir yapıya sahip olmuştur. Bu özelliği eserlerinde basmakalıp düşüncelerden yapılardan uzak durmaya gayret etmesini sağlamıştır. O, gerçek bir roman yazarı olmak için uğraşmıştır. Kemal Tahir’in düşünce dünyasında bir sanatın kendine özgü özelliklerinin yanında bir de içinde bulunduğu toplumun özelliklerini o günkü bulunduğu şartları da içermesi önemli bir etken olarak görülmüştür.

Tahir’e göre içinde var olduğu toplumun o anki ruh hali, ve ilgilendiği meseleler yazarı zorlamalıdır. Tahir sanatçının bu zorlanmasının sonucunda sıradan romancı ile büyük romancı arasındaki farkın yani toplum gerçeğini roman gerçeği haline getirmedeki zorlanışından anlaşılacağını düşünür.²²¹ Tahir, “Gerçekçi roman, insanların, toplum yasaları içinde inceleyen, eleştiren, açıklayan, böylece zenginleştiren bir araçtır.”²²²sözleriyle gerçekçi romanın insan ve toplum üzerindeki etkisine değinmiştir. Kemal Tahir’e göre gerçek roman ve gerçek sanatçı sadece görünen ile değil görünenin arkasında yatan sebeplerle gerçeklerle ilgilenen ve bu

²¹⁹ a.g.e. s.311.

²²⁰ a.g.e. s.311.

²²¹Ertan Eğribel, “Kemal Tahir’de Roman ve Toplum Gerçeği Açısından Yöntem”, *Kemal Tahir’in 30. Yıldönümü Anısına*, İstanbul, Kızılelma yayıncılık, 2003, s.76.

²²² Kemal Tahir, *Notlar:Sanat Edebiyat*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık,1990, s.90.

gerçeklere ulaşmaya çalışan kişi olmuştur. Gerçek sanatçının ele aldığı konuları hem toplumsal gerçeği içinde hem de roman gerçeği içinde ele alması gerektiğini savunmuştur.²²³ Kemal Tahir bu düşünce yapısıyla eserler vermeye özen göstermiş yazar ve düşünürdür.

Onun hem bir yazar hem de bir sosyolog olarak anılmasını sağlayan da bu düşüncesi ve eserlerindeki özeni olmuştur. Tahir, eserlerini oluştururken diğer yazarlardan farklılığını ortaya koymuştur. O, romanlarında Türk toplumunu ve Türk toplumunun gerçeğini yansıtmayı amaçlamıştır. Tahir, Türk edebiyatında ırmak roman türünde eser vermiş bir yazardır. Kemal Tahir'in bu tarzı benimsemedeki en büyük amacının ise bir insanın bir toplumun tüm yönlerini yansıtabilmek isteği olduğunu metodolojisinden çıkartabilmek mümkündür. Tahir, birbiri ile bağlantılı romanlar yazmış ve bu romanlarındaki karakterleri hep Türk toplumunun içindeki gerçek insanlardan oluşturulmuştur.

Kemal Tahir, "Türk romancısının ana ödevi, imparatorluk kurmak gücüne sahip Türk insanının geleceğini kurtaracak cevherini, bu cevherin tarih boyunca taşıdığı insancıl birikimi, bu birikimin gelecekte işe yarar yönünü bulup açıklamaktır."²²⁴ sözleriyle Türk romancısının nasıl olması gerektiğini vurgulamıştır. Kemal Tahir, romanlarında her daim toplumsal gerçekliğin peşinde olan bir isim olmuştur. Kemal Tahir'in kendi ismi ile yayınladığı ilk eseri olan *Sağırdere* romanında Çankırı'nın *Yamanören* köyünde köyün delikanlısı Mustafa'nın çevresinde yaşanan olaylar örgüsünü ele almıştır. Bu romanda Mustafa'nın çevresindeki kadın- erkek ilişkileri, aileni düzeni, gurbetçi köylüler, kan davaları, köy içi gruplaşmalar, şekilci din anlayışı ele alınmıştır. Sonraki romanı *Esir Şehrin İnsanları* romanıdır. Bu roman Mütareke Devri İstanbul'unu ve bu dönemde İstanbul'un bu halinden bir haber yaşayan aydınlarını ele almıştır. Bu eseri Kurtuluş Savaşı dönemini ve sonraki dönemleri kapsayan bir eserdir.²²⁵

Diğer bir eseri olan *Körduman* da Gurbetçi Mustafa'nın köye dönüşü ve döndükten sonra yaşadıkları anlatılmıştır. Romanda yıllar sonra küçük bir köyün gelmiş olduğu son durumun kadınlı, erkekli gündelik yaşayışları, iç içe geçmiş

²²³ Kemal Tahir, a.g.e. s.140-141.

²²⁴ a.g.e. s. 141.

²²⁵ Naci Çelik Berksoy, "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması", *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, İstanbul, Kızılelma yayıncılık, 2003, s.276-283.

meseler ele alınmıştır. *Rahmet Yolları Kesti* romanında ise o güne kadar güzel olarak yansıtılan eşkıyalığın gerçek yönleri yansıtılmış bilinenin aksine koruyuculuktan ziyade halkın haklarını çiğnediklerine değinmiştir. Bu romanı ile Tahir birçok eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır. *Yediçınar Yaylası* romanında ise 1854 Kırım Savaşı ile 1908 Harekâtı arası ağalar arasında yaşanan çıkar çatışmalarını ele almıştır.²²⁶

Bir sonraki eseri *Köyün Kamburu* adlı eseridir. Bu eseri *Yediçınar Yaylası* romanının devamı niteliğinde olmuştur. Romanda adı geçen Çalık Ağa'nın kişisel hikayesi ve köyün kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçişinin hikayesi anlatılmıştır. Diğer bir romanı olan *Esir Şehrin Mahpusu, Esir şehrin Hikayesi*'nin devamı olarak ele alınmıştır ve kitap kaldığı yerden devam ettirilmiştir.²²⁷ 1962 yılında yayınladığı romanı *Kelleci Memet* romanında ise çalışarak öğrenmeye hazır olan bir gencin nasıl yavaş yavaş suçluluğa çekildiğini gözler önüne sermiştir. 1965 yılında *Yorgun Savaşçı* romanını yayınlamıştır. Bu roman konu olarak Kurtuluş Savaşı dönemini 1918-1919 yılları arasında memleket şartlarını anlatmış olduğu bir romandır. Bir Türk subayının ordusuz kalma dramını ele almıştır ve ordunun Türk toplumundaki önemini ve yerini anlatmak istemiştir.²²⁸

Son olarak en çok ses getiren ve çok fazla eleştiriye maruz kalan romanı *Devlet Ana*'yı yayınlamıştır. İsmi gibi kendi de özel bir roman olmuştur. Kemal Tahir'in en bilinen romanlarından olmuş ve bu romanda 600 yıllık bir geçmişe gidilmiştir. Bu romanda Kemal Tahir'in hem düşünce dünyasındaki hem de romanlarındaki toplum ve gerçek üzerine yoğunlaşması artmıştır. Bu romanı Tahir'in Türk toplumunun temellerine indiği bir roman olmuş ve Türk tarihi için Türk sosyolojisi için Türk edebiyatı için çok güzel bir kaynak olmuştur.

2.2. Baykan Sezer'in Hayatı

Baykan Sezer, 1939 yılında Malatya'da doğmuştur. Babası Malatya Devlet Hastanesi'nde Başhekim olarak görev yapmıştır. Annesi ilkököl öğretmenidir. Baykan Sezer'in bir ağabeyi vardır. Babası, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Doçentlik sınavını kazanınca İstanbul'a yerleşmişlerdir. İlkokulunu Cağaloğlu

²²⁶ a.g.e. s.284.

²²⁷ a.g.e. s.284.

²²⁸ a.g.e. s.276-283.

Büyük Reşit Paşa İlkokulu'nda bitirmiştir. Sezer, ortaokul ve liseyi Galatasaray Lisesi'nde tamamlamıştır. 1960 yılında girdiği yurtdışı sınavını kazanmış ve Fransa'da eğitim görmeye gitmiştir. Sezer, 1960-1965 yılları arasında Paris'te yaşamıştır. Bu yıllarda Cezayir Bağımsızlık Savaşı yaşanmış ve Cezayir bağımsızlığını kazanmıştır. Sezer'in görüşlerinin ve ilgi alanlarının belirlenmesinde Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın etkisi çok büyük olmuştur. Sezer'in Doğu toplumlarına yönelmesi ve bu konudaki tartışmalara ilgi duyması bu etkinin bir sonucu olarak görülmüştür. Sezer, Fransa'da bulunduğu dönemde eserleriyle tanıştığı Gordon Childe'nin görüşlerinden etkilenmiştir.²²⁹

Sezer, 1965 yılında Fransa'dan yurda dönüş yapmıştır. Dönüşünden sonra Fransa'da iken babasının yolladığı kitaplarla tanıdığı yazar Kemal Tahir ile görüşmeye başlamıştır. Sezer, Kemal Tahir'in görüşlerinden etkilenmiştir. Kemal Tahir ile etkileşimi Baykan Sezer'in ve sosyoloji anlayışının üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.²³⁰ Sezer, Fransa'da başlamış olduğu sosyoloji eğitimine Türkiye'de İstanbul Üniversitesi'nde devam etmiştir. 1968 yılında bölümden mezun olmuştur. 1969 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde Davranış Bilimleri Bölümü'nde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı yıl askere gitmiştir ve askerliği sırasında *Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlığın Yeri* tezini hazırlamıştır.²³¹

1971 yılında doktorasını tamamlamıştır. 1972 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. 1976 yılında Doçent ve 1988 yılında da Profesör olmuştur.²³² Baykan Sezer, 1982 yılında Cahit Tanyol'un emekliliğe ayrılması sonucu İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı olmuştur²³³ ve bu görevini 1982-1993 yılları arasında sürdürmüştür. 1998 yılında da emekliye ayrılmıştır.²³⁴ 2002 yılında da Türk sosyolojisine birçok katkılar sunarak vefat etmiştir.

²²⁹ Sezgin Kızılcılık, *Yerli Sosyoloji: Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, Ankara, Anı yayıncılık, 2015, s. 36.

²³⁰ Gökhan V. Köktürk, "Baykan Sezer'in Biyografisi ile İlgili Sorulara Verdiği Cevaplar", *Baykan Sezer'e Armağan Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, İstanbul, Kızılcılık Yayınları, 2004, s.26.

²³¹ Gökhan V. Köktürk, *Baykan Sezer'de: Doğu- Batı sorunu*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013, s. 25.

²³² Sezgin Kızılcılık, a.g.e.s. 36-37.

²³³ Gökhan V. Köktürk, a.g.e. s. 16.

²³⁴ Ayhan Vergili, *Baykan Sezer'in Sosyolojisi: Kitap ve Makalelerin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı - Sosyal Değişme Anabilim Dalı, 2000, s. 8.

Baykan Sezer, Türk sosyolojisine birçok eserle katkıda bulunmuştur. Sezer'in 1968 yılındaki lisans tezi ile başlayan Türkiye'de bir Türk sosyolojisi oluşturma çizgisi son eserine kadar aynı doğrultu da ilerlemiştir. İlk çalışması lisans tezi olan *Doğu-Batı Çatışması Açısından Yunanlılığın Yeri* adlı eseridir. Diğer eseri ise 1971 yılında tamamladığı doktora bitirme tezi *Doğu'da Yerleşik ve Göçebe Toplumların Sosyolojik Özellikleri Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasıdır. 1976 yılında **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı** başlıklı tezi ile Doçent ünvanını almıştır. 1988 yılında **Doğu-Batı ilişkileri Açısından Batı Tarımı** takdim tezi ile Profesör ünvanı almıştır.²³⁵ Sezer'in diğer eserleri *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları* ve *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi* adlı eserleridir. Baykan Sezer'in 7 kitabı ve 38 tane makalesi bulunmaktadır. Tüm yazıları anlamsal bütünlüğü olan yazılardır.

2.2.1. Baykan Sezer'in Entelektüel Kimliği ve Metodolojisi

Baykan Sezer, her zaman bulunduğu dönemin ve dönemindeki düşünürlerin üstünde bir düşünür olmuştur. Onun, bu farklılığını şu cümlelerinden çıkarmak mümkündür. "Sosyolojiyi ben meslek olarak seçmedim. Sosyoloji benim ilgi alanımdır."²³⁶ Bu sözleri ve sosyolojiyi sadece sosyoloji yapmak olarak görmemesi sosyolojiyi gerçekten ilgi alanı olduğu için ve gerçek bir sosyoloji yapmanın ne demek olduğunu kendi dönemindeki düşünürlere ve sonraki düşünürlere göstermesinin bir kanıtıdır. Sezer'in yazılarında çağındaki birçok düşünürün aksine bir bütünlük bulunmaktadır.

Sezer, ilk eserinden son eserine kadar hep aynı çizgide ilerlemiştir. Onun sosyolojisi sürekliliği olan bir sosyolojidir. Bu düşünceyi kendine düstur edindiğini ilk eserinden son eserine kadar yerli teorimiz olan Doğu-Batı Çatışması teorisini her yönüyle ele almasıyla göstermiştir. Askerde iken hazırladığı lisans tezini verdiği 1968 yılından ölümüne kadar aynı doğrultuda eserler kaleme almıştır. Sezer'in sosyoloji anlayışında önemli etkenlerden birinin Fransa'da bulunduğu dönemde yakinen takip etmiş olduğu Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın olduğu bilinmektedir. Sezer, Fransa'dan döndüğü yıllardan itibaren görüşlerini bir çizgide şekillendirmiştir.

²³⁵ Ayhan Vergili, a.g.e. s.7-8.

²³⁶ Gökhan V. Köktürk, "Baykan Sezer'in Biyografisi ile İlgili Sorulara Verdiği Cevaplar", s.25.

Sezer'in düşüncelerini şekillendirmesinde etkilendiği isim onun hayatında önemli bir yeri olan Kemal Tahir olmuştur. Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in dostluğu ve etkileşimi Türk sosyolojisi için çok büyük bir kazanım olmuştur. Sezer, hayatı boyunca Türkiye'de kendine özgü bir Türk sosyolojisinin gerçek olacağına inanmış ve bu doğrultuda çalışmalar yapmayı sürdürmüştür. Yerli bir görüşün oluşturulabileceğine olan inancının kaynağını da her zaman Kemal Tahir olarak görmüştür.

Sezer, ilk günden itibaren özgün bir sosyoloji anlayışına sahip olmuştur. O, Türkiye'de bir Türk sosyolojisi oluşturmak için çabalamıştır. Çalışmalarını hep bu çizgide yürütmüştür. Sezer'in bu düşünce ve çabası birçok takipçisinin oluşmasına sağlamıştır. Sezer, her zaman ilginin kendisinden ziyade sosyolojinin üzerinde birikmesinden yana bir tavır almıştır. Bunun da en büyük kanıtı kendi yaşamına dair sorulara cevap vermemesi ve sadece sosyolojinin konularından bahsetmesiyle olmuştur. Takipçilerin bir Baykan Sezer ekolü oluşturmasından ziyade İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü ekolü oluşturulmasını ve devam ettirilmesini arzulamıştır.²³⁷ Baykan Sezer, büyük bir düşünürdür onun sosyolojisi yaşadığı dönemde yankılar uyandırmış ve ölümünden sonra da aynı tazeliğini korumakta ve devamlılığını sürdürmektedir. Bunun bir göstergesi de bu çalışmadır. Sezer'in aşağıda yer alan "Sosyolojinin Türk toplumundaki görevi ne olmalıdır?"²³⁸ sorusuna verdiği cevap aslında kendi sosyoloji anlayışını anlamamızda da yardımcı olmuştur.

Sosyolojiyi Türk toplumunda bekleyen tek bir görev vardır. O da Türk toplumunun, Türk insanının hizmetinde olmaktır. Türk toplumuna öğüt vermeye, ona kılavuzluk etmeye koşulacağına öğretilerini, açıklamalarını Türk toplumunun çıkarlarına bağlı yeniden bir elden geçirmesi ve bu çıkarların savunulmasında kendisine düşeni yapması ile ancak sosyoloji toplumumuzda bir saygınlık kazanır, sözünü dinletebilir.²³⁹

Sezer, Kemal Tahir dostluğu Türk sosyolojisine büyük kazanımlar sağlamıştır. En önemli kazanımları ise yerli bir sosyolojinin mümkün olabileceği anlayışının benimsetilmesi ve yüzyıllara damgasını vuran Doğu-Batı mücadelesinin bir teoriye bağlanması olmuştur. Sezer, Türk sosyolojine yazılarıyla birçok kazanım sağlamıştır. Ümit Meriç, Baykan Sezer'i anlatırken "AvrAsya'nın Sosyologu Selam

²³⁷Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.28.

²³⁸ a.g.e. s.28.

²³⁹ a.g.e. s.28.

Sana!”. O ne yalnız Doğu’nun, ne de yalnız Batı’nın sosyologudur. O hem Asya’nın hem de Avrupa’nın, yani Avrasya’nın sosyologudur.”²⁴⁰ tarifini kullanmıştır ve Sezer’in önemini güzel bir ifade ile vurgulamıştır.

Baykan Sezer’in isteği Batı düşüncesine karşısında Doğu düşüncesi oluşturmak olmuştur. Baykan Sezer, Batı’nın dayattığı dünya görüşünün dışına çıkarak olayları bütünlüğü içinde incelemeye özen göstermiştir. Baykan Sezer’in çalışmalarının en önemli özelliği eleştirel olması olarak görülmüştür. O, hayatı boyunca hep bir soru sormuştur ve onun cevabını aramaya koyulmuştur.

Aysoy, Baykan Sezer’in sosyolojisinde iki temel kavramdan bahsetmiştir. Bu iki kavramın Sezer’in teorisinin anlaşılmasında merkezi bir önemde olduğunu vurgular. Bu kavramların toplum ve uygarlık kavramları olduğunu söyler.²⁴¹ Baykan Sezer’e göre “Bilgilerimiz ve sosyolojinin kavramlaştırma düzeyi toplumlara belli ve kesin bir sınır çizemiyor, genel toplum tanımları ise her zaman özel toplumların yapısıyla örtüşmüyor, Toplum; bireyden bağımsız var olan bir bütündür.”²⁴² Sezer, toplumun anlaşılabilmesini en geniş birliktelik olarak ifade ettiği uygarlıklardan yola çıkmakta görmüştür. İkinci olarak “Sezer’in teorisinde tarih temel etmen ilkesi çerçevesinde sosyolojinin içine dahil olur, temel etken tüm etkenleri gerçek anlamıyla kavrayabilmemizin ana koşuludur, aynı zamanda toplumların kimliğini kazandıran şeydir.”²⁴³ Sezer’in düşüncesinde tarih ile sosyoloji arasındaki ilişkiyi şu sözleri daha açık bir şekilde anlamamızı sağlamıştır. “Sosyoloji, bir tarih felsefesi değildir ama bir tarih bilincinden başka bir şey de değildir.”²⁴⁴

Aysoy, Baykan Sezer’in üçüncü teorisinin Doğu-Batı dikatomisinde yapılandırmış olduğunu belirtir. “Bu yaklaşımda Doğu-Batı Ayrımı uygarlık safhasında karşılaşılan problemlere Doğu ve Batı’nın ayrı ayrı çözümler

²⁴⁰ ÜmitMeriç “Baykan Sezer “Farkı”nın Farkında Olmak”, *Baykan Sezer’e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.18

²⁴¹ Mehmet Aysoy, “Korkut Tuna’nın Sosyoloji Üzerine”, *Türkiye’nin Sosyolojisi: ‘Metinler, Yaklaşımlar, Kişiler, Çerçevesinde Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yıllık Serüveni*’s. 107. https://www.academia.edu/7247817/KORKUT_TUNANIN_SOSYOLOJ%C4%B0S%C4%B0_T_YB_Akademi_Dergisi Academia Edu, 17.09.2019.

²⁴² Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.68.

²⁴³ Mehmet Aysoy, a.g.e. s.107.

²⁴⁴ Baykan Sezer, a.g.e. s.68.

getirmesinden kaynaklanan bir olgudur. Bu yaklaşımda toplumsal gelişme çatışmanın ürünüdür.”²⁴⁵

Sezer, Doğu-Batı Çatışması'nı ele alırken bu çatışmanın temel faktörü olarak coğrafi etkenleri ele alarak başlar. Sezer'in sosyolojisinde sosyolojinin asıl amacı toplum sorunlarına en üst düzeyde ve bilinçli çözümler üretmek ve bunu her toplumun kendi tarihinden kendi toplumsal yapısından yola çıkarak yapması gerektiğidir. Sezer'in düşünce yaşamında hep bir bütünlük olmuştur. Bu da sosyoloji anlayışına yansımıştır. Sezer, hayatının hiçbir döneminde bir diğer dönemine ters düşecek bir düşünceye yönelmemiştir. Sezer, her zaman ayakları yere sağlam basan bir düşünür olarak görülmüştür. Sosyoloji lisans tezi olarak yazdığı **Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri** çalışmasından son makalesi *Doğu Anadolu'ya* kadar sürekliliği olan birbirine bağlı eserler vermiştir.

Bu başlıkta dile getirdiğimiz gibi Baykan Sezer sosyolojimizde özellikle de İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü için üçüncü kuşak sayılmaktadır. Bunun en önemli nedeni de Baykan Sezer İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanlığı'na geldiği yıldan itibaren Türk sosyolojisine yapmış olduğu katkılar ve İstanbul sosyoloji ekolü olarak adlandırılan Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken'den sonra Türk sosyolojisini tekrar canlandırması, sosyoloji bölümü için Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken'in çizgisinden gitmesi ve sosyoloji bölümünün en önemli yayını olan *İçtimaiyat* dergisini kaldığı yerden devam ettirmesi Sezer'in üçüncü kuşak olarak anılmasını sağlamıştır. “Baykan Sezer bir sosyolog olarak temsilcisi olduğu bilimin Batı'da ortaya çıkış koşulları ve amacına yönelik eleştirilerle, sosyolojinin eleştirisi ile işe başlamaktadır.”²⁴⁶ Sezer'in sosyolojisinin ayaklarının yere sağlam basması ve eleştirel olması onun Türk sosyolojisinde ayrı ve özgün bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Vergili, “Sezer'e göre sosyoloji Batı sömürgeciliğinin sorunlarının aşılması amacıyla kurulmuştur.”²⁴⁷

Sezer, Türk toplumunun ve diğer toplumların Batılı sosyologların Batı'nın çıkarlarını gözeterek oluşturdukları Batılı sosyolojiyi eleştirmeden tarihi geçmişi

²⁴⁵ Mehmet Aysoy, a.g.e. s.107.

²⁴⁶ Ayhan Vergili, “Baykan Sezer'in Metinlerinde Emile Durkheim Eleştirisi”, *Sosyoloji Konferansları: Türkiye'de Sosyolojinin Yüzüncü Yılı*, Ed. Nevin, Güngör Ergen, sayı: 53, İstanbul, İlbey Matbaası, 2016, s.64.

²⁴⁷ a.g.e. s.64.

araştırılmadan olduğu gibi kabul edilmesini keskin bir dille eleştirmiştir. O, Türk sosyologlarının Türk toplumunun çıkarlarını gözetken yerli bir sosyolojinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Kendi çalışmalarında hep yerli bir sosyoloji oluşturmanın çabasını sürdürmüştür. “Baykan Sezer’i Türk sosyoloji açısından özgün kılan şey, onun yerli bir sosyoloji yapma gerekliliğinden ve imkanından bahsetmiş olması”²⁴⁸ olarak görülmüştür.

Sezer, Batı sosyolojisinin kendi çıkarları ve tarihsel süreçleri içinde doğan bir sosyoloji olduğunu ve tarihsel süreç ve tecrübeler açısından tamamen farklı yerde olan ve toplumsal ve kültürel yapı olarak da büyük farklılıkların olduğu Türk toplumunu anlayamayacağını ve Türk toplumunun sorunlarına çözüm üretmek için yeterli olmayacağını düşüncesindedir. Sezer, sosyolojisini oluşturmaya başladığı günden bu yana Batılı sosyolojinin Türk toplumunun sorunlarına çözüm üretmekte yeterli olmadığını düşünerek baştan itibaren Türk toplumunun sorunlarını Doğu-Batı çerçevesinde ele almıştır. Ona göre “Türk toplumunu anlayacak ve Türk toplumunun sorunlarına çözüm üretebilecek sosyoloji Türk sosyolojisidir.”²⁴⁹

Baykan Sezer, çalışmalarında Doğu-Batı ikilemini hep kullanmıştır. O, sosyolojisini temellendirdiği tarihçi anlayışla Türk toplumunu açıklarken Batı toplumunu da açıklamanın gerektiğini düşünmüştür. Kalemeye aldığı tüm çalışmalarını bu düşünce yapısıyla oluşturmuştur. Türk sosyolojisi için İstanbul ekolü için tüm gayretini sarf etmiştir. Tüm bunların ışığında sosyolojiye özgünlük getirme çabası ona sosyolojinin ilk kurulduğu kürsüde üçüncü kuşak sosyolog olarak anılmasına neden olmuştur. Sezer, Türk sosyolojisi için çok kıymetli bir düşündürüdür. Sosyolojiyi bir meslek olarak değil bir ilgi alanı olarak görüp ilgisini derin araştırmalarla özgün teorilerle birleştirip şu ana kadar yapılmış tüm çalışmaları unutturup sosyoloji de yepyeni bir sayfa açtıran bir sosyolog olmuştur.

²⁴⁸KenanÇağan, “Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2Cilt:IX,2007,s.71<https://sbd.aku.edu.tr/Say%C4%B1lar/Cilt%20IX,%20Say%C4%B1%202,%20Aral%C4%B1k%202007/B.3.%20makale,%20K.%20C3%87a%C4%9Fan.pdf>, Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 17.09.2019,

²⁴⁹ a.g.e. s.72.

2.2.2 Baykan Sezer’de Yerli Sosyolojinin Tanımı Oluşumu ve Gelişimi

Sezer, Türkiye’de bir Türk sosyolojisi oluşturulabileceğini vurgulamış ve Türk sosyolojisi deyimini ilk kullanan kişi olmuştur. “Sezer’in tüm çabası, Türk toplumunun gerçek sorunlarını yine kendi birikimleriyle çözme çabasından hareketle “kişilikli ve kimlikli” bir sosyolojinin peşinde olmasıdır. Buna yerli sosyoloji arayışı denebilir.”²⁵⁰ O, her zaman söyleyecek bir sözünün olması gerektiğini vurgulamıştır. Türk sosyolojisi ile de Türk sosyologlarının kendi söyleyecek sözlerinin olacağını vurgulamıştır. Baykan Sezer’in yerli sosyoloji olarak adlandırdığı sosyolojide “onun önerdiği şey, sadece Türk değil diğer Doğu, hatta Batı-dışı tüm toplumların kendi sorunlarını kendilerinin belirleyip çözümlerini ortaya koymalarıdır.”²⁵¹

Sezer’in yerli sosyolojisinde Batı’ya direk bir eleştiri vardır. O, Doğu toplumlarının tarihteki yerini vurgulayarak Doğulu bir sosyolojinin varlığına vurgu yapmıştır ve Batı sosyolojisi karşısında eşit düzeyde bir sosyoloji oluşturmaya girişmiştir. Sezer, “sosyoloji, topluma yön vermek ve tarihin akışını etkilemek istemektedir.”²⁵² sözleriyle sosyolojinin asıl çabasını vurgulamıştır. Baykan Sezer, gerçek ve en güzel çabanın“Toplum yaşamında ve tarihin akışı içinde pasif bir aktör olmak, kadere rıza gösterip olabilecek olaylara boyun eğmek yerine insan sosyoloji aracılığıyla kendi kaderine egemen olmaya, kendi tarihini kendisi yaratmaya çalışmak”²⁵³ olduğunu vurgulamıştır.

O, yerli sosyolojisini oluştururken bu çabayı ele almıştır. Sezer “sosyoloji, kuruluşundan bu yana başarısızlıklarla karşılaşmıştır. Bütün bu başarısızlıklarına karşılık sosyoloji çabası bugün de sürüyorsa bizim gerçekle daha elverişli koşullarda yeni ilişkiler kurabilmemiz imkanının her zaman bulunması sonucudur.”²⁵⁴ diyerek sosyolojinin Türkiye’deki başarısızlığının nedenini Türk toplumunun gerçeğinin Batı’ninkinden farklı olmasına ve Batı kalıpları ile bu gerçekliğin uyuşmamasına bağlamıştır. “Sezer’in yerli sosyoloji anlayışında üzerinde ısrarla durduğu bir kavram

²⁵⁰ Mustafa Orçan, “Baykan Sezer’le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı,” *Baykan Sezer’e Armağan : Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s.215.

²⁵¹ a.g.e. s.216.

²⁵² Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s.44.

²⁵³ a.g.e. s.44.

²⁵⁴ a.g.e. s.45.

vardır: Toplumsal çıkar kavramı.”²⁵⁵ Sezer, Türk sosyologlarından beklediğinin Türk toplumunun çıkarları doğrultusunda çalışma yapmalarınıdır. Sezer yerlilik vurgusuyla bu toplumsal çıkara vurgu yapmaktadır.

Sezer, kaleme aldığı Tüm eserlerinde ilk olarak sorular sormuştur. Batı’dan gelen hiçbir bilgiyi olduğu gibi almayıp bu bilginin derinliklerine inmeye gayret göstermiştir. Sorular sormuş ve yanıtları için uzun incelemeler yapmıştır. Bunu yaparken tarih biliminden yararlanmışır. Sezer’in yazılarında yerlilik vurgusunu her daim görmüş ve hissetmişizdir. Sezer, sosyolojinin ana başlıkları olarak ülkemizde kendi toplum çıkarlarımıza yönelmemiz gerektiğini vurgulamıştır. İlk eserlerinden bu güne gerçek ilginizin Türk toplumu olması gerektiğini söylemiştir. Hiçbir yazısında üstün körü bir bilgi ile yetinmemiştir ve Türk sosyolojisi oluşturmak için elinden geleni yapmaya gayret etmiştir. Sosyolojinin oluşumundan, Batının içinde bulunduğu konjonktürden bu Batılı bilimin ülkemize geliş serüveninden, ilk sosyologlarımızın yaptığı çalışmalardan, Batı da yapılan çalışmaların Türk sosyolojisi için ne kadarının alınması gerektiğinden bahsetmiştir. Sezer, düşünce yaşamının hiçbir döneminde kolaycı olmamıştır. O hep daha da ileriye gitmeyi hedeflemiştir. Onun sosyolojisi hep daha ileri bir Türk sosyolojisidir.

Sosyoloji de yöntem vurgusu yapmıştır ve Türk sosyologlarının kendi yöntemlerini oluşturabileceğini her zaman ümit etmiştir. Baykan Sezer yerli sosyolojisinin en önemli tezi olan Doğu-Batı Çatışması tezini her eserinde mutlaka vurgulamıştır. Ve Batı’nın sosyoloji de her olayı endüstri olayına bağlamasının Türk toplumu için uygun olmadığını Türk sosyolojisinin kendi toplumunun tarihsel sürecini ele alarak yaşadığı toplumsal sorunlara çözüm araması gerektiğini belirtmiştir. En önemli tezi olan Doğu-Batı Çatışması tezini de Türk sosyolojisine büyük bir kazanım olarak sunmuştur.

2.2.3. Baykan Sezer’in Eserlerinde Yerlilik Vurgusu

Sezer’e göre “bizim gerçek ilgi alanımızın hiç kuşku yok, elbet Türk toplumu ve Türk toplumu bilgisi olmak iddiasında bulunan Türk sosyolojisidir.”²⁵⁶ Sezer eserlerinde Batı sosyolojisi üzerinde de durmuştur. Bunun nedenini de “Türk sosyolojisine de büyük ölçüde (en azından belli ölçüde) kaynaklık eden Batı

²⁵⁵ Mustafa Orçan, “Baykan Sezer’le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı”, s.217.

²⁵⁶ Baykan, Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.181.

sosyolojisini bilmek ve Türk sosyolojisinde öne sürülmüş çoğu görüşleri gerçek anlamlarıyla tanıyabilmektir.”²⁵⁷ cümleleriyle ifade etmiştir. Sezer, eserlerinde sosyolojinin ne olduğunu açıklarken “sosyolojinin her şeyden önce toplumların kendi bilincine varmalarından başka bir şey olmadığıdır.”²⁵⁸ ifadesiyle yerli sosyolojinin vurgusunu yapmıştır.

Sezer, Türk sosyolojisine birçok yerli eser bırakmıştır. Sezer “günümüzde sosyoloji, günlük birtakım sınırlı sorunların çözümüne yönelmiş bir bilim görüntüsündedir. Gerçekte ise sosyoloji, toplumların kendi üzerine sordukları ve sürekli yenilenen bir soru olmaktan başka bir şey değildir.”²⁵⁹ sözleriyle sosyolojinin aslında soru sormak olduğunu ama bunun unutturulup birtakım sorunların çözümünün peşinde giden bir bilime dönüştüğünden bahsetmiştir.

Sosyolojisinde tarihe Türk toplumunun tarihine özel bir yer vermiştir. Sosyolojiyi tarihten ayrı görmemiştir. Eserlerinde toplumların tarihsel süreçlerine yer vermiştir. Sezer, doktora çalışmasında yerli sosyoloji düşüncesinin bir uzantısı olan toplum farklılaşmalarını ele almıştır. Bu eserinde toplum farklılaşmalarını ve toplum farklılaşmasında din konusuna değinmiştir. Sezer “toplumların kendilerinin diğer toplumlardan farklılıklarını ifade etme aracı olarak dinin önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir.”²⁶⁰

Sezer, eserinde “Biz din konusunu niçin ele alacağız?”²⁶¹ sorusunu sormuş ve cevabında “Biz, Batı sosyolojisinin ikinci ilgi gösterdiği konu olduğu, Batılı sosyoloji ustaları ilgi gösterdiği ve biz Batı sosyolojisinden dersimizi gerektiği gibi aldığımızı, öğrendiğimizi kanıtlayabilmek için bu konuyu ele almayacağız.”²⁶² sözleriyle kendi özgün düşüncesini oluşturmanın peşine düşmüştür.

Sezer’e göre din, görüldüğü gibi endüstri devrimi ile yeryüzünde kurulan toplumlar arası yeni ilişkileri kavrayabilmemize yardımcı olabilecek en önemli kesit. Biz de, bu ilişkiler içinde kendi yerimizi belirleyebilmemiz ve Batının bize verdiği yerin dışında gerçek yerimizi kavrayabilmemiz için din sorununu kendi görüş açımızdan incelemek amacıyla konu üzerinde eğiliyoruz. İsteğimiz din olayına daha değişik bir açıklama, en azından dinin doğurduğu ilişkilere daha doğru tanımlar getirebilmektir.

²⁵⁷ Baykan Sezer, a.g.e. s.181.

²⁵⁸ a.g.e. s.181.

²⁵⁹ a.g.e. s.182.

²⁶⁰ Ayhan Vergili, *Baykan Sezer Sosyolojisi*, s.27.

²⁶¹ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s.38.

²⁶² a.g.e. s.39.

Sonuçta ne ölçüde bu amacımızı gerçekleştirebilme imkanlarını bulabildiğimizi göreceğiz.²⁶³

Sezer, sosyolojinin ikinci önemli konusuna yerli bir bakış açısıyla bakmaya çalışmıştır. Sezer üçüncü eseri *Sosyolojinin Ana Başlıkları*'nda bu sefer "sosyolojinin kendisini tartışma konusu yapacağız."²⁶⁴ sözleriyle başlamıştır. İlk başta dediğimiz gibi Sezer hiçbir konuyu rastgele seçmemiştir. Her konu diğer konularla bir bütünlük içerisindedir. O, ele aldığı tüm çalışmalarında asıl gayesinin "ele aldığımız konularda kendi sorunlarımızın ya doğrudan değinilmiş ya da bu sorunlarımızı açıklamak, çözümlmek için öne sürülmüş savlar tartışılmıştır."²⁶⁵ diyerek belirtmiştir. Sezer, bu konuları ele alış biçiminin yanı sıra konuların tartışırken de "kendi toplumumuzun çıkarlarını, kendi tarihimizin çıkarlarını gözetmek olmuştur."²⁶⁶ cümlesiyle aslında her daim kendi yerli metodunu oluşturmuştur. Sezer'in bu eserinde "toplumsal sorunların doğru bir şekilde ele alınabilmesinin ve doğru değerlendirilmesinin ön koşulu olarak tarihin iyi bilinmesi gerekliliğine inanmıştır."²⁶⁷

Sezer, "Bütün sosyologlar söylediklerinin, öğrettiklerinin toplum yararına olduğunu öne sürecektir."²⁶⁸ der ve aksini hiçbir sosyologun savunmayacağını belirtir. Sezer'e göre "Güçlük toplum yararının, toplum çıkarlarının saptanmasında başlamıştır. Bize gelen ya da sosyolojide hazır bulduğumuz tanımlara göre toplum, çeşitli çıkarların çekiştiği, çatıştığı bir alandır."²⁶⁹ Sezer, toplum çıkarı olarak bahsedilen şeyin sadece bir kesime içine alan ve o kesimin özel çıkarlarından ibaret olarak görmüştür. Baykan Sezer diğer eseri "*Türk Sosyolojinin Ana Sorunları*"nda ilk olarak sosyolojinin ne olduğu üzerinde durmuştur. Sezer, sosyolojinin tanımını "Sosyolojiyi toplumların ve/veya toplum içindeki olayların incelenmesi olarak"²⁷⁰ yapmıştır.

Sezer bu tanımdan bekleyeceğimiz şeyin "Türk toplumunun ve Türk toplumunda görülen olayların incelenmesi"²⁷¹ olduğunu belirtmiştir. Sezer,

²⁶³ a.g.e. s.39.

²⁶⁴ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.18.

²⁶⁵ a.g.e. s.18.

²⁶⁶ a.g.e. s.18.

²⁶⁷ Ayhan Vergili, *Baykan Sezer Sosyolojisi*, s.46.

²⁶⁸ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s.19.

²⁶⁹ a.g.e. s.19.

²⁷⁰ a.g.e. s.19.

²⁷¹ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, s.9.

sosyolojinin asıl amacının toplumu açıklamak ve toplum içindeki olayları belirlemek ve bu olayları tanımlamak olduğunu belirtmiştir. Sosyolojinin bize sadece yeni kuram ve metotlarla olayların daha iyi tanınabilmesine yardımcı olacağını savunmuştur. Sosyolojinin bize toplum ve toplum olaylarını daha iyi anlamamız ve tanımamız için yardım edeceğini vurgulamıştır.

Sezer, Türk sosyolojisinin önünde üç tane yolun varlığından bahsetmiştir. Birinci yolda Batı'nın getirmiş olduğu her tanım ve açıklamaların evrensel nitelik taşıdığını kabul edip tümünü aktararak olaylar arasında Batı'nın kullandığı ilişkileri kullanıp Türkiye'nin gerçekliğinin aramasını, ikinci yolda ise Batı'nın sadece yönteminin ve genel kurumlarının evrenselliğinin kabul edilip her ülkenin kendi özellikleri içinde kavranıp bu şekilde bir yol izlenmesi gerektiğini üçüncü de ise Türkiye'nin Batı'ninkinden farklı özelliklerinin ve sorunlarının olduğunun kabul edilip bu sorunlarının çözümü için yeni ve Türkiye'ye özel yöntemler ve açıklamalar getirmenin gerektiğine ayırmış ve savunmuştur.²⁷²

Sezer, "Türk sosyolojisinin ilk ve ana sorunu, önce Batı ile ilişkilerini iyi belirleyebilmesi ve Türk toplumunun ve gerçeklerinin aydınlanmasında takınılması gerekli tutumun ne olduğunu saptayabilmesidir."²⁷³ Sezer Türkiye'nin ana sorununu Batı ile ilişkilerini iyi belirleyememesi olduğu gibi Türk sosyolojisinin ana sorununu da bu ilişkinin devamı niteliğindeki Batı Sosyolojisi ile olan ilişkinin iyi belirlenememesine bağlamıştır. Sezer, "Türk sosyolojisi, sorunları bütünlükleri içinde ele almak ve böylece olayların gerçek anlamlarını su yüzüne çıkarmakla da yükümlüdür."²⁷⁴ diyerek Türk sosyolojisine sorumluluklar yükleyip yeni görevler vermiştir bu görevler de yeni ve açıklayıcı kuramlar geliştirmesidir.

Sezer, her zaman bir bütünlük içinde yoluna devam etmiştir. Sezer'in yerli düşüncesi de eserlerinde bir bütünlük içinde devam etmiştir. Sezer'in kaleme aldığı beşinci eseri *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı* olmuştur. Baykan Sezer "Batı'nın ve bizim tanımlanmamızda en önemli noktanın Doğu-Batı Çatışması ekseninde olduğuna dikkat çekmektedir."²⁷⁵

²⁷² a.g.e. s.10.

²⁷³ a.g.e. s.11.

²⁷⁴ a.g.e. s.14.

²⁷⁵ Ayhan Vergili, *Baykan Sezer Sosyolojisi*, s.80.

Sezer, Türk sosyolojisinin önündeki sorunlara ancak bu Doğu-Batı Çatışması noktasından bakabildiğimizde çözüm bulabileceğimizi savunur. Sezer, bu eserinde Doğu-Batı farklılaşmasının ilk dönemine giderek toplumlar arasındaki ilk farklılaşmanın yerleşik tarıma geçilmesiyle oluştuğuna değinir. Sezer, ele aldığı tüm konuları tarihsel süreç içerisinde uzun araştırmalar sonucunda ortaya koymuştur. Sezer, bu çalışmasında Avrupa'nın toprak koşullarını ele almıştır. O, bize bu araştırmada da gösterdiği gibi yerli bir sosyoloji yapabilmek için tüm tarih içinde gerçekleşen olayların süreçlerini takip etmemiz gerektiğini göstermiştir. Bu eserinin son kısmında yayınladığı *Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri* teziyle Doğu-Batı ayrımının ilk örneklerine kadar gitmiştir. Bu çalışması onun yerli sosyoloji çalışmalarında en önemli tezi olan Doğu-Batı Çatışması'nı ele aldığı çalışması olmuştur. Bu eserinde Sezer, Marx'ın düştüğü çelişkilerden de bahsetmiştir. Bu eserinin ışığında birlikte Türk sosyolojisine yeni bir tez kazandırmıştır.

Sezer'in sonraki eseri *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları* olmuştur. O, bu çalışmasında sosyolojinin Türkiye'ye gelmesinden bu yana en önemli sorun olan yöntem sorununu ele almıştır. Sezer, bu çalışmasının içeriğinde sosyolojinin konu olarak yeni olmadığı sosyolojinin yeni bir bilim olarak sayılmaması gerektiğini yeni bir bilim olarak anılacaksa da bu yeniliğin "sosyoloji yeniliğini ve farklılığını konularından değil de konuyu ele alış ve değerlendiriliş biçimlerinde aramak zorunda kalmıştır."²⁷⁶

Sosyoloji, diğer bilimlerden farklılığını ortaya koyabilmek için yöntem konusuna başvurmuştur. "Sosyoloji konusu olan toplum olayları hiçbir biçimde deneye izin vermediği için önerilerinin sağlamlığını ve geçerliliğinin kullandığı yöntemlerin bilimselliği ile kanıtlamaya çalışmıştır."²⁷⁷ Sosyoloji de yöntem tartışmalarının sürekliliğinin sebebi sosyolojinin kendi varlığını doğrulayabilmesi ve kendi geçerliliğini kabul ettirme çabasıdır. "Türkiye'de sosyolojide yöntem konusu, önce sosyoloji bilgilerini toplumumuz açısından tartışmaya açmak ve soru konusu yapmaktır. Doğru ve geçerli yöntem, bizce önce doğru soru sormak ve bu sorulara kendi çıkarlarımız doğrultusunda karşılıklar aramaktır."²⁷⁸

²⁷⁶ Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, s.15.

²⁷⁷ a.g.e. s.15.

²⁷⁸ a.g.e. s.17.

Sezer, ülkemizde yöntem sorunundan bahsederken ilk olarak Batı aktarmacılığına değinmiştir. Ülkemiz, Batı'nın oluşturduğu yöntemleri olduğu gibi kabul etmemesi gerektiğini bu yöntemler için sorular sorulması ve toplum çıkarlarımız için uygun olanların yine toplumumuza uygun hale getirilip kabul edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Kısacası Sezer, yerli bir yöntem oluşturulmasından bahsetmiştir.

Sezer' in yedinci çalışması *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi* kitabında yerli sosyolojisinin temel tezi olan Doğu-Batı sorununu kendisine özgü yöntemi ile ele almıştır. Batı, endüstri sosyolojisini ele almasının amacını şu sözleriyle açıklamıştır: “Endüstri olayının günümüzün temel olayı sayılması ve ana görüş ve açıklamaların bu olaydan kaynaklanmasıdır. Günümüzü açıklamak için söylenenler nedir, bu söylenenlerin özü nedir, bilmemizde yarar vardır.”²⁷⁹

Sosyolojinin yaygın olarak günümüzdeki her olayı Endüstri Devrimi'ne bağlayarak açıklanmasına karşılık Baykan Sezer “endüstri olayını Doğu-Batı ilişkisi içinde incelemek istedik”²⁸⁰ sözleriyle yerli sosyoloji düşüncesini tekrar vurgulamıştır. Batı için her olayı Endüstri Devrimi'ne bağlamanın geçerli olabileceğini ama durumun bizim ülkemiz için geçerli olamayacağını bizim endüstri olayını Doğu-Batı ilişkisi içinde değerlendirmemizin uygunluğunu vurgulamıştır.

Sezer, kaleme aldığı tüm çalışmalarında özgünlüğünü kanıtlamış bir yazardır. Türk sosyolojisi ve Türk sosyologlarından beklediği “söyleyecek bir sözünün olması” cümlesini kendi sosyolojisi adına gerçekleştirmiş bir sosyologdur. Baykan Sezer sürekliliği olan yenilikçi, özgün bir sosyologdur ve eserlerinde bu özgünlüğü ve yerliliği belli bir düşünürdür.

2.3. Kemal Tahir Ve Baykan Sezer'in Yerli Sosyoloji Çalışmalarındaki Etkileşimleri

Sezer, Kemal Tahir ile olan etkileşimini anlatırken şu sözleri söylemiştir: “Kemal Tahir'i kendimize buncasına yakın saymamızın gerçek nedeni bir yerde romanlarının edebiyatımızın, edebiyatın en önemli yapıtları olmayı sürdürmesidir. Bugün de Kemal Tahir'i okumadan, bilmeden Türk edebiyatından, dünya

²⁷⁹ Baykan Sezer, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, s.95.

²⁸⁰ a.g.e. s.95.

romanından söz etmemiz mümkün değildir.”²⁸¹ Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in düşünsel etkileşimi Sezer’in ilk gençlik dönemlerinde babasının tavsiyeleriyle Kemal Tahir’in kitaplarını okumasıyla başlamıştır. Sezer, 1960 ve 1965 yılları arasında Paris’te bulunmuş ve yurda döner dönmez Kemal Tahir’le iletişime geçmiştir.

Bu yıllardan sonra Kemal Tahir’in görüşleri Sezer üzerinde etkili olmaya başlamıştır. 1960’lı yıllar iki fikir insanı açısından da önemli yıllardır. Tahir, uzun bir hapis hayatından kurtulmuş ve bu tarihten itibaren Türk insanı ile ilgilenmiş Türk toplumunun Türk insanının zenginliklerini, özelliklerini gün ışığına çıkarmak için çabalamıştır. Kemal Tahir eserlerinde Osmanlı toplumu ve Doğu toplumları ile ilgilenmiştir. Kemal Tahir ile Baykan Sezer’in yerli sosyoloji çalışmaları açısından ilk çalışmaları 1966 yılında Kemal Tahir’in Fransa’dan gelen birkaç düşünür ile bir araya gelerek Marxist görüşteki yeni fikirlerin tartışılması ve bunun sonucunda bir yerli teoriye alan açması için olmuştur.

Bu dönemden sonra Kemal Tahir, Baykan Sezer ve birkaç düşünürle yerli teori üretmeye yönelmiştir. Bu yönelimleri Tahir’i 1967 yılında Doğu-Batı farklılığına yönlendirirken Sezer’i 1968 yılında Doğu-Batı Çatışmasına yönlendirmiştir. Kemal Tahir bu eserle birlikte Doğu-Batı farklılığından Doğu-Batı Çatışmasına yöneldiğini söylemiştir.

Baykan Sezer, Kemal Tahir’le olan bu etkileşimini İstanbul Üniversitesi’ne asistan olarak girdikten sonra da sürdürmüş ve İstanbul Üniversitesi’nde Kemal Tahir izlenilmeye başlanmıştır. Kemal Tahir de Baykan Sezer de etkileşim halinde olduklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Kemal Tahir’le Baykan Sezer’de görüşleri ve etkileşimleriyle bugün hala adlarından söz edilmesi ikisinin de düşüncelerinde tutarlı ve sürekli olmasından kaynaklanmaktadır.

Baykan Sezer, Kemal Tahir’den önemli ölçüde etkilenmiştir. “Baykan Sezer, Kemal Tahir’in getirdiği konu ve sorulara bağlı olarak bütünsel bir bakış açısını, belli bir kuramı daha başlangıçta ortaya koymuştur.”²⁸² Bu derin etkileşimin Baykan Sezer’in bağımsız düşünce yapısını etkilememiştir.

²⁸¹ Baykan Sezer, “*Kemal Tahir Üzerine*”, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına* Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003, s.21

²⁸² Ertan Eğribel, “Kemal Tahir Baykan Sezer İlişkisi Üzerine: 1960’ların Geç Tartışmacısı Baykan Sezer”, s.106.

Baykan Sezer'in sosyolojisi kendine has özellikler taşır. Kemal Tahir daha çok sosyalizm, Osmanlı ile ilgili çalışmalar ve Asya Tipi Üretim Tarzı ile ilgilenirken Baykan Sezer, Kemal Tahir'den hem etkilenmiş hem de Kemal Tahir'i etkilemiş bir isimdir. Hatta bu etkilenmeyi daha sonra Eğribel eserinde Kemal Tahir'in şu sözleriyle vurgulamıştır.

Kemal Tahir, Baykan Sezer'in "Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri" tezini okuduktan sonra yaptığı değerlendirmede "Kim derdi ki bir genç gelecek ve önümüze bir çalışma atacak ve biz bütün okuduklarımızı, öğrendiklerimizi yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağız. Aşk olsun. (o dönemin Sosyoloji Bölüm Başkanını kastederek) Bakalım kim kime hocalık yapacak, işler karıştı." ²⁸³ Cümlesini kurmuştur. *Kemal Tahir Notlar: Osmanlılık Bizans* adlı eserinin son kısmında Baykan başlığıyla Baykan Sezer'in tezini incelemiş ve üzerinde bir yazı yazmıştır.

2.4. Türkiye'de Sosyoloji Çalışmalarında Yerli Düşüncelerin Eksikliği

Türkiye de yerli çalışmaları etkileyen en önemli sorun Batılılaşma olmuştur. Tahir, Türkiye de bir Türk (yerli) sosyoloji tarihinin oluşmamasında en büyük nedenin Batılılaşma olduğunu vurgulamıştır. Kemal Tahir "Mücerret Batıya yönelme: 1839, memleket gerçeklerimize yönelme: 1919 80 yıl sürmüş 40 yıldır sürüyor." ²⁸⁴ cümleleriyle Türkiye'nin Batılılaşmadan memleketimizin gerçeğine dönüşümüzün çok uzun yıllar alan bir çaba olduğunu 1959 yılında yazmış olduğu bu sözleriyle dile getirmiştir. Türk toplumu hala bu Batılılaşmadan tam anlamıyla gerçeğimize yönelmiş değildir. "Batılılaşma kelimesinde, Batılı olmayan bir toplumun, kendi benliğinden vazgeçerek, ondan büsbütün sıyrılarak bir başka "şey" olmağa çabalaması, yani imkansız zorlaması anlamı vardır." ²⁸⁵

Tahir, Batılılaşmanın tanımını vererek bakıldığında Türk toplumunun gerçeği ile hiçbir şekilde uyumadığını anlatmıştır. Batılılaşmanın Türk toplumu için en büyük çelişkisi özel mülkiyeti temele alan ekonomik sistemi olmuştur. Özel mülkiyeti temel alan Batılı yapı sadece ferdi baza alan bir yapıdadır. Batılı devletler sınıf temelli toplumlardır. Doğulu toplumlar ise her zaman devlet temelli olmuş ve ferdiyetçilik

²⁸³ a.g.e. s.108.

²⁸⁴ Kemal Tahir, *Notlar: Batılılaşma*, s.11.

²⁸⁵ a.g.e. s.13.

özel mülkiyet kabul edilmemiştir. Doğulu bir toplumun Batılı olmaya çalışması temel yapının kökten sarsılması demektir.

Kendisi Doğulu olan bir toplum, Batıya yönelince her şeyden önce kendi kişiliğiyle, yani tarihsel gelişimi ile çelişmeye düşer. Bu çelişmenin sersemliğinden de kıyamete kadar kurtulamaz Adamlarını Batılı olarak yetiştirmeye kalkışan bir devlet, artık hiçbir şart altında, sağlam bir Doğu politikası güdemez, kurtarıcı bağımsız davranışlar gösteremez. Dünya güç dengesinin cilveleriyle Doğuyu savunma durumuna da gelse, yani kendi benliğine kavuşsa, bu kavuşma şuurlu bir toplumun idareci kadrolarınca yadırğanır olduğundan sonuçları ömürlü olamaz.²⁸⁶

2.5. Yerli Sosyoloji Çalışmalarında Sosyoloji Tarih İlişkisinin Önemi

Türkiye’de yerli bir sosyoloji yapmanın önemini vurgulayan iki ismimiz Kemal Tahir ve Baykan Sezer yerli sosyoloji yapabilmek için önemli olan ilk şeyin tarihimizi iyi bilmemiz olduğunun altını çizmiştir. İki düşünürümüzde bir toplumun tarihini iyi bilmesinin kendi sosyolojisini üretmesin de en büyük katkıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Kemal Tahir sözleriyle tarihin bir millet için önemini vurgulamıştır.

Milletlerin geleceği tarihleriyle kurulu” sözü doğru olduğu için düşmanların yüzyıllardır, uğraştıkları bu “tarihsiz bırakma”, “aşâğılık duygusu aşılama” olayına, bizler batılılaşmaya karar verdikten buyana, Osmanlı-Türk devleti aydınları ve bu aydınların devleti olarak katıldık, bu korkunç katılmayı, bilhassa 1923’ten buyana, hiçbir milletin tarihinde hiçbir kişinin veya kişiler topluluğunun göze alamayacağı bir utanmazlık ve acımasızlıkla sürdürdük.²⁸⁷

Kemal Tahir’de Marx gibi tarihin ve tarih biliminin insan gerçeğinin gerçek bilimi olduğunu düşünmüştür. Tahir, dünya tarihi için ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ gibi bir şemanın oluşturulduğunun ancak oluşturulan bu şemanın Doğulu toplumların tarihi temellerine uymadığını belirtmiştir ve Doğulu toplumların kendi tarihi aşamalarını kendilerinin belirleyip bu aşamaları temel almaları gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁸ Kemal Tahir, her zaman Doğulu toplumların ve Türk toplumunun kendi tarihine bakmalarının yollarını aydınlatacağını düşünür.

Toplum olaylarının ve buna bağlı toplum sorunlarının önemli bir özelliği bulunmaktadır. Toplum olayları, zaman içinde gerçekleşir ve birbirleriyle belli bir ilişki içinde bulunur. Ayrıca bu ilişki de ancak zaman içinde gerçekleşir. Bu nedenle toplum olayı tüm boyut ve yönleri ve bütün ilişkileri içinde ancak tarihi boyutu ile anlaşılabilir, açıklanabilir. Yine başka deyişle bir toplum olayını anlamak ve açıklamak onu tarihe yerleştirmektir, doğru yerleştirmek ile eş anlamlıdır. Bu nedenle tarih

²⁸⁶ a.g.e. s.154.

²⁸⁷ Kemal Tahir, *Notlar: Osmanlılık, Bizans*, s.12.

²⁸⁸ a.g.e. s.15-16.

önemlidir. Yine bu nedenle tarih, tüm toplum bilimlerinin anasıdır. Tarihin önemi, belli özel bilgi oluşundan ya da geçmiş özleminden değil, sorunlarımızı doğru anlamamıza ve ortaya koymaya yarar bir bilinç kazandırmasından kaynaklanmaktadır.²⁸⁹

Tarih tüm toplumlar ve bilimler için önemli bir yere sahip olmuştur. Tarihini iyi bilen bir toplumun ve düşünürün Türk toplumuna ve Türk sosyolojisine katkıları da o derece de iyi olmuştur. Tarih sosyoloji ilişkisinin doğru kurulması sosyoloji biliminin toplum sorunlarını çözmesindeki en önemli noktadır.

²⁸⁹ a.g.e. s.16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU-BATI ÇATIŞMASI TEORİSİ VE KÖKENLERİ

3.1. Doğu-Batı Çatışması'nın Kökenleri

Doğu-Batı Çatışması'nın köklerinin çok eski dönemlere uzandığı bilinmektedir. Bu çatışma tek bir dönemle sınırlı bir çatışma olmamıştır. Köklerinin Batı uygarlığının başlangıcı sayılan Yunanlıktan bu güne uzanmaktadır. Doğu-Batı Çatışması dünya tarihini etkisi altına alan temel ve sürekli bir çatışma olarak görülmüştür. Doğu-Batı Çatışması her dönemde var olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise uygarlıkların her dönem de birbirleriyle ilişki içinde olmuş olmaları ve bu ilişkiler neticesinde de Doğu ile Batı'nın bir çatışma içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri olmuştur. Doğu toplumu da Batı toplumu da bugün buldukları konuma ve kimliğe bu çatışma sayesinde sahip olmuştur.²⁹⁰

Doğu-Batı'nın Çatışması'nda her dönem bir tarafın diğerine üstünlüğü söz konusu olmuştur. Hangi taraf Doğu-Batı ilişkisinin denetimini elinde tutuyorsa o taraf dünya üzerinde güçlü görülmüş ve dünya siyasetinde üstünlük kazanmıştır. Doğu-Batı Çatışması'nın tarihsel dönemler içinde almış olduğu biçimler dünyayı etkilemiş bugün bile etkileri kısmen görülmeyi sürdürmektedir.

Tarih içinde almış olduğu biçimler değişmesine karşın çatışmasının aslı hiçbir dönemde değişmemiştir. Her dönemde bir çatışma meydana gelmiş ve bir taraf bu çatışmanın sonucunda üstünlük kazanmıştır. Ama “ne Doğu'nun ne Batı'nın egemenliği ele geçirdiği dönemlerde dünya mutlak manada tek merkezli olmamıştır.”²⁹¹ Bunun en önemli nedeni ise çatışmayı sağlayan şeyin ve bu çatışmada sağlanan üstünlüğün toplumların ilişkileri neticesinde oluşmasıdır. Bizim burada bir tarihsel arka plan çizmemizdeki en büyük gaye köke inmektir. Çatışmanın kökünü bulmanın bize kazandıracığı en büyük şey de bugünün sorunlarını

²⁹⁰ Sezgin Kızılcelik *Yerli Sosyoloji: Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, s. 27.

²⁹¹ Ali Öztürk, *Kriz Sosyolojisi: batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, s.151.

çatışmasını anlamak olacaktır. Burada konunun gidişatında bizim de takip edeceğimiz seyir Baykan Sezer'in yolundan gitmek olacaktır. Baykan Sezer'e göre çatışmanın başlangıcına gidebilmek için uygarlıkların başlangıcına gitmeliyiz.

Sezer, uygarlığın başlangıcına gittiğinde konuyu açıklamak için tarihin başlangıcında var olan iki ögeyi ele alır. Bu ögeler insan ve doğal ortamdır. Sezer, Karl Marx'ın konuyu ele alış biçiminin değişik olmakla birlikte aslında aynı olduğunu sadece söylem olarak değiştirdiğini düşünmüştür. Marx, Doğu uygarlıkları ile Batı uygarlıklarını tarihin başlangıcında ayıran farkların uygarlık düzeyi ve toprak koşulları olduğunu belirtmiştir. Sezer, Marx'ın bu görüşünün doğrulunu savunmuştur. Sezer, Marx'ın ilk olarak uygarlık düzeyi farkını ele alışını tıpkı kendi görüşündeki insan farklılığı gibi düşünmüş ve bunun ele alınmasının ırkçılık olacağını düşünmüştür. Sezer, tarihin başlangıcındaki uygarlık farklılıklarından ikinci farka yani toprak koşulları kendi deyişi ile de doğal ortam farkını açıklamıştır.²⁹² Sezer, Doğu-Batı ayırımında toprak koşullarının farklı olmasının bu ayrılığı açıklamada anlamada önemli olduğunu vurgulamıştır. Asya'nın topraklarının verimliliğinin çatışmada çok büyük önem arz ettiği tarihte görülmüştür.

Toprak verimliliğinin Asya toplumlarına bir getirisi de nüfus çokluğu olmuştur. Asya toprakların geniş alanlara yayılması yer değiştirmenin kolay olmasını sağlamıştır. Sürekli hareketlilik Asya'daki toprak farklılıkları için bir sorun oluşturmuştur. Verimli topraklar her zaman büyük nüfus baskısı sorunlarını doğurmuştur. O dönem de Batı'da ise hem toprak koşulları hem de nüfus Asya'nın ile benzerlik göstermemiştir. Batı yer değiştirmenin zor olduğu bir alanda bulunmuş ve az bir nüfusa sahip olmuştur. Asya da topraklar eşit verimliliğe sahip topraklar olmamıştır. Bu da nüfusu fazla olan Asya toplumları için her zaman bir sorun oluşturmuştur. Sezer, bu durumun Asya da Doğu tarım uygarlıklarını doğuran en büyük nedeni olduğunu vurgulamıştır.²⁹³

Sezer, toprak farklılığının ve bu farkın oluşturduğu zenginlik farkının öncelikle Doğu toplumları arasında bir çekişmeye yol açtığını bu çekişmenin de yerleşik-göçebe çekişmesi olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁴ Bu çekişme tarihte yerleşik-

²⁹² Baykan Sezer, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, 1. Baskı 2005 ed: Ertan Eğribel& Ufuk Özcan, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2017,s.65.

²⁹³ a.g.e. s.66.

²⁹⁴ a.g.e. s.66-67.

göçebe çatışması olarak da yer almış fakat daha sonra etkisini tarih içinde yitirmiştir. Bunun nedeni de göçebelerin savaşlarla yok olması ya da yerleşik tarım toplumunun içine karışarak yerleşik yaşama geçmeleri olmuştur.

Doğu-Batı Çatışması'nda Batı'nın topraklarının giderek azalması ve nüfusunun artması ile birlikte Batı nüfusunu besleyebilmek adına Doğu'nun artı ürününe ihtiyaç duymuştur. Tarihte Doğu-Batı Çatışması olarak geçecek bu çatışma böylelikle başlamıştır. Batı, Doğu'nun artı ürününe ulaşabilmek için Doğu toplumları ile ilişki içine girmiştir. Çatışma da iki toplumun tarihte sürekli ilişki halinde olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu ilişki de tarihte birbirinden bağımsız bir dünya yerine birbiriyle sürekli ilişki içinde kimliklerini oluşturan iki farklı uygarlığın oluşmasını sağlamıştır.

Doğu ile Batı'nın farklılaşması bize burada teoriyi açıklamada ve tarihsel dönemde bu farklılığın çatışmanın yönünün belirlenmesinde nasıl etkili olduğunu görmemizi sağlamıştır. Doğu ve Batı farklılaşması insanların toplum olarak örgütlenmeye başladığı zamandan itibaren süre gelmiştir. Sezer, bu farklılığın temelini toplumların karşılaştığı sorunların ve bu sorunlar karşısında sorunlara bulunan çözümlerin farklılık göstermesiyle oluştuğunu düşünmüştür. Sezer, bu farklılaşmanın da tarım yaşamına geçişle başladığını tarım öncesindeki üretim çalışmalarının toplumlar arasında bir farklılığa uygarlık farkına neden olacak bir zenginlikte olmadığı vurgulamıştır.²⁹⁵

Batı nüfusunu besleyebilecek ürüne ulaşamadığında kendi kendine savaşa girmiş ve kendini yok edip tarih içinde kendini tekrar oluşturmuştur. Bu Batı için kısır döngüye girmiş bir durum olmuş ve geçici bir çözüm olarak kalmıştır. Asıl çözümün Doğu'ya yönelmek Doğu'nun çözümlerine başvurmak olduğu görülmüştür. Batı, Doğu'nun şehir devriminden etkilenmiştir. Şehir devriminin kazanımları ise Batı'da yerleşik uygarlığa geçilmesini sağlamıştır. Hem Batı'da hem de Doğu'da şehir devrimi yerleşik tarım uygarlığına geçişin başlangıcı olmuştur.²⁹⁶

Asya toplumları tarımda yerleşik yaşama geçmeden önce birçok sorunla karşılaşmıştır. Asya'nın önceliği bu sorunları çözmek olmuştur. En önemli sorun da nüfus fazlalığı sorunu olmuştur. Asya toplumlarının sorunlarına çözüm bulmak için

²⁹⁵ Baykan Sezer, a.g.e. s.68.

²⁹⁶ a.g.e. s. 69-70.

özel koşullar etkili olmuştur. Bu koşulların birincisi Asya’da ırmakların toprak taşıyarak toprağın yenilenmesini sağlaması olmuştur. Asya için ikinci koşul ise toprak çekişmesi olmuştur. Bu çekişme toprağı elinde bulunduran toplumu toprağını devamlı bir biçimde savunmasına neden olmuştur. Bu da Asya’da siyasi bir örgütlenmenin bir kuruluşun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Asya yerleşik tarım uygarlığına geçtiğinde devlet yapısını da kurmuştur.²⁹⁷

Doğu-Batı Çatışması tarihin ilk dönemlerinden itibaren süren bir çatışmadır Doğu-Batı farklılaşmalarında bu farklılığın iki nedene bağlı olduğunu hem Marx hem de Baykan Sezer ifade etmiştir. Sezer, bu iki farktan birincisini ele almamış bunun ırkçı bir söylem ortaya çıkaracağını düşünerek ikinci farka yönelmiştir. İkinci fark olarak ele aldığı doğal ortam Sezer’in Doğu ile Batı arasındaki farkı açıklama noktasının çıkışı olmuştur. Tarihin başlangıcından itibaren toplumlar doğa ve doğal koşullara karşı bir mücadele içinde olmuşlardır. Son dönemde Batı’nın üstünlüğünü açıkladığı alanda burası yani doğa üzerindeki etkinliği olmuştur. Batı, son dönemde teknik donanım ve ilerlemelerle doğa üzerinde etkinliği elde ettiği düşünmüş olsa da bu durum uygarlıklar arasındaki farklılıkların ortadan kalkmasını sağlamamıştır.²⁹⁸

Doğu’nun elinde bulunan artı ürün diğer uygarlıklar arsında hep bir farklılık olmasını sağlamıştır. Doğu-Batı farklılığı sadece doğal ortam etkinliğinden ve teknik donanımdan da kaynaklanmamıştır. Doğu'nun artı ürünü onu diğer uygarlıklardan farklılaştırmış Doğu’da bu farklılığı kaybetmemek için üretim faaliyetlerinin dışında kendine yeni bir üretim kesimi arayışına girmiştir. Doğu’nun bulunduğu yeni kesim şehir devrimiyle ortaya çıkan şehir üretim kesimi olmuştur. Diğer bir deyişle endüstri kesimi olmuştur.

Tarihte Doğu-Batı Çatışması dönemler içinde farklı biçimler almıştır. Bu biçimlerden ilki Uygarlık-Barbarlık biçimidir. Uygarlık ve Barbarlık “her iki taraf da kendi biçiminde, ilişkiler düzeni içinde ve savunmadadır. Her iki taraf da öncelikli çıkar ve kimliklerini bu karşılıklı ilişkiler içinde biçimlendirmişlerdir.”²⁹⁹ Hem Batı hem de Doğu bu ilişkilerden vazgeçememiştir ve iki uygarlıkta bu ilişki biçimin içinde kendilerini tanımlamıştır. Bu ilişki de en önemli husus karşı tarafı uygar saymamak ve barbar olarak nitelendirmek olmuştur. Uygarlık bir tarafın hakkı olarak

²⁹⁷ a.g.e. s.70-71.

²⁹⁸ a.g.e. s.72

²⁹⁹ a.g.e. s.73-74.

görülmüştür. Diğer taraf ise barbar olarak tanımlanmıştır. Yunanlılar tarih içinde Yunan ve Batı dışı herkesi barbar olarak göstermiştir ve saymıştır. Benzer bir durum Doğu'da da görülmüştür. Doğu'da bu görünüm tarihte Çin toplumunda görülmüştür. Çin toplumları da kendi toplumları haricindeki toplumları kendisi önünde eğilmesi gerektiğini en üst toplumun kendisi olduğu düşüncesini yüzyıllar boyu sürdürmüştür.³⁰⁰

Çatışmanın aldığı ikinci biçim Hilal-Salip olmuştur. Çatışmanın aldığı bu biçimde çatışmanın ana eksenini din olmuştur. Sezer, din kavgasının çatışmayı oluşturan bir biçim olmasını çatışmayı zenginleştirilmesi olarak ele almıştır. Sezer, din çatışmasını çatışma da ileri bir aşama olarak ele almıştır. İlk biçimden farklı olarak burada uygarlıklar karşı karşıya kalmıştır. Çatışmanın bu biçiminde tümü, bütünü kavramak isteği var olmuştur. Çatışmanın bu biçiminde tek ve bir tanrı anlayışı hakim olmuştur. Bu tek ve bir tanrı anlayışından hareketle uygarlığında tek ve bir olduğu savunulmuştur. Hilal-Salip çatışmasının tarihte görüldüğü en önemli toplumlar Doğu'nun temsilcisi Osmanlı ve Batı'nın temsilcisi Bizans arasında olmuştur. Tarihte Doğu-Batı Çatışması'nın taraflarından birinin çatışmayı Haçlı Seferleri olarak görmesi diğer tarafında cihad olarak ele alması tarihte çatışmanın geldiği yeri bize göstermiştir.

Çatışmanın aldığı diğer biçimde iktisadi ölçütler belirleyici olmuştur. Çatışmada gelinen bu noktada artık iki uygarlığın çatışması söz konusu olmamıştır. Doğu-Batı Çatışması sürmeye devam etmektedir. Ancak günümüzde çatışmanın taraflarının birinin egemenliği söz konusu olmuştur. Taraflar varlığını sürdürmesine karşın artık çatışma açık bir çatışma halinde sürmemektedir. Burada gelinen noktada egemenliği eline geçiren tarafın diğer tarafı ve tüm dünyayı yönettiği görülmektedir. Bunun sonucunda çatışmada teknik, somut ve yansız ölçütler söz konusu olmuştur. Bu biçimde iktisat bilimi öne çıkmıştır. Bu bilimin yükselişe geçmesindeki neden ise Endüstri Devrimi ve Endüstri Devrimi'nden sonra elde edilmiş zenginliğin ve Doğu-Batı Çatışması'nda kazanılmış üstünlüğün kaybedilmek istenmemesi olmuştur.

Artık toplumlar iktisadi ölçütlere göre tanımlanmıştır. Gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler olarak ayrımlara gidilmiştir. Bu ayrımın Doğu-Batı Çatışması'ndan

³⁰⁰ a.g.e. s.74

farklı bir ayrım olmadığı açıkça görülmektedir.³⁰¹ Doğu-Batı Çatışması'nın ilk olarak görülüşü İlk Çağ ya da Antik Yunan-Roma döneminden bu güne Doğu ile Batı hep çatışma içinde olmuştur. Doğu-Batı Çatışması temeline bakıldığında bir çıkar çatışması olduğu görülmüştür.

Doğu-Batı ayrımını en eski tarihlere İlk Çağ'a diğeri bir ifade ile Antik Yunan-Roma eski dönemlerine, yazılı olmayan tarihlere, mitolojik devirlere kadar geriye gittiğini ve Doğu- Batı Çatışması'nın da insanlık tarihi kadar uzun bir dönemi kapsadığı görülmüştür. Doğu-Batı Çatışması sıradan bir çatışma olmamıştır. Bu çatışma Dünya tarihini belirleyen etkileyen bir çatışma olmuştur. Bu çatışmanın asıl kaynağının “uygarlık tarihi içinde neredeyse kesintisiz bir şekilde süren Batı saldırganlığı ve yayılcılığı”³⁰² olduğu görülmüştür.

3.1.1. Doğu-Batı Ayrımı

Doğu-Batı ayrımı çok uzun yıllardır var olan bir ayrımdır ve herkes tarafından kabul edilmiş hem fikir olunmuş bir durumdur. Baykan Sezer'in de değindiği gibi “yeryüzünde insanlığın dünya çapında iki ayrı bloka ayrıldığı olayı bugün hepimizce elle tutulur, bilinen bir gerçektir.”³⁰³ Bu ayrımı günlük dilde kullandığımız terimlerde bile görmek mümkündür.

Hilmi Ziya Ülken, Doğu- Batı ayrımının bu kavramların birbirinden ayrılma durumlarını ve Doğu-Batı terimlerinin sadece coğrafi birer terim olmadığını belirtmiştir. Ülken, bu terimlerin ülkelerin bulunduğu konjonktüre göre oluşturulmuş terimler olduğunu belirtir.³⁰⁴ Ülken, bunu şu şekilde açıklar: “Nitekim bize göre Avrupa, Avrupa'ya göre Amerika ve Amerika'ya göre Japonya garptir. Şüphe yok ki bu tabir mecazdır ve onunla kastedilmek istenilen şey coğrafi istikamet ve mekandan çok uzak bir kıymet, bir meftun, bir manadır.”³⁰⁵ Doğu ile Batı'yı ayıran en önemli şey çıkarlarının birbiri ile uyuşmaması olmuştur.

Kızılçelik, Doğu-Batı ayrımının oluşmasın da Doğu ve Batı'nın birbirlerinden kopuk, habersiz ve kendi tarihlerini ayrı yaşaması ile değil aksine bu ayrımın

³⁰¹ a.g.e. s. 74-75.

³⁰² Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, “Doğu-Batı Çatışmasına Dair Söyleşi”, s.45.

³⁰³ Baykan Sezer, *Doğu-Batı ilişkileri açısından Batı Tarımı*, s. 113.

³⁰⁴ Hilmi Ziya, Ülken, *Milli ve Tarih Şuurı*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008,s. 97.

³⁰⁵a.g.e. s. 97.

oluşmasında Doğu ve Batı'nın tarihsel dönemler içinde bir araya gelmesine ve aralarında çatışma yaşamasına bağlı olarak oluştuğunu vurgulamıştır.³⁰⁶

Doğu-Batı ayrımı, uygarlığa geçiş döneminde karşılaşılan meseleler Doğu ve Batı'nın ayrı ayrı çözüm yolları getirmiş olması sonucudur. Ayrı çözüm yolları getirmesi de bu meselelerle karşılaşılan uygarlık-öncesi barbar toplumların değişik karakter taşımasından çok içinde buldukları coğrafya şartlarının değişikliği ve uygarlığa geçiş döneminde karşılaşılan tarihi ve siyasi olaylar sonucu olmuştur. İnsanlık kendini barbarlık devresinden uygarlık devresine geçirecek devrimi yapmasa idi bugün yeryüzünde Doğu-Batı ayrımı olmayacaktır.³⁰⁷

Batı toplumları ile Doğu toplumlarını birbirinden kesin çizgilerle ayıran özellikler vardır. Bu özellikleri değinecek olursak ilk özellik Antik dönemde var olan artı-ürün zenginliği olmuştur. Doğu bulunduğu coğrafya açısından Batı'ya göre daha zengin topraklara sahip olmuştur. Doğu, bu zengin topraklarını korumak ve tüm topraklarının verimliliğini eşitlemek için toplumun üstünde bir devlet yapısını kurmuştur. Bu yapı Doğu'ya artı ürün imkanını sağlamıştır.

Batı, ilk olarak nüfus azlığı nedeniyle artı ürün üretmemiştir. Ama nüfusun artması toprağın yetersizleşmesi Batı'yı Doğu'nun artı-ürününe yönlendirmiştir. Baykan Sezer burada Yunan toplumlarını örnek göstermiştir. Sezer, Yunan toplumunu örnek vermesini Batı'nın Yunan toplumunu kendi ilk toplumu olarak göstermesine bağlamıştır.³⁰⁸

Tarihteki Doğu-Batı çatışmasının ilki Yunan-Truva ve Yunan-Pers toplumları arasında yaşanmıştır. Doğu ile Batı'nın ayrımı da burada başlamıştır. Çatışma daha sonra Batı'da Batı'nın savunucusu ve Roma toplumu ve Doğu toplumunun savunucusu olarak da Osmanlı İmparatorluğu arasında yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla egemen olan Batı Doğu-Batı Çatışması'nın yönünü Batı'ya çevirmiştir. Bugün Doğu-Batı Çatışması'nda etkin olan taraf Batı toplumlarıdır.

3.1.2. Doğu-Batı Çatışması'nın Dönemsel Görünümleri

Doğu ve Batı'nın farklılığı daha tarih öncesi dönemlerden, insanların düzenli bir toplum yapısı oluşturmasından bu yana var olmuştur. Bu farklılıkta oluşturan

³⁰⁶ Sezgin Kızıılçelik, *Yerli Sosyoloji: Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, s. 27.

³⁰⁷ Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979, s.18.

³⁰⁸ Baykan Sezer, *Doğu- Batı İlişkileri Açısından: Batı Tarımı*, s.7.

sorunlar ve bu karşılaşılan sorunlara üretilen çözümler olmuştur. Üretilen bu farklılıklar toplumların ayrı nitelikler taşımasını sağlamıştır. Tarihte ilk farklılığı oluşturan şey ise toplumların varlıklarını koruma çabası ve bu çabanın sonucunda ise değişik farklı uygarlıkları oluşturmaları olmuştur.³⁰⁹

Doğu-Batı Çatışması teorisinin ilk tezi toplum farklılaşmalarıdır. İlk tezin toplum farklılaşmaları olarak alıyoruz çünkü tarihin her döneminde bir taraf diğer tarafla farklı yapılarda olmuştur ve bu da çatışmanın temelini sağlamıştır. “Doğu-Batı farklılığı, tarih öncesi dönemlerden, insanların düzenli bir toplum olarak örgütlenmeye başlamalarından bu yana devam eder.”³¹⁰

Sezer, “Tarihte toplumlar arası ilk farklılaşmalar, Doğu’da bazı toplumların yerleşik tarıma geçmesiyle gerçekleşmiştir. İlk yerleşik tarım uygarlıklarının tarih sahnesinde görülmesi ve Doğu uygarlıklarının gerçekleştirdiği bu aşamayla büyük bir zenginlik sağlaması, ilk önemli toplum farklılaşmasına yol açtığı gibi toplumlar arası ilişkilere de yeni bir yön ve boyut kazandırmıştır.”³¹¹

Doğu toplumlarıyla Batı toplumları arasında hep bir farklılık söz konusu olmuştur. Tarihsel süreçlerinden, sosyal yapılarına kadar farklılıklar var olmuştur. Bu farklılıklarda çatışmayı beraberinde getirmiştir. Doğu’yu Batı’dan ayıran ilk farklılaşma toprak ve üretim biçimi olmuştur. Batı’nın ilk üretim sistemi kölelik sistemi olmuştur. Batı’da görülen ikinci sistem feodal sistem olmuştur. Bu sistemde toprağa bağlı köylü çalıştırılarak üretim yapılmıştır. Batı’daki feodal sistem üçüncü sistem olarak yerini kapitalist sisteme bırakmıştır. Bu sistemi doğuranda feodal sistem olmuştur.

Her sistem bir önceki sistemin içinden doğmuştur. Kapitalist sistem Batı için son sistem olmuştur çünkü bu sistemin Reform, Rönesans ve Sanayi Devrimi’yle birlikte tüm Batı’ya yayılması sağlanmıştır. Batılı toplumlar bu sistemin en önemli parçası sayabileceğimiz sömürge ile de tüm dünya da bu kapitalist sistemi yaymayı başarmıştır. Kemal Tahir, Batı tarihini bir sınıf çatışması tarihi olarak görmüştür.³¹²

Doğulu toplumlar da Batılı toplumlardan farklı bir üretim biçimi olarak Asya Tipi Üretim Biçimi gerçekleşmiştir. Doğulu toplumlar Batılı toplumlar gibi kölelik

³⁰⁹ Baykan Sezer, “Tarihte Doğu-Batı Çatışması: Ders Notları 1996-1997” *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2005, s. 54.

³¹⁰ Sezgin Kızılcıkelik, *Yerli Sosyoloji ‘Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, s.65.

³¹¹ Baykan Sezer, *Doğu- Batı İlişkileri Açısından: Batı Tarımı*, s.7-8.

³¹² Kemal Tahir, *Notlar:Çöküntü*, s.304.

feodal sistem aşamalarından geçmemiştir. Doğulu toplumlarda sistem kendi içinde bir sınıflama oluşturmuş olsa da bunu Batı'daki gibi ağır şartlarda gerçekleştirmemiştir.

Bu toplumlarda çoğu zaman iç içe köle de toprağa bağlı köylü de, hatta bir bakıma gündelikçi iş gücü de, iş bölümünün olağan sonucu olarak zenginlik farkları da vardırıma, bu ekonomik şartlar, Batı da olduğu gibi, kölelik toprağa bağlı köylü, gündelikçi iş ayırımına varmamış, sırayla birisi, toplumlara hakim olur, kendi içinde geliştirdiği ikincisi, üçüncüsü tarafından alaşağı edilmemiştir. Doğu toplumlarında, coğrafya şartlarının baskısıyla, Batıdaki ilk iki sistemin temel dayanağı olan başlıca zenginlik toprak mülkiyeti- kişisel mülkiyete dönememiş, bu yüzden de giderek belli ellerde toplanmamıştır.³¹³

Batılı toplumlarla Doğulu toplumları ayıran bir diğer özellik toplum yapısıdır. Batılı toplumlar sınıf yapısına sahip toplumlardır. Doğulu toplumlar ise devlet yapılı toplumlardır. Doğulu toplumlar da Batılı toplumdaki toprak kişilere ait olabilir. Özel mülkiyet mevcuttur. Doğulu toplumlarda toprak devletindir anlayışı hakimdir ve bu sistemde devlette toprakların Allah adına sahipleridir. Özel mülkiyet yoktur ve toprağın bölünmesi yasaktır. Batılı toplumları için ana kutsal mülkiyet oluştururken Doğu toplumlarında ise ana kutsal devlet olmuştur. Hatta devletin kutsallığı Doğu'da dinden önce gelmiştir. Doğulu toplumlar da devlet toplumların varolma-yokolma halini belirleyen ilk şart olmuştur.³¹⁴

Batı'da ise devlet sınıfların temsilciliğini yapan bir savunma aracı olarak görülmüştür. Bu iki toplumların toplum yapısındaki değişikliğin en önemli nedeni ise coğrafya olmuştur. Batılı toplumların yer aldığı coğrafya düz olması ve insanların birbirinden haberdar olmaları ve kolay yer değiştirme imkanlarının olmaması özel mülkiyetin oluşmasına imkan verirken Doğulu toplumların bulunduğu coğrafya büyük zorlukların yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Asya coğrafyasında bulunan bereketli toprakların korunması ve bu coğrafyanın özelliği Doğulu toplumları büyük bir güç oluşturmaya itmiştir. Bu güçte devlet olmuştur.³¹⁵

Doğu'da devletin insanlara sağladığı en önemli etken su kanallarının yapılması olmuştur. Doğu bu sayede topraklarının verimini arttırmıştır ve artı ürün üretmeye başlamıştır. Doğu-Batı Çatışması'nın çıkış yeri tam olarak burası olmuştur.

³¹³ Kemal, Tahir, *Notlar: Çöküntü*, s.304.

³¹⁴ a.g.e., s.304.

³¹⁵ Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, s. 7-8.

3.1.2.1. Uygarlık Temelli Çatışma ve Asya Tipi Üretim Tarzı

Tarih deki ilk Doğu-Batı Çatışması uygarlıklar temelinde yaşanmıştır. “Doğu uygarlıkları Batı’dan bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Tarihte ortaya çıkan ilk yerleşik tarım uygarlıklarının kökeninde, Asya’da eş verimde toprakların olmaması ve nüfus baskısının ortaya çıkardığı sorunların çözümü bulunmaktadır.”³¹⁶ Doğu-Batı Çatışması tarihsel dönemi içinde ilk olarak uygarlık temelli çatışma şeklinde yaşanmıştır. Bu dönemde Yunan toplumu ve Yunan kendinden hariç herkesi barbar olarak görmesi sonucu tüm çatışma Yunan-Barbar çatışması olarak tarihe geçmiştir.

Sezer, Doğu-Batı Çatışması’nın tarihte ilk görüldüğü alan olarak toprağı yani tarımı işaret etmiştir. Doğu ile Batı’nın farklılaştığı ilk yer toprak olmuştur. Sezer, Doğu ile Batı arasındaki en büyük farklılaşmanın tarımda aranmasındaki en büyük itici faktörün Batı toplumları endüstri olayını kapitalizm ile ele geçirdiği en büyük avantaj olarak görmesi kapitalizmden önceki ekonomik ilişkilerde tarımın olduğu düşüncesini kanıtlar bir durum sağlamadığını düşünmüştür. Sezer, toplumlar arasındaki farklılaşmaların ilk olarak bazı toplumların yerleşik tarıma geçmesiyle ortaya çıktığını düşünmüştür.³¹⁷

Toplumlar arası ilk farklılaşmanın yaşandığı toplum Doğu toplumları olmuştur. Doğu toplumları yerleşik tarıma geçmekle birlikte toplumlar arası ilişkilere bir yön vermiştir. Artık Doğu toplumları Batı topluları ile bitmeyecek bir çatışmanın içine girmişlerdir. Çatışmayı ilk çıkartan farklılaşma üretim biçiminde yaşanmıştır. Batı, Doğu’dan farklı bir üretim biçimine sahip olmuştur. Batı’nın bu üretim biçimi ilk olarak köle çalıştırmak biçimi olmuştur. Burada insanın sosyal bir varlık olduğunu ve bu sosyal insanın sosyal dayanışmaya dayanan üretim biçimden çıkarak böyle bir sisteme geçişle Batı kendini kendi içinden bir sistemle yıkılmaya sürüklemiştir. Üretimdeki bu yeni biçimle birlikte Batı toplumunu, Doğulu toplumlardan daha ileri bir üretim ve yaşayış imkanına kavuşturmuş olsa da bu yeni sistem kendini öldürecek çelişmeyi de beraberinde geliştirmiştir.

Batılı toplum kölelik sisteminden Batı’nın yeni bir hamlesiyle oluşan ikinci üretim biçimi olan feodal yani toprağa bağlı köylü çalıştırma biçimine geçmiştir. Batı bu sistem ile birlikte getirmiş olduğu sınıf yapılı toplum yapısı Batı’nın ikinci üretim

³¹⁶ Ertan Eğribel ve Ufuk, Özcan, “Doğu-Batı Çatışmasına Dair Söyleşi”, s.43.

³¹⁷ Baykan Sezer, a.g.e. s. 7-8.

biçimini de kendi içinden bir yapı ile yok etmiştir. Batı toprağa bağlı köylü çalıştırma üretim biçiminden, feodal yapının içinde oluşan yeni bir sınıf ile birlikte yavaş yavaş başka bir üretim biçimi olan kapitalist burjuva güçlerinin oluşturduğu kapitalist üretim biçimine geçmiştir. Kapitalist üretim biçimi şahsi teşebbüse, sermaye yatırımına, bunların sonucu olan rekabete dayalı bir sistemdir.³¹⁸

Feodal sistem içerisindeki burjuvazi, feodal sistemin üst yapısını oluşturan din, hukuk ve sanat gibi alanlarla bir ilişki ve çatışma içeriğine girmiş reform, Rönesans ve sanayi inkılabı aşamalarından geçerek sistemini tüm Batı'ya yaymış, sonra da meydana getirdiği bu Batılı yeni güçle, Batı'nın var oluşunun ayrılmaz parçası olan sömürmeyi, bütün dünyada hızla bir şekilde yaymayı başarmıştır. Batı bu sömürme düzenine karşı çıkan her şeyi düşman olarak görmüştür. Bu yapıya karşı çıkanları gerici ve barbar olarak nitelemiş ve karşı çıkanları insanlığın mutluluğuna karşı olmakla suçlamıştır.³¹⁹

Batı sistemi insanın insanı sömürüsüne dayanan bir sistem olarak her dönem var olmuştur. Ve bu sistem kendini yıkacak şeyi her zaman içinden çıkarmıştır. Kölelik sistemi feodal sistemi, feodal sistem içerisindekiler ise kapitalist sistemi ortaya çıkarmıştır. Batı tarihine bakıldığında bir sınıflar çatışması tarihi görülmektedir. Dönemlere bakıldığında sınıf çatışmalarından ortaya çıkan yeni sistemleri görürüz.

Tahir, Batı'da yaşanan bu sınıf kavgasının gözden uzak tutulup görülmemesi durumunda Batı toplumlarında olup bitenlerin, yaşanan olayların, çatışmaların anlaşılmasının mümkün olmayacağını düşünmüştür. Tahir, ekonomiyi temel sebep olarak ele alması üzerine Batı'da dinin halkları uyutmak için kullanılan bir afyon, devletin ise bir sınıfın diğer sınıfları ezmek için kullandığı bir araç olarak nitelemiş ve bunun değişmez bir gerçek olduğunu düşünmüştür.³²⁰

Doğulu toplumları Batılı toplumlardan ayıran özelliklere baktığımızda, Batı'daki kölelik sistemi Doğu toplumlarında görülmemiştir. Doğulu toplumlarda halk toprağa bağlı köylü, gündelikçi iş gücü aşamalarından geçmemiştir. Doğulu toplumlarda insanın insanı köleleştirilmesi söz konusu olmamıştır. Doğulu

³¹⁸ Kemal, Tahir, *Notlar: Çöküntü*, s.303.

³¹⁹ a.g.e. s.303.

³²⁰ a.g.e. s.303-304.

toplumlarda herkes toprağa bağı olarak sistem üzerinde farklı görevlerde bulunmuştur.³²¹

Doğulu toplumları Batı toplumlarından ayıran en büyük farklardan biride özel mülkiyetin olmamasıdır. Doğulu toplumlarda toprak devletin idaresinde olmuştur. Herkes bu toprağı kullanmıştır. Ama en nihayetinde toprak özel mülkiyet olmamıştır ve toprak tek bir elde devletin elinde toplanmıştır. Doğulu toplumlarda devlet her zaman toplumdan önce gelmiştir. Devleti oluşturan da toplumdur. Bunun en büyük sebebi ise Doğı'nun yani Asya'nın coğrafi yapısı olmuştur. Doğulu toplumların üzerinde bir devlet otoritesinin kurulmasındaki en büyük sebep insanları besleyecek üretimi bir kişinin veya bir ailenin kendi çabalarıyla sağlayamaması ve insanın yaşamını sürdürebilmesi için bir otorite çevresinde toplanmasının gerekliliğı olmuştur.³²²

Doğı'da ilk dönemde devleti temsil edenler dini de temsil eden rahip krallar tarafından yönetilmiştir. Rahip krallar toprakların Allah adına sahipleri olarak görülmüşlerdir. Burada devletin görevi Allah'ın topraklarını köylülere kiracı olarak verme ve insanları, araçlarını, ürünlerini ve bunların hepsini birden var eden asıl önemli olan sulama sistemini savunacak örgütlenmeyi ayakta tutabilmek için hazineye belli bir artı değer almaktır. Doğulu toplumlardaki bu yapı sınıfların oluşmasını engellemiştir. Devlet yapısıyla birlikte Doğulu toplumlarda sermayenin tek elde toplanmasının önene geçilmiştir.³²³

Doğulu toplumlar zamanla yaşlanıp güçten düşmeleri halinde dağılırlar. Doğulu toplumların böyle uzun yıllar dağılmamasındaki en büyük etken temelde iç boğuşmaların ve çatışmaların yaşanmaması olmuştur. Batı'daki gibi sistemin kendi içinden sistemi yıkacak başka bir güç doğmamıştır. Doğulu toplumları yıkılmaya sürükleyen en büyük etken ise dıştan gelen baskılar olmuştur.³²⁴

Tarihte Asya ile Avrupa arasında toprak konusunda iki fark olduğu görülmüştür. Birinci fark, Asya'da toprakların Batı'ya göre daha geniş bir alana sahip olmasıdır. İkinci önemli fark ise, Asya'nın aksine Avrupa da eş değer verimlilikte toprakların bulunması ve Asya'ya göre beslenecek insan nüfusu ile

³²¹ a.g.e. s.304.

³²² a.g.e. s.304.

³²³ a.g.e. s.305-306.

³²⁴ a.g.e. s.305-306.

toprağın karşılaştırıldığında verimli toprakların fazla olmasıdır.³²⁵ Avrupalı ormanlarla çevrili bir alanda yer aldığı için fazla nüfus hareketlerinin yaşanması görülmemektedir. İstedığı zaman ormanları yakarak kendilerine verimli araziler oluşturabilmişlerdir.

Doğu'nun elindeki topraklar Asya'nın uçsuz bucaksız toprakları olarak görülmesine karşın farklı toprak yapısına sahip bir coğrafya olmuştur. Asya'da topraklar verimlilik açısından ve nüfusu besleme açısından Avrupa'nın toprakları ile eş değerde olmamıştır.³²⁶ Bu farklılıkta Asya toplumlarını verimli arazilere doğru yönlendirmiştir. Su boylarındaki verimli topraklar artık Doğu toplumları için hem korunması gereken bir yapı hem de bataklıklar ile dolu bir coğrafya olmuştur. Doğu elde etmiş olduğu verimli arazileri hem korumak hem de o arazilerin bataklık problemini çözmek adına askeri ve siyasi bir güç oluşturmuştur. Bu güç devlettir.

Doğulu toplumların tarihteki ilk yerleşik tarımı gerçekleştirmesi anlaşılması zor bir olay olmamıştır. Asya'nın zorlu koşulları Doğulu toplumları askeri ve siyasi düzeni oluşturmaya ve düzenin kurduğu sistemle ilerleme yoluna gitmiştir. Devlet artık Doğulu toplumlar için bir merkez halinde işleyen bir yapıya dönüşmüştür.

Kemal Tahir iki ayrı toplum biçiminden bahsetmiştir. Bunlar: “a) temelleri kişisel mülkiyete dayanan Batılı toplumlar, b) temelleri devlet mülkiyetine dayanan Asyatik üretim biçimi toplumlar.”³²⁷ Doğulu ve Batılı toplumların bu şekilde ayrılmasının nedeni Doğu'da devlet kavramının toplumun var olma şartlarından olmasıdır. Buldukları coğrafyalar olarak farklılık gösteren Batılı ve Doğulu toplumların bir sonucu olarak böyle bir farklılık görülmüştür. Bu farklılığın en önemli nedenleri arasında Asya Tipi Üretim Tarzı yer almaktadır.

Asya Tipi Üretim Tarzı metodunu Karl Marx ortaya çıkarmıştır. Marx'ın Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tüm Asya'yı içine alan bir iktisadi sistem olmamıştır. Asya kıtası ikiye bölünerek incelenmiştir. Birincisi bozkır-çöl ikincisi ise su boyu ovalarıdır. Her iki coğrafya da birbirinden farklı toplumsal örgütlenme

³²⁵ a.g.e. s.8.

³²⁶ Baykan Sezer, a.g.e. s. 8.

³²⁷ Kemal Tahir, *Notlar: Osmanlılık/Bizans*, s.138.

biçimleri ortaya çıkarmıştır. Sezer bundaki en büyük etkenin de üretim biçimindeki farklılaşma ile oluştuğunu düşünmüştür.³²⁸

Marx, Avrupalı bir sosyologdur. Avrupa da yaşamış Avrupa'nın sorunlarıyla ilgilenmiş onlar üzerine teoriler oluşturmuş bir kişidir. Marx'ın üzerinde en çok yoğunlaştığı konu burjuva-proletarya konusu olmuştur. Marx, bu ikiliği ve diğer tüm ikilikleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.³²⁹ Asya Tipi Üretim Tarzı'nda bu amaçla ortaya çıkmış bir teoridir. Marx, Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayıran temel nedenleri çok iyi tespit etmiş bir düşünürdür.

Marx, Asya ile Avrupa'nın ayrımını yaparken buna benzer sorunlar karşısında verilmiş olan benzer olmayan çözüm yollarına bağlamıştır. Avrupa'da ve Asya'da yaşayan insanlar yaşamak için nesillerini devam ettirmek için toprağa ve toprağın bereketine, büyümeye ihtiyaç duymuşlardır. Avrupalı ile Asyalıların bu soruna çözümü bir olmamıştır. Marx'ın bu ayrımında Asyalının uçsuz bucaksız topraklarına karşı Avrupalının ormanlarla kaplı topraklarını birinci nedeni olarak sayması bu konunun Asya Tipi Üretim Tarzı'nın ilk çıkış noktasını oluşturduğunu düşünebiliriz.

Marx'ın çıkış noktası burası olmuştur. Asya ile Avrupa'nın bu coğrafi farklılığı Asyalı ile Avrupalıyı farklı çözümlere götürmüştür. Asyalı uçsuz bucaksız topraklarında kolay yer değiştirebilmiş verimli arazileri keşfedebilmiş farklı topluluklar ve kültürlerle karşılaşabilmiş bir sorunla karşılaştığında kolayca yer değiştirebilmişken Avrupalı ise sık ormanlar nedeni ile kolayca yer değiştirememiş ve ormanlarla kaplı yapısı dolayısıyla farklı topluluklarla bir araya gelmemiştir.³³⁰

Asyalı bulunduğu arazinin verimsizleşmesi üzerine kolay yer değişikliği yapabilirken Avrupalı arazilerinin verimsizleşmesi sonucunda ormanları yakarak verimli arazi ortaya çıkarmıştır. Avrupalı Asya'ya göre farklı toplumlar ve farklı kültürlerle karşılaşmamış ve farklı deneyimlerinden faydalanmamıştır. Asya'da artı bir durum olarak görülen bu durum zamanla nüfusun artışıyla birlikte değişmiştir. Asya büyük bir coğrafya olmasına karşın verimli araziler o kadar çok değildir. Toprağın yanlış kullanımından dolayı da daha da verimsizleşmiştir.

³²⁸ Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, s.19.

³²⁹ Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından: Batı Tarımı*, s. 114.

³³⁰a.g.e. s.115.

Avrupa’da ise toprakların birçoğu eşdeğer özelliğe sahip olmuştur ve bu da belirli bir bölgeye yoğunlaşmayı engellemiştir. Asya’da durum tam tersine işlemiştir. Verimli araziler su boyları üzerinde yer alan araziler olmuştur. Bu durumda toplulukları bulunduğu ya da elde etmiş olduğu araziye sahip çıkmaya yönlendirmiştir.

Avrupa’da durum daha farklı olmuştur. Avrupa ormanlık yapısı ve arazilerin aynı verimlilikte olması nedeniyle Asya’da görülen bulunduğu yeri koruma savaşları yaşanmamıştır. Asya’daki bu mevcut durum da su boyu ovalarının kenarlarına kurulmuş topluluklar ve bu toplulukların var olduğu yerleri korumak için oluşturdukları siyasi yapılar yani koruyucu devlet yapısı meydana gelmiştir. Asya Tipi Üretim Tarzı’nda hem ekonomik hem de siyasi bir oluşum söz konusu olmuştur.³³¹ İleriki dönemde toprakların verimsizliği Avrupalıları da yeni topraklar keşfetmeye itmiştir. Asya Tipi üretim Tarzı’nda bilinmesi gereken en önemli şeylerden biri Asya Tipi Üretim Tarzı’nın tüm Asya’yı kapsamadığıdır.

3.1.2.2. Din Temelli Çatışma

Sezer, ikinci olarak Doğu-Batı Çatışmasına din temelli bir yaklaşımla devam etmiştir. Bizde yerli teorimizin öncüsü olan Sezer’in gittiği yoldan devam ederek gidelim istedik. Sezer’in eserlerinin bir çizgide ilerlediğini ve bu çizgideki önemli eserlerinden olan Doktora tezi “Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı” eserinde toplum farklılaşmalarını ve bunun sonucunda gerçekleşen Doğu-Batı Çatışmasını din temelinde ele aldığını görüyoruz.

Sezer, dini “insanların kendi varlıklarının ve kendi varlıklarını çevreleyen toplumsal ortamın bilincine varmaları biçimlerinden birisi ve en önemlisidir. Ve dinler, her şeyden önce toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olmuşlardır.”³³² sözleriyle açıklamışlardır.

Her zaman dinin ideoloji ile olan ilişkisinin incelenmesinin dinin bilim ile olan ilişkisinden daha çok katkısını olacağına değinilmiştir. Sezer, din konusuna ilk önce dinin tanımlarından yol çıkarak gitmiştir. Ancak din tanımlarının gerçekten dini açıklamadığı bundan çok uzak olduğunu düşünmüştür. Sezer, dini açıklayabilecek bir

³³¹ Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından: Batı Tarımı*, s. 116-121.

³³² Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s.49.

tanımda olması gerekenlerin “dinler, toplum yaşantısında niçin ve nasıl doğmuşlardır?” “dinlerin toplum içinde önemleri ve yerleri nelerdir?” sorularına karşılık taşınması gerekir.”³³³ şeklindeki açıklamasıyla din konusuna dinin tanımına din tanımının içeriğinde neler bulunması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Sezer, dinin doğuşu ve kaynağı konusu üzerinde bildirilen iki görüşten sosyolojiyi ilgilendiren asıl görüşün “din, toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve toplum yaşantısı ile birlikte gelişen bir olaydır.”³³⁴ görüşünde olduğunu söylemiştir. Sezer, din konusuna değinirken toplumların kendini tanıma ve tanıtmaya aracı olarak ele almıştır. Toplumların bireye etkisinde ve bireyin o toplumda var olan din anlayışının etkisinin olduğunu bilmesi aslında dinin bir toplumda ne denli önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. En ilkel toplumlardan bugünkü toplumlara kadar din her dönem toplumlar üzerinde etkili olmuştur. Öyle ki bireylerin toplumuna bağlılık derecesi dine bağlılıklarıyla eş tutulmuş. Toplumuna az bağlı olan dine de az bağlı görülmüş. Toplumuna bağlı olanlar ise dinine çok bağlı olarak görülmüş. Zamanla toplum yapısı toplum birey ilişkilerinde değişimler gerçekleşmiştir.

Toplum geliştikçe, toplum-birey ve bireyler arası ilişkiler tek düzeyden çıkınca tarihte çok tanrılı dönem başladı. Bu gelişme sonucu bir toplum içinde değişik ve ayrı nitelikte topluluklar ortaya çıktı. Toplumda çeşitli meslek ve toplum olaylarının meydana getirdikleri topluluklar ayrı ayrı tanrılara hak kazandılar. Bu çeşitli, toplulukların aynı topluma ait oldukları, bilinci doğup aralarında ortak çıkarlar olduğu anlaşılınca, ön önemlisi karşılaşılan, çatışılan öbür toplumlara göre kendilerini tanımlama gereği duyuluncaya kadar sürdü.³³⁵

Sezer, toplumsal farklılaşmalara yol açan en önemli etken olan din konusunu ele alırken ilkel toplumlardan başlayıp günümüz toplumlarına kadar gelmiştir. İlkel toplumlarda dinin toplumsal yaşantıda başat bir rol oynadığı ve tüm toplum yaşantısını kapsadığı düşünülmektedir. İlkel toplumlar da insanın doğa ile ilişkisinde insanlar doğayı üstün güç olarak benimsemişlerdir. Bunun nedeni ise insanın doğayla olan ilişkisinde doğanın üstün gelmesi olmuştur.

Sezer, toplumlararası farklılıkları ve çatışmayı belirlemede dinin başat rol oynadığını ve bu rolün aslında her dönemde var olduğunu ama bunun önüne geçilmek istendiğini düşünmüştür. Batı'nın her dönem kendini tek ve mutlak güç ve model olarak göstermek istediğini ama bunun önüne din temelli ayrımların geçtiğini

³³³ a.g.e. s.47

³³⁴ a.g.e. s.48.

³³⁵,a.g.e. s.49.

düşünmüştür. Sezer, İslamiyet'in genel olarak Doğu ile eşleştirilip Hristiyanlığın da Batı ile eşleştirildiğini belirtmiştir.³³⁶

İslamiyet'in yayılması ve Doğu halklarının İslamiyet'i benimseyip kabul etmeleri artık İslam dinini kabul edenleri Doğulu sayılmaya götürmüştür. Hristiyanlık ile de Batı bir ilişki içine girmiş ve bu ilişki günümüzde hala etkisini sürdürmektedir. Sezer Doğu-Batı Çatışması dönemlere ayırırken bu döneme "Hilal-Salip" olarak adlandırır.³³⁷ Bu ikinci dönem Doğu-Batı Çatışmasında Doğu'nun gücü ele geçirdiği dönem olarak görülmüştür. Bu dönem içinde İslamiyetin çok büyük coğrafyalara yayıldığını ve Osmanlı Devleti'nin de bu dönem içinde kurulup güçlendiğini biliyoruz.

3.1.2.3. İktisadi Ölçütler Temelli Çatışma

Sezer, Doğu-Batı Çatışması'nı dönemler içinde ele aldığı üçüncü dönem ise iktisadi ölçütlerin temel alındığı dönem olmuştur. Burada Sezer'in bize işaret ettiği yer Endüstri Devrimi olmuştur. Endüstri Devrimi'nin arkasından Batı'nın dünya üzerindeki etkisi artmıştır. Batı, endüstri ile birlikte dünya üzerindeki baskısını ve sömürsünü arttırmıştır.

Batı, Doğu karşısında artık gücünü toplamak ve dünyaya hakim olmak arzusuyla 16. yüzyıldan itibaren çalışmaya başlamış bir toplumdur. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar birçok yeni keşifler yapmıştır. Bunlardan en önemlisi yeni coğrafyaların keşfi olmuştur. Batı sonunda Doğu karşısında gücünü gösterebileceği bir alan kazanmıştır. Doğu'nun temsilcisi olan Osmanlı'ya karşı dünya üzerinde yeni yollar ve yeni yerler keşfetmiştir. Buraları sömürsü altına almıştır. Batı bu dönemde reform, Rönesans hareketlerini gerçekleştirmiştir.

Bununla birlikte Batı, Doğu karşısında bir ivme kazanmıştır. Bunu en iyi şekilde değerlendirmiştir. 18. ve 19. yüzyıla kadar Batı gelişmeye hızla devam etmiştir. Endüstri Devrimi ile birlikte Batı, Doğu karşısında gücünü göstermiştir. Artık Batı dünya egemenliğini ele geçirmiştir. Artık diğer toplumlar Batılı toplumlara karşı hep Batı'nın üstünlüğünü kabul etmeye mahkum olmuştur. Burada önemli nokta ise Batı'nın Doğu-Batı Çatışması'ndaki yeri ve Dünya egemenliği

³³⁶ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s.25.

³³⁷ Ufuk Özcan, "Baykan Sezer'in Doğu- Batı Çatışması Kuramı Üzerine" s.150.

diğer iki dönemin aksine bir savaş sonucu değil Endüstri Devrimi'nin bir sonucu olmuştur.³³⁸

Bu dönem içerisinde dikkatler gelişmişlik ve az-gelişmişlik kavramları üzerinde olmuştur. Batı kendi toplumlarından olanları gelişmiş ilan ederken Doğulu toplumları az gelişmişlik ile suçlamıştır. Çatışmadaki bu üçüncü dönem bugün hala devam etmektedir.

3.2. Doğu-Batı Çatışması'nın Önemli İki İsmi Kemal Tahir Ve Baykan Sezer

Doğu-Batı Çatışması teorisinin teorisyenleri Kemal Tahir ve Baykan Sezer'dir. Teoriyi bu iki düşünürümüzün konuyu ele alış biçimlerine göre ele almaya çalıştık. İki düşünürümüz de yerli bir düşüncenin yerli bir teorisinin Türk toplumunun kaybettiği gücünü geri kazandıracaklarını düşünmüşlerdir. Dönemlerine öncülük etmişlerdir. Bugün onların açmış oldukları bu yol birçok düşünürü öncülük etmektedir.

3.2.1. Kemal Tahir'in Doğu-Batı Çatışması Teorisine Katkıları

Kemal Tahir'in Doğu-Batı Çatışmasına katkısı oldukça büyüktür. O, Türk sosyolojisine kendi yerli tezini sunmuştur. Daha öncede belirttiğimiz sosyoloji ve tarih bağlantısını Doğu-Batı Çatışması teorisinde birçok kez değineceğiz. Kemal Tahir "Tarihsel Gerçekliklerimizi Kavramak İçin Yapılacak Çalışmalara Giriş" adlı yazısında: "Bilimlerin anası sayılan tarih bilimi başından beri 1. Metafizik tarih görüşü 2. Materyalist tarih görüşü olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki karşıt tarih görüşünün çağlar boyu geçirdikleri evrimleri belirleyen ana fikirler. Metafizik ve materyalist tarih görüşlerinin Doğu ve Batı açıları"³³⁹ olmuştur.

Kemal Tahir, bu iki tarih görüşünün Türk toplumunda Türk eğitim sisteminde yanlış uygulandığını belirtmiştir. Batılı bu görüş Türkiye'de kopyacı bir anlayışla Batının kendi ayrımlarından oluşan tarihsel dönemleri (ilk çağ, orta çağ, yeni çağ) ayrımları batı dışındaki tüm dünya toplumları için de geçerliymiş gibi aktarılıp kullanılmasıdır. Türk eğitiminde uygulandıktan ikinci yanı sıra materyalist toplum görüşü aktarılırken Türk toplumunda Batılı toplum gibi "kölelik ve feodalizm dönemlerini yaşamış, şimdi de kapitalist-burjuva dönemi yaşamakta,

³³⁸ Baykan Sezer, *Batı Dünya Egemenliği e Endüstri Devrimi*, s. 75.

³³⁹ Kemal, Tahir, "Tarihsel Gerçekliklerimizi Kavramak İçin Yapılacak Çalışmalara Giriş", *Baykan Sezer'e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.39.

gelecekte de Batı'dakinin tıpkısı bir sosyalist dönem yaşayacak gibi kabul edilmektedir. Türk düşüncesinde ve Türk tarihindeki en büyük sorunlarda buradan kaynaklanmaktadır.³⁴⁰

Kemal Tahir, Doğu ile Batı'nın temel ayrılık noktalarını değerlendirirken Doğu'nun Batı'ya benzemeyen en önemli özelliğinin sınıf yapısında olduğunu belirtmiştir. Tahir, "Doğulu toplumlarla Batılı toplumların ana müesseseleri temelde ekonomik şartlar, üst yapıda devlet kuruluşu birbirine benzemez. Bundan başka, bu toplumların devrim şartları da birbirinden elbet farklı olur."³⁴¹

3.2.2. Baykan Sezer'in Doğu Batı Çatışması Teorisine Katkıları

Baykan Sezer'in temel ilgi alanını Doğu-Batı Çatışması oluşturmuştur. Baykan Sezer Doğu-Batı Çatışması kuramını oluştururken kuramında toplumlar arası ilişkileri ele almıştır. Kuramında Doğu ve Batı toplumlarının ve göçebe-yerleşik toplumlarının aralarındaki ilişkileri incelemiş ve kuramını bu ilişkileri esas alarak ilerletmiştir. Sezer'in amacı sadece Türk toplumunun tarihsel sürecini açıklamak olmamıştır. O, diğer toplum ve uygarlıkların gelişme ve tarihsel süreçlerini de incelemiştir.

Sezer, eğitimi için Fransa'da bulunduğu dönemde Cezayir Bağımsızlık Savaşı'na tanıklık etmiştir. Bu savaş dolayısıyla Fransa'da büyük ilgi gören ATÜT konusu ve üçüncü dünya üzerine yapılan tartışmalarla ilgilenmiştir. Sezer, bu savaş neticesinde ilgisini Batı sorunu üzerine çevirmiştir. Sezer'in düşünce yapısının şekillenmesinde Cezayir Bağımsızlık Savaşı önemli bir yer tutmuştur. Sezer'in bu ilgisinin Cezayir'in bir Osmanlı toprağı olması ve o dönem de Doğu-Batı Çatışması'nın merkezinde bu savaşın önemli bir yer teşkil etmesi olmuştur.³⁴²

Sezer, dönemin gençler üzerinde oluşturulmak istenen etkisinden kurtularak yönünü Doğu-Batı Çatışmasını açıklamaya çevirmiştir. Sezer, dönemindekilerden farklı olarak Marxizm konusuna ve Marxizm getirmiş olduğu sorunlara Doğu-Batı Çatışması çerçevesinde açıklama getirmeye çalışmıştır. Sezer, dönemindeki birçok düşünürün aksine Marxizmi Osmanlı ve Türkiye üzerinde farklı bir şekilde ele almıştır. Sezer'e göre Türk toplumunun tarihsel sürecinde feodal ve ATÜT yapısının

³⁴⁰ Kemal, Tahir, a.g.e. s.39.

³⁴¹ Kemal, Tahir, a.g.e. s.40.

³⁴² Ufuk Özcan, "Baykan Sezer'in Doğu-Batı Çatışması Kuramı Üzerine", **Baykan Sezer'e Armağan**, s. 148-149.

özelliklerinin bulunmadığı, Osmanlı'nın ve eski Türk toplumlarının Batılı bir kategoriyle açıklanmasının doğru olmadığını belirtmiştir.³⁴³

Sezer Doğu-Batı Çatışması teorisine büyük katkılar sunmuş bir sosyologdur. Sezer, eserlerinde hep aynı çizgide ilerlemiştir. Bu çizgide ilk eserinden son eserine kadar Doğu- Batı Çatışması olmuştur. “Sezer, Batıyı kendiliğinden, öncesiz ve ezelden beri var olan bir durum ya da hal alış olarak görmemekte, Batı'yı Doğu-Batı ilişkileri içinde açıklamaya çalışmakta ve geleneksel biçimde Doğu-Batı sorununun son dönem gelişmelerinin bir ürünü olarak tanıtılmasına karşı çıkmaktadır.”³⁴⁴

Onun “merkezi ilgisini dünya tarihinde Doğu-Batı Çatışması oluşturmaktadır. İlk yıllarında son döneme kadar tarihin bu temel dinamiğine ilişkin sorunları sistematik ve tutarlı bir yaklaşımla ele almıştır.”³⁴⁵ Sezer, Doğu-Batı Çatışması teorisinin “genel kuramını oluştururken toplum içi çelişki ve ilişkileri tümüyle yabana atmamakla birlikte toplumlar arası ilişkilerin özellikle Doğu-Batı ve göçebe yerleşik toplumları arasındaki ilişkilerin belirleyiciliğini vurgulamıştır.”³⁴⁶ Bunu yaparken de sadece Türk toplumunun gelişme çizgisini değil her toplumun kendi gelişme çizgisini getirme çabasında olmuştur.

Baykan Sezer'in görüşleri 1960 yılında şekillenip bir temele oturmuştur. Bundan sonraki yıllar bunun devamını oluşturmuştur. Baykan Sezer'in fikirlerinin gelişmesinde 1960 yıllar, Fransa, Cezayir Bağımsızlık Savaşı, Kemal Tahir, Asya Tipi Üretim Tarzı etkili olmuştur. Baykan Sezer'in etkilendiği düşünürlerden birisi Gordon Childe'dir. “Doğu-Batı farklılaşmasının tarihi köklerine ilişkin okumalarını da bu çerçevede anmak gerekir.”³⁴⁷

Sezer, Doğu-Batı Çatışması teorisini oluştururken en çok yararlandığı kaynakların siyasetnameler ve tarihçiler olduğunu belirtmiştir. Bu teorisini oluştururken yararlandığı diğer kaynaklar Paris'te bulunduğu zamanda etkilendiği Gordon Childe'nin yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımın temelinde “Childe'nin

³⁴³Ufuk Özcan, “Baykan Sezer'in Doğu-Batı Çatışması Kuramı Üzerine”, **Baykan Sezer'e Armağan**, s. 149-150.

³⁴⁴ Gökhan, Köktürk, *Baykan Sezer'de Doğu-Batı Sorunu*, s.35.

³⁴⁵ Ufuk, Özcan, “Doğu-Batı Çatışması Kuramı Üzerine”, s.148.

³⁴⁶ Ufuk, Özcan, a.g.e. s.148.

³⁴⁷ Ufuk, Özcan, a.g.e. s.148.

kavramsallaştırdığı tarih-öncesi iki uygarlığın (Doğu-Batı) temel niteliklerine ilişkin saptamalarına dayanır.”³⁴⁸

Sezer, Childe'nin yaklaşımlarından etkilenmiştir. Childe'nin “Tarihte Neler Oldu” eseri Sezer'in Childe'nin düşüncelerinden yararlandığı eserleri olmuştur. özellikle de Doğu-Batı Çatışması teorisinde bu eserden çokça faydalandığı görülmüştür. Sezer, Doğu-Batı Çatışması teorisinde daha çok tarih temelli ve eleştirel bir yol izlemiştir. Sezer, sosyolojisinde Doğu-Batı kavramlarını merkeze almış bir düşünürdür. Sezer'in ilk teorisi uygarlık ve toplum olmuştur. Sezer, uygarlık (medeniyet) kavramı üzerinde durmuştur ve uygarlığın ortaya çıkışını iki şekilde ele almıştır. “Medeniyet, Sezer'e göre iki şekilde toplumsal yaratımın tezahürleri olarak ortaya çıkar.”³⁴⁹ Sezer, uygarlığı ortaya çıkartan şeyin ilkinin toplumun doğa ile kurduğu ilişkiler olduğunu düşünmüştür. O, insanların tarih içinde giriştikleri ilk ve en basit ilişkilerin, doğayla sürdürdükleri ilişkiler olduğunu belirtmiştir.

Sezer, daha sonra toplumların kurduğu ilişkilerin uygarlıkları oluşturduğuna değinmiştir. O, bu ilişkilerin ortaya çıkmasını Yakın Doğu'da yerleşik tarım uygarlıklarının ortaya çıkardığını düşünmüştür. Sezer, dinin Doğu-Batı Çatışması teorisine ve uygarlıklar içindeki önemini her zaman değinmiştir. Sezer, dinin toplumların hem kendini tanıma hem de tanıtma aracı olarak kullanıldığı vurgular.³⁵⁰ Sezer toplumlar için dinin ne derece önemli olduğunu bilir. İslamiyet'in Doğu toplumları için ideolojik birliği sağlayan bir yapıda olduğunu düşünmüştür. Sezer, Doğu toplumlarında din ve devletin hep birlikte olduğunu düşüncesi vardır. Ve Doğu medeniyetlerinde toplumsal sorunların çözümünde siyasetin ve dinin birlikte hareket ettiğine değinmiştir.³⁵¹

Baykan Sezer, Doğu-Batı Çatışması'nın yeni bir olgu olmadığını sürekli vurgulamıştır. O, bu çatışmanın tarih öncesi dönemlerde başlayıp bugün hala devam ettiğini belirtmiştir.

³⁴⁸ Fahri Çakı, “Medeniyetler Çatışması Mı, Doğu- Batı Çatışması mı?: S.P. Huntington vebaykan Sezer Karşılaştırmasına Dair Bir Deneme”, Türkiye'nin Sosyolojisi : Metinler, Yaklaşımlar, Kişiler Çerçevesinde Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Serüveni, s.120.https://www.academia.edu/31026223/MEDEN%C4%B0YETLER_%C3%87ATI%C5%9E_MAS_I_MI_DO%C4%9EU-BATI_%C3%87ATI%C5%9E_MASI_MI Academia Edu, 17.09.2019.

³⁴⁹ a.g.e. s.122.

³⁵⁰ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, s.23.

³⁵¹ a.g.e. s.24.

Sezer, Toplumlar arası ilişkilerin tarihe yön veren bir temel oluşturduğunu aynı şekilde de uygarlığın gelişmesinin temelinde ise Doğu ile Batı arasındaki çatışmanın olduğunu düşünmüştür. Baykan Sezer, toplumların arasında her zaman güçlü bir etkileşim olduğunu bu etkileşim de de Doğu'nun belirleyici olduğunu her fırsatta dile getirmiştir Baykan Sezer'e göre Batı, Doğu ile kurduğu ilişkiler sayesinde tarihte rol almıştır. Doğu tarih içinde her zaman refah ve zenginlik kaynağı olmuştur ve Batı sömürgecilikle Doğu'nun zenginliklerine sahip olmak istemiştir. Doğu-Batı Çatışması'nın köklerini de bu sömürgeciliğin sonucudur.

Sezer, Doğu ile Batı arasındaki ilişkiyi başlatan tarafın Doğu toplumları olduğunu bunun uzun dönemler boyuncada Doğu'nun üstünlüğünde devam ettiğini 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda Batı'nın tüm dünyayı sömürgesi altına alması ve dünya egemenliğini almasıyla birlikte artık toplumsal ilişkileri belirleyen tarafın Batı olarak değiştiğine değinmiştir. Sezer, Doğu-Batı Çatışması içerisinde yer verdiği diğer bir konu ise Doğu-Batı Çatışması'nın coğrafyayla ve sosyal yapıyla olan ilişkisidir.

Batılı toplumların coğrafya açısından eşdeğer verimlilik sağlayan arazilerinin olması bunun neticesinde de Batıların bireysel çözümler ürettiğini Batının aksine Doğu toplumlarında toprağın çeşitlilik gösterdiğini bazı toprakların su boyu kenarlarında olduğu için çok verimli olması bazı toprakların ise bataklık, çöl ve bozkır olması nedeniyle verimsiz olması Doğu'da toprak konusunun hep bir sorun haline gelmesine neden olduğunu bu sorunun çözümü de bireysel olarak çözemedikleri için tarihte ilk devlet örgütlenmesini oluşturduklarını belirtir.³⁵²

Sezer'in sosyolojisi Doğu-Batı Çatışması teorisi üzerinde şekillenmiş ve Sezer Türk sosyolojisine ve kendi sosyolojisine bu teori ışığında eklemeler yapmıştır. Sezer'in Doğu-Batı Çatışması teorisine genel olarak baktığımızda Sezer'in insanlık tarihini uygarlıklar tarihi olarak ele aldığını ve uygarlıkların her zaman bir çatışma içinde olduğunu vurguladığını. Doğu-Batı Çatışması'nın her dönem etkili ve belirleyici unsur olduğunu, bu çatışmanın iki uygarlık arasında etkili olduğunu Batı dışı toplumların bundan etkilenmediğini vurguladığını görürüz.

Sezer'in Doğu-Batı Çatışması teorisini tarihsel bir temele dayandığını görüyoruz. Baykan Sezer Batı'nın üstünlüğünün geçici olduğuna ve Batı uygarlığına karşı en büyük direncin Doğu'dan geleceğine vurgusu en önemli vurgudur. Baykan

³⁵² Baykan Sezer, *Doğu-Batı İlişkiler Açısından: Batı Tarımı*, s. 38.

Sezer hiçbir zaman bir siyasi konjonktüre bağımlı olmamıştır. Bu da teorisini oluştururken hiçbir düşünce ve siyasi baskının teorisine etki etmemesini sağlamıştır.

3.3. Doğu-Batı Çatışması Teorisinin Türk Sosyolojisine Katkıları ve Türk Sosyolojisinin Yerli Tezi Üzerine Birkaç Değerlendirme

Doğu-Batı her dönemde popülerliğini yitirmeyen bir karşılaştırmadır. Ülken, “içinden geçtiğimiz medeni başkalaşımın ne zaman temas edilse, hatıra hemen Doğu ile Batı arasında bir mukayese yapmak gelir. Burada Doğu ve Batı, artık pusulanın gösterdiği iki coğrafi istikamet veya güneşin doğduğu ve battığı yerleri işaret için kullanılan iki merkezi tabir değildir.³⁵³ sözleri Doğu ile Batı'nın arasındaki çatışmanın oluşturduğu karşıtlığı ifade etmektedir. “Doğu-Batı Çatışması teorisinde Batı'nın inkarı yoktur. Batı'nın yanında Doğu'nun da söz hakkının olduğu gerçeğine vurgu vardır.”³⁵⁴ Doğu-Batı Çatışması teorisinin kökleri Kemal Tahir'e dayanmaktadır. Baykan Sezer bu teoriyi geliştirmiştir. Doğu-Batı Çatışması yerli bir teoridir ve Türk sosyolojisi için önemi büyüktür.

Kızılcıkelik, bu teorisinin hem Doğu düşüncesinin kaynaklarından hem de Batı düşüncesinin kaynaklarından yararlanılarak geliştirilmiş bir teori olduğuna vurgu yapmıştır. Doğulu kaynaklar olarak siyasetname ve tarihi metinlerden yararlanıldığını, Batılı kaynaklar olarak da Karl Marx, Gordon Childe ve Fernand Braudel gibi Batılı düşünürlerden yararlanıldığını değinmiştir.³⁵⁵ “Doğu-Batı Çatışması kuramı, tarihte gerçekleşen olaylar yığını, karmaşasını belirli bir zemine oturtmakta, toplumların kimliği ve yaşadıkları sorunlar hakkında berrak bir kavrayış sağlamaktadır.”³⁵⁶

Doğu-Batı Çatışması teorisi evrensel bir teori olmuştur. Tüm toplumların yaşamış olduğu sorunların, karşılaştıkları güçlüklerin Doğu-Batı Çatışması teorisine açıklık ve çözüm kazanılacağına inanılmıştır. Osmanlı'dan bu güne Doğu-Batı Çatışması'nda Türk toplumu her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Sezer,

³⁵³ H. Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s.97.

³⁵⁴ Suat Alan, “Korkut Tuna'nın Bakış Açısıyla, Batılı Bilginin Eleştirisi”, I. International Social Sciences And Muslims Congress, İstanbul, s.572.https://www.academia.edu/27240085/Korkut_Tunan%C4%B1n_Bak%C4%B1%C5%9F_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1yla_Bat%C4%B1n%C4%B1_Bilginin_Ele%C5%9Ftirisi, Academia Edu, 17.09.2019.

³⁵⁵ Sezgin Kızılcıkelik, *Yerli Sosyoloji: Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, s.29-31.

³⁵⁶ Ufuk Özcan, “Baykan Sezer'in Doğu- Batı Çatışması Kuramı Üzerine”, s.151.

Türkiye'nin Doğu-Batı Çatışması'nda önemli bir yerde olduğunu tüm yazılarında belirtmiştir. Oluşturulan bu Doğu-Batı Çatışması teorisi hem Türk toplumunu hem de tüm toplumlarını anlama ve çözümleme imkanı sunmuştur. Sezer, Endüstri Devrimini ele alışından, sosyoloji de yöntem oluşturmada hemen her yerde Doğu-Batı Çatışması teorisinin ışığında açıklamalar yapmıştır. Sosyoloji de Doğulu bir tezin mümkünlüğünü göstermiştir.

SONUÇ

Ziyaeddin F. Fındıkoğlu 1958 yılında yayınlamış olduğu “ Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz” başlıklı yazısının giriş kısmında değinmiş olduğu konu bugün bu çalışmanın bütünü de verilmek istenen düşünceye yakındır. Fındıkoğlu 1958 yılında yayınlamış olduğu yazısının başlığını oluştururken zorluk yaşadığını belirtmiştir.

Türkiye’de sosyoloji tarihi mi demeli, yoksa Türk sosyoloji tarihi mi demeli? Hissen ikincisine, ruhen birincisine temayül ettim. Zira Türk sosyoloji tarihinden bahsetmek gurur vericidir. Demek ki Fransa, Almanya ve İngiltere’de olduğu gibi bizde de bir sosyoloji ve bunun orjinal mektepleri, müesseseleri var. Bunun bir hakikat olmaması karşısında ‘Türkiye’de sosyoloji’ başlığıyla iktifa etmek lazım gelecektir.³⁵⁷

Bugün Türkiye’de Fındıkoğlu’nun yaşadığı sorun hala yaşanmakta mıdır, Türkiye’de sosyolojinin 100. yılını arkada bıraktığımız bir tarihe geldiğimizde gerçekten bir başlık verilirken Türk sosyoloji tarihi diyebiliyor muyuz? Bugün bizim bu tez ile aradığımız asıl cevap budur. Bunu da yaparken tüm tez boyunca bu soruya bizi yönlendiren Kemal Tahir ve Baykan Sezer’in görüşlerinden yararlandık.

Sosyoloji toplumların kendi üzerlerine sordukları ve sürekli yenilenen bir sorudur. Sosyoloji de çok genel doğruların dışında mutlak doğrular söz konusu değildir. Aynı sorunlar ve bu sorunlara aynı değişmez ve mutlak karşılıklar söz konusu olursa tarihte ve toplum yaşantısında hiçbir ilerlemeden söz etmek imkanı kalmayacaktır.³⁵⁸

Baykan Sezer’in bu tespiti tüm metodolojisini oluşturmuştur. Sezer, sosyolojinin tüm toplumlar için aynı sorunlara aynı cevaplarla yaklaşmayacağını savunmuştur. Tezini de bu doğrultuda ele almıştır. Burada Sezer’in fikirleri çok önemlidir. Çünkü her toplum tarihsel süreç içerisinde çok farklı süreçlerden geçmiştir. Her toplumun Taş Devri, Tunç Çağı gibi dönemleri hep birlikte aynı anda yaşamış olmadığı gibi hiçbir toplum da aynı sorunla aynı anda karşılaşmış ve aynı şekilde bu soruna çözüm bulmamıştır. Ne zamana kadar 19. yüzyıla kadar 19. yüzyılda Batı dünya egemenliğini elde etmiştir. Bunu kaybetmemek için tüm toplumlara mutlak

³⁵⁷ Z. Fahri Fındıkoğlu, “ Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 13-14, 1958, s.137, (Erişim)<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/554/5433>, Dergi Park, 17.09.2019

³⁵⁸ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 223.

egemen olduğu görüşünü benimsetmiş ve her toplumun kurtuluşunun Batı gibi olmaktan geçtiği düşüncesini yaymıştır.

Türk toplumunun ve Türk sosyolojisinin yaşamış olduğu tüm sorunlarda bu düşünceden kaynaklanmıştır. “18. yüzyılın son çeyreği Osmanlı İmparatorluğu ve Türk tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1774’te Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanması, 1776’da Amerika’nın bağımsızlığını elde etmesi ve 1789’da Fransız Devrimi’nin birbirine yakın tarihlerde gerçekleşmesi tesadüfi değildir.”³⁵⁹

Bu gelişmelerinin hepsi tarih için dönüm noktaları olmuştur. Bu gelişmelerin hepsi Osmanlı’nın aleyhine olan gelişmeler olmuştur. Osmanlı bu gelişmelerden sonra Doğu-Batı Çatışması’nda Doğu’ya önder olamayacak, Doğu’nun siyasetini ileriye taşıyamayacak duruma gelmiştir. Bu da Türk toplumunu ve Doğulu toplumlarını büyük bir çözümsüzlüğe “Batılılaşmaya” sürüklemiştir.

Sezer, “Türkiye gerçekten Batılılaşmıştır. Batılılaşmaktan amaç kapitalizmin üretim ilişkilerini almak değil de, Batı’nın dünya egemenliğini desteklemekse Türkiye Batılılaşmıştır. Bugün Batı’nın Doğu’daki kalesi, ileri karakoludur.”³⁶⁰ sözleriyle durumun Türkiye ve Türk toplumu için ne nokta da olduğunu belirtmiştir.

Ergun, Comte’un tüm toplumların evrildiği teolojik, metafizik ve pozitif aşamaları ele aldığı teorisine Batı sosyologlarından Durkheim’in her toplumun aynı süreçten geçmediği sadece Batı toplumunun bu süreçten geçtiği eleştirisi ile o gün konuya açıklık getirildiğine değinmiştir.³⁶¹

Türk sosyolojisi ve Türk sosyologlarının çoğunluğunun Batı’dan etkilenmiş olduğu ve ilk çalışmalarını bu etkilenmeyle verdikleri biliniyor. Bu çoğunluğun bir kısmı Batı’nın uygulayıcısı olarak kalsalar da büyük bir kısmı Türkiye’nin sorunlarıyla ilgilenmiş bu sorunlar hakkında düşünmüş ve bu sorunlara açıklama ve çözüm yolları getirmeye çalışmışlardır bu çözüm yollarını her ne kadar Batı öğretileriyle yapsalar da birçoğu Türkiye ve Türk tarihinin gerçekliğini göz ardı etmemişlerdir.

³⁵⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyolojisinde Temalar: Türkçülük-İslamcılık- Muhafazakarcılık*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2012 s.9.

³⁶⁰ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, s.191.

³⁶¹ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, 4. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi, 2004, s.113.

Kemal Tahir Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü (1919) adlı yazısında Osmanlı'nın yıkılıp yerine yeni devletin kurulmasını şu sözleriyle değerlendirmiştir. “Burada üstünde durulacak çok önemli bir başka nokta da, bir devlet bütün manevi dayanaklarıyla yıkılırken, güçsüzlük, umutsuzluk, yoksulluk üstüne bir başka devlet kurabilmek marifetidir ki, Asyatik üretim biçimiyle yaşayan toplumlarda, devletin toplumdan önce gelme zorunluluğudur.”³⁶²

Türk toplumu bir Asyatik toplum gibi kendini yeniden kurabilecek güçte bir toplumdur. Bir toplumun kendini yeniden kurabilecek güçte olmasına rağmen toplumsal sorunlarına çözüm bulmada Batı'nın hazır teorilerine yaslanması bugün bizler için üzücü bir durumdur. Türk toplumu güçlü temelleri olan bir toplumdur. Bugün bize düşen görev Türk toplumunun sorunlarını iyi anlayıp çözümlerini kendi içimizden çıkan teorilerle yapmamızdır.

Bugün bu tezi oluşturmamızdaki amaç yerli bir teori oluşturmak için yapılması gerekenlerin ne olduğunu tam anlamıyla tespit çalışmasıdır. Tarihsel bir arka plan çizerek Türk sosyolojisinin dününe değinmek dününden bugününe ışık tutabilmektir. Türkiye’de bir Türk sosyolojisini oluşturmak için kendi içimizdeki cevheri görebilmek bugüne kadar bunun uğraşısını vermiş düşünürlerimizi anlayıp başlatmış oldukları yerli fikre sahip çıkabilmektir.

Tüm çalışmamız boyunca bu düşünceyle hareket etmeye özen gösterdik. Literatür taramamızla ulaştığımız tüm fikirleri karşılaştırıp yerli bir teorinin oluşturulmasının tarih içindeki seyrini görmeye çalıştık. Bugün yerli teorilerin oluşturulmasının Türk toplumunu ne kadar önemli bir yere götüreceğini gördük. “Toplumların dağılması, tarihsel amaçlarını yitirdikten sonra başlar. Tarihsel amaçlarını yitirmiş toplumların kişileri ne kadar bilgili, hünerli atılgan, cesur olurlarsa olsunlar, amaçlarına sırt çevirilmiş durumda iseler bütün bu yaşama güçleri aleyhine işler.”³⁶³

Kemal Tahir’in bu sözleri 1960’lı yılların o gününden bugününe ışık tutacak sözlerdir. O gün Türk toplumunun ve düşünürlerin içinde bulunduğu durum bugün içinde geçerlidir. Tarihimizden, tarihsel amacımızdan saptığımız her durum Türk

³⁶² Kemal Tahir, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Çökmesi (1919)”, *Baykan Sezer'e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.48.

³⁶³ Kemal Tahir, *Notlar:Çöküntü*, s 9.

toplumunun gerilemesine Doğu-Batı Çatışması'nda her zaman Batı'nın egemen olmasına katkı da bulunmaktadır.

1960'lardan bugüne seslenen Kemal Tahir ve Baykan Sezer'e kulak verip yerli teoriler oluşturup bu teorilerle Türk toplumunun sorunlarına çözüm üretmeliyiz. Ürettiğimiz her yerli teori Türk toplumunun eski gücüne kavuşmasını sağlayacaktır. Doğu-Batı Çatışması hala etkisini sürdüren sürdürmeye de devam edeceğini düşündüğümüz bir teoridir. Bu teori hem Batı toplumlarını anlamamızı hem de Doğu toplumlarını anlamamızı kolaylaştırmıştır. Sosyologlarımızın oluşturacağı teorilerde Doğu-Batı Çatışması'nı teorilerinin bir köşesinde tutması teorilerinin daha sağlam temelleri üzerine kurulmasını sağlayacağını düşünüyoruz.

Sosyoloji biliminin kuruluşundan itibaren birçok teori ortaya çıkmıştır. Kızılcılık, sosyoloji biliminde bu kadar çok ve farklı teori oluşturulmasının en büyük nedenini “sosyoloji teorilerinin temel nesnesi olan toplum-birey, toplum-birey etkileşimi ve dünya ilişki ağları, oldukça karmaşık bir görünüme sahip”³⁶⁴ olmasıyla açıklamıştır. Farklı yapıdaki bir nesne olan toplum ve birey ve bunların etkileşimleri tek bir teoriyle açıklanamamıştır bu da farklı farklı açıklamayı beraberinde getirmiştir.

Teori sosyoloji bilimi için çok önemli bir yapıdır. “Sosyoloji teorileri olmaksızın bireyin benliğini, eylemlerini, diğer bireylerle ilişki ve etkileşimlerini, bireylerin bir araya geliş biçimini ve uygarlıkları anlamak, yorumlamak ve açıklamak mümkün değildir.”³⁶⁵ Teoriler sayesinde toplumların, uygarlıkların sorunları tahlil edilmiş ve anlaşılmıştır. Sosyoloji bilimi toplum ve bireylerin karmaşık yapılarını teoriler sayesinde anlamış ve yorumlamıştır. Ancak sosyoloji bilimi Batılı bir bilim olduğu için üretilen tüm teorilerde Batı'nın sorunlarına çözüm üretmek için üretilen Batılı teoriler olmuştur.

Bugün ele aldığımız konu olan Doğu- Batı Çatışması teorisinde ise Batılı teorilerin aksine tüm dünya toplumlarını ele alan bir teori oluşturulmak istenildiği görülmüştür. Bu teori Türk toplumunun Türk sosyolojisinin içinden çıkmıştır. Teorinin çıkışındaki ana düşünce Batı'yı ve Batı'nın sorunlarını anlamaya çalışan bir

³⁶⁴ Sezgin Kızılcılık, *Yerli Sosyoloji: Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, s.22.

³⁶⁵ Sezgin Kızılcılık. a.g.e. s.23.

teorinin Doğu'nun ve tüm Dünya'nın ihtiyaçı olan zmleri sunamaması ve Batılı teorilerin kendi istek emellerini diğer toplumlara dayatması olmuştur.

Türk sosyolojisinin yerli ve mili teorisi Doğu-Batı atışması teorisi olmuştur. Teorinin köklerini, teoriyi ortaya koyan iki değerli isim vasıtasıyla aktarmaya çalıştık. Bugün bu tezin oluşturulmasında bizde Baykan Sezer ve Kemal Tahir gibi kendi sözümüz ve kendi teorimizle sorunlara doğru zmler retebileceğimizi ve Türk toplumuna ait yeni teorilerimizi oluşturabileceğimizi göstermeyi amaçladık. Bu tezin sonunda geldiğimiz nokta da şuan konuyu ele aldığımız ilk noktadan çok daha farklı bir noktaya ulaştık. Ulaştığımız noktada Türk toplumunun ve Türk sosyologlarının kendi teorilerini kullanıp geliştirmesinin ne kadar önemli ve gerekli olduğu gözler önüne serilmiştir.

KAYNAKÇA

- Armağan, Sibel ve Armağan, İbrahim, *Toplumbilim*, İzmir, Barış Yayınları, 1988.
- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015.
- Aktaş, Yaşar, *Bir Bakışta Toplumbilim*, Ankara, Paradigma Kitabevi, 2013.
- Alan, Suat, “Korkut Tuna’nın Bakış Açısıyla Batılı Bilginin Eleştirisi”, *I International Social Sciences And Muslims Congress*, İstanbul, 2016, (erişim) https://www.academia.edu/27240085/Korkut_Tunan%C4%B1n_Bak%C4%B1%C5%9FA%C3%A7%C4%B1s%C4%B1yla_Bat%C4%B1l%C4%B1_Bilginin_Ele%C5%9Ftirisi, Academia, s.570-580.
- Aslantürk, Zeki ve Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2011.
- Atasoy, Fahri “Türkiye’de Sosyolojinin Kurucusu Ziya Gökalp”, *Türk Sosyologları 2. Bölüm*, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2017, s.1-15. (Erişim) https://www.academia.edu/34969165/T%C3%BCrkiyede_Sosyolojinin_Kurucusu_Ziya_G%C3%B6kalp, Academia, 17.09.2019.
- Aysoy, Mehmet ‘‘Korkut Tuna’nın Sosyoloji Üzerine’’, *Türkiye’nin Sosyolojisi: Metinler, Yaklaşımlar, Kişiler, Çerçevesinde Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yıllık Serüveni’* Der. Mehmet Karakaş, Türkiye Yazarlar Birliği Akademi, Yıl: 3, Sayı: 9, Ankara, Özel Matbaası, 2013, s. 105-117, (Erişim) https://www.academia.edu/7247831/Sosyolojimizin_Ontolojisine_Dair_TYB_Akademi_Dergisi, Academia, 17.09.2019.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları.1978.
- Berksoy, Naci, Çelik, “Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması”, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003.
- Çağan, Kenan “Türk Sosyolojisi ve Baykan Sezer”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2 içinde, Cilt:IX. ,Ed.Celal Demir, Elbeyi Pelit,Selim Kaya ,Afyon, Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.69-86. (Erişim) <https://sbd.aku.edu.tr/Say%C4%B1lar/Cilt%20IX,%20Say%C4%B1%202,%20Aral>

[%C4%B1k%202007/B.3.%20makale,%20K.%20%C3%87a%C4%9Fan.pdf](#) , Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 17.09.2019.

Çakı, Fahri, “Medeniyetler Çatışması mı, Doğu-Batı Çatışması mı?: S.P. Huntington ve Baykan Sezer Karşılaştırmasına Dair Bir Deneme”, *Türkiye'nin Sosyolojisi: 'Metinler, Yaklaşımlar, Kişiler, Çerçevesinde Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Serüveni'*, Der. Mehmet Karakaş, Türkiye Yazarlar Birliği Akademi, Yıl: 3, Sayı: 9, Ankara, Özel Matbaası, 2013, s. 119-136, (Erişim) [https://www.academia.edu/7247831/Sosyolojimizin Ontolojisine Dair TYB Akademi Dergisi](https://www.academia.edu/7247831/Sosyolojimizin_Ontolojisine_Dair_TYB_Akademi_Dergisi) ,Academia, 17.09.2019

Çalen, M. Kağan “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”, *Türk Yurdu*, 7. Devre, Cilt:31, Sayı: 289, 100. Yıl, Ankara, Evren Yayın A.Ş. 2011, s. 295, (Erişim) [https://www.academia.edu/5168268/Yusuf Ak%C3%A7ura ve Ziya G%C3%B6kalp in %C3%9C%C3%A7li Tasnifleri %C3%9C%C3%A7 Tarz-%C4%B1 Siyaset ve T%C3%BCrkle%C5%9Fmek %C4%B0s%C3%A2mla%C5%9Fmak Mu%C3%A2s%C4%B1rla%C5%9Fmak](https://www.academia.edu/5168268/Yusuf_Ak%C3%A7ura_ve_Ziya_G%C3%B6kalp_in_%C3%9C%C3%A7li_Tasnifleri_%C3%9C%C3%A7_Tarz-%C4%B1_Siyaset_ve_T%C3%BCrkle%C5%9Fmek_%C4%B0s%C3%A2mla%C5%9Fmak_Mu%C3%A2s%C4%B1rla%C5%9Fmak) ,Academia, 17.07.2019.

Çelebi, Nilgün ve Kızılcılık, Sezgin “Gerhard Kessler”, *Türkiye'de Sosyoloji I*, Der. M. Çağatay Özdemir, Ankara, Phoenix Yayınları,2008, s. 384-404.

Descamps, Paul, *Tecrübi Sosyoloji 'Metot'*, çev. Nurettin Şazi Kösemihal, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1950.

Eğribel, Ertan, “Kemal Tahir ve Sosyalizm”, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003, s. 65-76.

Eğribel, Ertan, “Kemal Tahir'de Roman Gerçeği Açısından Yöntem”, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003, s.76-86.

Eğribel, Ertan “Kemal Tahir Baykan Sezer İlişkisi Üzerine: 1960'ların Geç Tartışmacısı Baykan Sezer” , *Baykan Sezer'e Armağan ve Baykan Sezer ve Türk*

Sosyolojisi, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s.104-116.

Eğribel, Ertan “1960’ların ve Günümüz Sosyoloji/Sosyalizm Tartışmaları Açısından Baykan Sezer’in Tarihte Yunanlılık Tezinin Önemi”, *Baykan Sezer’e Armağan ve Türk Sosyolojisi* içinde, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s.117-130.

Eğribel, Ertan ve Özcan, Ufuk “ Kronolojik Baykan Sezer Bibliyografyası”, *Baykan Sezer’e Armağan ve Türk Sosyolojisi* içinde, Der: Ertan. Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s. 87-103.

Eğribel, Ertan ve Özcan, Ufuk “ Baykan Sezer’in Doğu-Batı Çatışmasına Kuramı Üzerine”,*Baykan Sezer’e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s.148-159.

Eğribel, E ve Andı, M. F. “Sunuş”, *Kemal Tahir 100 Yaşında* Ed. Ertan Eğribel ve M.Fatih Andı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,2010, s. 6-7.

Eğribel, Ertan ve Özcan, Ufuk “Doğu-Batı Çatışmasına Dair Söyleşi”, *Değişim Sosyolojisi Dünya’da ve Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011, s.43-56.

Ergun, Doğan, *Sosyoloji ve Tarih*, 4. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi, 2004,

Ergun, Doğan *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.

Erişçi, Lütfi “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1, Ed. H. Ziya Ülken, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1941, s.158-169. (Erişim) <https://dergipark.org.tr/pub/iusosyoloji/issue/538/4977> , Dergi Park, 17.09.2019.

Fındıkoğlu, Z. Fahri, *İçtimaiyat*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, .1947.

Fındıkoğlu, Z. Fahri, “Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz”, *Sosyoloji Dergisi* Cilt:2 Sayı:13-14, Ed. H. Ziya Ülken, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1958, s.137-149, (Erişim) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/554/5433>, Dergi Park, 17.09.2019.

Gökalp, Ziya “İçtimaiyat ve Fikriyat”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:1 Sayı:1, Ed: Ziya Gökalp, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1917, s.4-8, (Erişim) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/537/4967>, Dergi Park, 17.09.2019.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara, Elips Kitap, 2016.

Gökalp, Ziya, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Yay. Haz. Mustafa, Özsan, 5. Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş. , 2018.

Güngör, Erol, *Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2005.

Heyd, Uriel, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Çev. A. Göke, Bozkurt, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayınları, 2010.

Kaçmazoğlu, H.Bayram “Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi”, *Baykan Sezer’e Armağan: Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s.160-166.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Türk Sosyolojinde Temalar 1: Türkçülük İslamcılık Muhafazakarlık*, İstanbul, Doğu Kitabevi,2012.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Doğu Kitabevi,2013.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi I: Ön Koşullar*, 3. Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi,2013.

Kaçmazoğlu, H. Bayram “Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler” , *Sosyoloji Konferansları: Türkiye’ de Sosyolojinin 100. Yılı*, Der. Nevin Güngör Ergan, İstanbul, İlbey Matbaası, 2015, s.29-55, (Erişim) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/236387>, Dergi Park, 17.09.2019.

Karakaş, Mehmet, “Bulunduğu Merkezler Bağlamında Ziya Gökalp”,*Türk Sosyologları 2 ‘Genel Eğilimler ve Kuramsallaşma*, Der.Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kitabevi Yayınları,2010, s. 324-346.

Karakaş, Mehmet “100. Yılında Türkiye’de Sosyoloji”, *Türkiye’nin Sosyolojisi:Metinler, Yaklaşımlar, Kişiler, Çerçevesinde Türkiye’de Sosyolojinin*

100 Yıllık Serüveni, Der. Mehmet Karakaş, Türkiye Yazarlar Birliği Akademi, Yıl: 3, Sayı: 9, Ankara, Özel Matbaası,2013, s.7-9. (Erişim) [https://www.academia.edu/7247831/Sosyolojimizin Ontolojisine Dair TYB Akade mi Dergisi](https://www.academia.edu/7247831/Sosyolojimizin_Ontolojisine_Dair_TYB_Akade mi_Dergisi), 17.09.2019.

Kızılçelik, Sezgin *Yerli Sosyoloji: Doğu- Batı Çatışması Teorisinin Ana Hatları*, Ankara, Ana Yayıncılık, 2015.

Kongar, Emre, *Türk Toplum Bilimcileri*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012.

Köktürk, Gökhan “Baykan Sezer’in Biyografisi ile İlgili Sorulara Verdiği Cevaplar”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s. 25- .

Köktürk, Gökhan, “1980 Sonrası Süreçte Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Üzerine Bir Sözlü Tarih Uygulaması”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Ankara, 2006, s.155-166, (Erişim) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/345861> , 17.09.2019.

Köktürk, Gökhan, *Baykan Sezer’de Doğu- Batı Sorunu*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013.

Meriç, Ümit “Baykan Sezer Farkının Farkında Olmak”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*,Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,2004, s.18-19.

Orçan, Mustafa, “Baykan Sezer’le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der.Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.214-221.

Orçan, Mustafa, “Kemal Tahir’in Türk Düşünce Hayatında Bir Mihenk Taşı Olarak Yerli Doktrin Arayışı”, Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2013.

Özcan, Ufuk “Baykan Sezer’in Doğu-Batı Çatışması Kuramı Üzerine”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. Ertan. Eğribel ve Ufuk Özcan İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.148-159.

Özcan, Ufuk, “Türkiye’de Sosyoloji Başlıca Akımlar, Dönemler ve Figürler”, *Türk Sosyologları 2 ‘Genel Eğilimler ve Kurumsallaşma*, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, s. 95-216.

Öztürk, Ali, *Kriz Sosyolojisi: Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2011.

Ritzer, George, *Sosyoloji Kuramları*, çev. Himmet Hülür, Ankara, Deki Basım Yayın, 2013,

Sağlam, Serdar “Ziya Gökalp” *Türkiye de Sosyoloji I (İsimler-Eserler)*, Der. M Çağatay Özdemir, Ankara, Phoenix yayınları, 2008, s. 164-217.

Sadak, Necmettin Sadık “ İçtimaiyat Nedir?”, *Sosyoloji Dergisi* Cilt:1 Sayı:1 Ed. Ziya Gökalp, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1917, s. 15-21.

Sanay, Eyyüp, *Sosyoloji*, Ankara, Nobel Akademi Yayıncılık, 2014.

Sezer, Baykan, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, İstanbul, Sümer Kitabevi Yayınları, 1993.

Sezer, Baykan, *Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Sezer, Baykan, “Kemal Tahir Üzerine”, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2003, s.21-26.

Sezer, Baykan, “Tarihte Doğu-Batı Çatışması: Ders Notları 1996-1997”, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, 2005.

Sezer, Baykan, “Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkisi”, *Sosyoloji ve Coğrafya*, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006, s. 309-314.

Sezer, Baykan, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006.

Sezer, Baykan, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006.

Sezer, Baykan “(Kemal Tahir), Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, Ed. Ertan Eğribel ve M.Fatih Andı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, s.13-18.

Sezer, Baykan “Türk Sosyologları ve Eserleri”, *Türk Sosyologları ve Eserleri-I: Temel Tartışmalar*, Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, s.217-291.

Sezer, Baykan, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011.

Sezer, Baykan, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2017.

Sezer, Baykan, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2017

Sezer, Baykan, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2018.

Tahir, Kemal, *Notlar: Sanat Edebiyat*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1990.

Tahir, Kemal, *Notlar: Osmanlı/Bizans*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1992.

Tahir, Kemal, *Notlar: Çöküntü*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, , 1992.

Tahir, Kemal, *Notlar: Batlaşma*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1992.

Tahir, Kemal, *Notlar: Sosyalizm Toplum ve Gerçek*, Yay. Haz. Cengiz Yazoğlu, Ankara, Bağlam yayıncılık, 1992.

Tahir, Kemal “Tarihsel Gerçekliğimizi Kavramak İçin Yapılacak Çalışmalara Giriş”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.39-45.

Tahir, Kemal “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çökmesi (1919)”, *Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Der. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2004, s.46-48.

Tanyol, Cahit “İçtimai Monografi Hazırlıklar: Prens Sabahaddin”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt:2 Sayı:4-5, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1947, s.145-175, (Erişim) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/549/5207>, Dergi Park, 17.09.2019.

Tuna, Korkut, *Yeniden Sosyoloji*, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2002.

Tuna, Korkut “Sosyolojinin Türkiye’ ye Gelişinin 100.Yılı Üzerine”, *Sosyoloji Konferansları ‘Türkiye’ de Sosyolojinin 100. Yılı*, Der. Nevin Güngör Ergan, İstanbul, İlbey Matbaası,2015, s.3-12.

Tunçel, Ahu, “Sosyolojinin Tarihsel Arkapları”, *Sosyoloji de Kuram Yöntem Güncel Yaklaşımlar*, Ed: Baran Dural, İstanbul, Paradigma Akademi Yayınları, 2014.

Tütengil, M. Cavit “Prens Sabahaddin”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt: Sayı:4-5, Ed. H.Z. Ülken, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1947, s.176-220, (Erişim) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/549/5208> , Dergi Park, 17.09.2019.

Ülken, H. Ziya, *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Ülken, H. Ziya *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları,2014.

Ünsaldı, Levent ve Geçgin, Ercan, *Sosyoloji Tarihi: Dünya’da ve Türkiye’de*, Ankara, Heretik Yayınları, 2014.

Vergili, Ayhan,*Baykan Sezer’in Sosyolojisi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı- Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Vergili, Ayhan, “Hilmi Ziya Ülken”, *Türkiye’de Sosyoloji I (İsimler-Eserler)*, Ed. M. Çağatay Özdemir, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008, s.597-627.

Vergili, Ayhan, “Baykan Sezer’in Metinlerinde Emile Durkheim Eleştirisi”, *Sosyoloji Konferansları ‘Türkiye’de Sosyolojinin 100. Yılı*, (2016-1) sayı:53, Ed. Nevin Güngör Ergan, İstanbul, İlbey Matbaası, 2016, s. 63-79.